

ВЕСТНИК

МЕЖДУНАРОДНОГО МЕТА-НАУЧНОГО
УНИВЕРСИТЕТА

г. Бишкек, 2026 г.

**ЭЛ АРАЛЫК МЕТА-ИЛИМ
УНИВЕРСИТЕТИНИН
ЖАРЧЫСЫ**

**Квартал сайын чыгуучу илимий-практикалык
жана маалыматтык журнал**

**ВЕСТНИК
МЕЖДУНАРОДНОГО МЕТА-НАУЧНОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

**Ежеквартальный научно-практический
и информационный журнал**

**BULLETIN
OF THE INTERNATIONAL META-SCIENCE
UNIVERSITY**

**Quarterly scientific, practical
and informational journal**

№ 4

Свидетельство МЮ КР
серия РСМИ № 0000977, регистрационный номер 10359 от 07 апреля 2025 г.

г. Бишкек, 2026 г.

Редакционная коллегия журнала «Вестник Международного Мета-Научного Университета»

Главный редактор:

Исмаилов Н.А. – к.ю.и, доцент, ректор Международного Мета-Научного Университета;

Заместители главного редактора:

Сопуева Н.Дж. - и.о. доцента, проректор по науке Международного Мета-Научного Университета;

Алиев К.Б. – директор Международного Мета Колледжа

Члены Редакционной коллегии:

Саралаев Н.К. – доктор философских наук, профессор, директор ИФПиСПИ им. А.А.

Алтмышбаева Национальной Академии Наук КР;

Садыкова С. З. - доктор филологических наук, профессор, заведующая отделением тюркологии Института Языкознания имени Б. Юнусалиева Национальной Академии Наук КР;

Оморов Т. Т.- директор Центра научно-образовательных программ НАН КР, член корреспондент НАН КР, доктор технических наук;

Ботобеков А. - доктор экономических наук, профессор;

Зарубежные члены редакционной коллегии:

Хафиз Тариг Мухаммад Арсалан - PhD, доктор медицины;

Месут Календжу - Консультант здравоохранении Offensive Security и Penetration Testing;

Доктор Корнелис Кляйнблесем - (Нидерланды), доктор наук, специалист по биотехнологиям и стволовым клеткам частотные методы лечения, цифровые системы здравоохранения;

Туфан Волкан Карабаджак- Директор SOC, эксперт по Red Team, Offensive & Defensive, Linux, penetration testing, SIEM, forensics;

Серкан Джандегир - старший эксперт по IT и кибербезопасности; ISO27001, PCI DSS, SOC

Эл Аралык Мета-Илим Университетинин Жарчысы Журналынын Редакциялык Коллегиясы

Башкы редактору:

Исмаилов Н.А. – к.ю.и, доцент, Эл Аралык Мета-Илим Университетинин ректору;

Башкы редактордун орун басарлары:

Сопуева Н.Дж. - и.о. доцента, Эл Аралык Мета-Илим Университетинин проректору;

Алиев К.Б. – Эл аралык мета колледжинин директору

Редакциялык кеңеши:

Саралаев Н.К. - философия илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз Республикасынын

Улуттук илимдер академиясынын А. Алтмышбаев атындагы Философия жана коомдук илимдер институтунун директору;

Садыкова С.З. - филология илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз Республикасынын

Улуттук илимдер академиясынын Б.Юнусалиев атындагы Тил илими институтунун тюркология бөлүмүнүн башчысы;

Оморов Т.Т.- Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын мүчө корреспонденти, техника илимдеринин доктору; Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Илимий жана билим берүү программалары борборунун директору;

Ботобеков А.- экономика илимдеринин доктору, профессор;

Редакциянын чет өлкөлүк кеңешинин мүчөлөрү:

Хафиз Тариг Мухаммад Арсалан - PhD, медицина илимдеринин доктору;

Месут Календжу – саламаттыкты сактоо тармагында чабуулчу коопсуздук жана кирүү тести боюнча консультанты;

Dr. Cornelis Kleinbleusem - (Нидерланды), PhD Биотехнология жана өзөк клеткасы боюнча адиси, жыштык терапиясы, санариптик саламаттык системаларынын тармагы

Туфан Волкан Карабагак - SOC директору, Red Team эксперти, Offensive & Defensive security, Linux, penetration testing, SIEM, криминалистика тармагы;

Серкан Кандегир - IT жана киберкоопсуздук боюнча улук эксперти; ISO27001, PCI DSS, SOC, аудит жана шайкештик тармагы

ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО
Ректора Международного Мета Научного -Университета
к.ю.н., доцента Исмаилова Н.А.

Победители Хакатона, занявшие 1-е место: Камардинов И., Муканов А., Шаршеналиева А., Акбагышев Н.

Уважаемые коллеги, преподаватели, студенты и партнеры!

Сегодня система среднего профессионального образования активно трансформируется, отвечая на вызовы времени и требования рынка труда. В этих условиях особую роль приобретают формы работы, способные не только углублять знания обучающихся, но и развивать их творческий потенциал, критическое мышление, инициативность и умение работать в команде. Именно такими эффективными инструментами являются предметные олимпиады и хакатоны.

Участие студентов в олимпиадах по гуманитарным и информационно-технологическим дисциплинам, а также в хакатонах стимулируют учебную мотивацию, способствуют формированию профессиональных и личностных компетенций, помогают раскрыть способности каждого студента и укрепить уверенность в собственных силах. Олимпиады позволяют студентам не только продемонстрировать уровень своих знаний, но и значительно расширить кругозор, углубить понимание изучаемых дисциплин и приобрести ценный опыт самостоятельного решения сложных задач.

Хакатоны и олимпиады способствуют развитию практических навыков: умения работать в условиях ограниченного времени, находить нестандартные решения, эффективно взаимодействовать в команде и применять теоретические знания на практике. Эти формы работы помогают студентам лучше подготовиться к будущей профессии, формируют навыки проектной деятельности, ответственности за результат и готовность к реальным профессиональным вызовам.

Через подготовку студентов к участию в олимпиадах педагоги совершенствуют свои методики, внедряют инновационные подходы и формируют новые образовательные практики. Идеи и опыт проведения предметных олимпиад и хакатонов послужат стимулом для дальнейшего развития олимпиадного движения и внедрения новых форм образовательной активности, направленных на подготовку компетентных, уверенных и востребованных специалистов.

С уважением, Исмаилов Н.А.

ПОБЕДИТЕЛИ ХАКАТОНА

Победители Хакатона, занявшие 2-е место: Толонов К., Абдукодиров И.

Победители Хакатона, занявшие 3-е место: Рысбеков А., Шариембиев К., Сейдибалиев Д., Карахметов Р.

УДК: 378.147:004

**ЭАМ-ИУ КОЛЛЕДЖИНИН СТУДЕНТТЕРИНИН ЖАНА
ОКУТУУЧУЛАРЫНЫН КЕСИПТИК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРЫН
ӨНҮКТҮРҮҮГӨ ОЛИМПИАДАЛАРДЫН ЖАНА ХАКАТОНДОРДУН
ТААСИРИ**

Орозахунов Жеңишбек Аманжанович,

ЭАМ-ИУ колледжинин окуу иштери боюнча
директордун орун басары

Бишкек ш., e-mail: jenishbek.orozahunov@gmail.com

Арыстанов Талант Тавалдыевич,

ЭАМ-ИУ колледжинин ИТБнун окутуучусу,

Бишкек ш., e-mail: talantarystanov7@gmail.com

Алмазбек уулу Нурэлес,

ЭАМ-ИУ колледжинин ИТБнун окутуучусу,

Бишкек ш., e-mail: almazbekuulunureles5@gmail.com

Аннотация. Бул макалада ЭАМ-ИУ колледжиндеги билим берүү процессине олимпиадалардын, хакатондордун жана стартап-хакатондордун тийгизген таасири каралат. Студенттердин кесиптик, практикалык жана ишкердик компетенцияларын калыптандыруудагы, ошондой эле окутуучулардын педагогикалык, методикалык жана кесиптик потенциалын өнүктүрүүдөгү ролу талданат. Өзгөчө көңүл студенттерди биринчи семестр ичинде мындай иш-чараларга системалуу даярдоого бурулат, бул долбоорлордун сапатын жана студенттердин даярдык деңгээлин жогорулатууга өбөлгө түзөт. Стартап-хакатондордун алкагында студенттер тарабынан 80ден ашуун долбоор иштелип чыккандыгы белгиленип, алардын көпчүлүгү практикалык колдонууга ылайыктуу жана келечекте коммерциялаштыруу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Бул форматтар командалык иштөө көндүмдөрүн, сынчыл ой жүгүртүүнү, инновациялык активдүүлүктү жана заманбап IT-индустриянын талаптарына даярдыгын өнүктүрүүдө маанилүү экени баса белгиленет. Жыйынтыгында, олимпиадаларды жана хакатондорду билим берүү процессине интеграциялоо билим берүүнүн сапатын жогорулатуунун жана атаандаштыкка жөндөмдүү адистерди даярдоонун натыйжалуу куралы экендиги аныкталат.

Негиздөөчү сөздөр: олимпиадалар, хакатондор, стартап-хакатондор, кесиптик компетенциялар, студенттер, окутуучулар, долбоордук окутуу, IT-билим берүү, инновациялар, ишкердик ой жүгүртүү.

**ВЛИЯНИЕ ОЛИМПИАД И ХАКАТОНОВ НА РАЗВИТИЕ
ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ И
ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ КОЛЛЕДЖА ММ-НУ**

Orozakhunov Zhenishbek Amatjanovich,

Deputy Director for Academic Affairs

IM-SU College

Bishkek c., e-mail: jenishbek.orozahunov@gmail.com

Arystanov Talant Tavaldiyevich

IT Lecturer of IM-SU College

Bishkek c., e-mail: talantarystanov7@gmail.com

Almazbek uulu Nureles

IT Lecturer of IM-SU College

Bishkek c., e-mail: almazbekuulunureles5@gmail.com

Аннотация. В статье рассматривается влияние олимпиад, хакатонов и стартап-хакатонов на образовательный процесс колледжа ММ-НУ. Анализируется их роль в формировании профессиональных, практических и предпринимательских компетенций студентов, а также в развитии педагогического, методического и профессионального потенциала преподавателей. Особое внимание уделяется системной подготовке обучающихся к участию в мероприятиях в течение первого семестра, что способствует повышению качества проектов и уровня подготовки студентов. Отмечается, что в рамках стартап-хакатонов студентами было разработано более 80 проектов, ориентированных на практическое применение и обладающих потенциалом дальнейшей монетизации. Подчеркивается значение данных форматов в развитии навыков командной работы, критического мышления, инновационной активности и готовности к требованиям современной IT-индустрии. Делается вывод о том, что интеграция олимпиад и хакатонов в образовательный процесс является эффективным инструментом повышения качества образования и подготовки конкурентоспособных специалистов.

Ключевые слова: олимпиады, хакатоны, стартап-хакатоны, профессиональные компетенции, студенты, преподаватели, проектное обучение, IT-образование, инновации, предпринимательское мышление.

THE IMPACT OF OLYMPIADS AND HACKATHONS ON THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF STUDENTS AND TEACHERS AT IM-SU COLLEGE

Orozakhunov Zhenishbek Amatjanovich,

Deputy Director for Academic Affairs

IM-SU College

Bishkek c., e-mail: jenishbek.orozahunov@gmail.com

Arystanov Talant Tavaldiyevich

IT Lecturer of IM-SU College

Bishkek c., e-mail: talantarystanov7@gmail.com

Almazbek uulu Nureles

IT Lecturer of IM-SU College

Bishkek c., e-mail: almazbekuulunureles5@gmail.com

Abstract. The article examines the impact of olympiads, hackathons, and startup hackathons on the educational process at IM-SU College. It analyzes their role in developing students' professional, practical, and entrepreneurial competencies, as well as enhancing the pedagogical, methodological, and professional potential of teachers. Special attention is given to the systematic preparation of students for participation in

such events during the first semester, which contributes to improving the quality of projects and the overall level of student training. It is noted that more than 80 startup projects were developed by students within startup hackathons, many of which have practical applications and potential for further monetization. The study highlights the importance of these formats in fostering teamwork skills, critical thinking, innovation, and readiness for the demands of the modern IT industry. It is concluded that integrating olympiads and hackathons into the educational process is an effective tool for improving education quality and training competitive specialists.

Keywords: olympiads, hackathons, startup hackathons, professional competencies, students, teachers, project-based learning, IT education, innovation, entrepreneurial thinking

Заманбап билим берүү процессинде олимпиадалар жана хакатондор сыяктуу практикага багытталган окутуу формалары өзгөчө мааниге ээ болууда. Эл аралык мета-илимий университетинин (ЭАМ-ИУ) колледжинде мындай иш-чаралар үзгүлтүксүз негизде өткөрүлүп турат, атап айтканда, ай сайын IT-хакатондор жана предметтик олимпиадалар уюштурулат. Бул иш-чараларга IT багытындагы бардык окутуучулар, ошондой эле жаш стажёрлор жана жаңыдан иштеп жаткан окутуучулар активдүү катышып, бирдиктүү кесиптик билим берүү чөйрөсүнүн калыптанышына өбөлгө түзөт.

Бул иш-чаралардын жаркын мисалы катары 2026-жылдын 28-февралында өткөн IT-хакатонду келтирүүгө болот. Иш-чаранын негизги максаты студенттерди IT тармагына тартуу, алардын креативдүү жана логикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү, командалык иштөө көндүмдөрүн калыптандыруу, ошондой эле MVP деңгээлиндеги долбоорлорду түзүү аркылуу практикалык билгичтиктерин бекемдөө болгон. Хакатон бир нече этапта өттү: ачылыш аземи 24-февралда болуп, андан кийин командалар үч күн бою өз долбоорлорунун үстүндө иштешти, 28-февралда жыйынтыктарды калыстар тобуна сунушташты. Иш-чара 2-мартта салтанаттуу сыйлоо аземи менен жыйынтыкталды. Хакатонго 14 команда, жалпы 42 студент катышып, бул студенттердин жогорку деңгээлде тартылгандыгын көрсөтөт.

Долбоорлор оригиналдуулук, актуалдуулук, функционалдуулук, UI/UX-дизайн, презентациянын сапаты жана медиаконтент сыяктуу критерийлер боюнча бааланды. Жарыштын жыйынтыгында байгелүү орундар төмөнкүдөй бөлүштүрүлдү: биринчи орунду аналитикалык билим берүү системасы долбоорун сунуштаган команда ээледі, экинчи орун - интерактивдүү тарыхый карта долбоорун иштеп чыккан командага, үчүнчү орун - UniLife OS платформасын сунуштаган командага ыйгарылды. Бардык катышуучулар сертификаттар менен сыйланышты, ал эми жеңүүчүлөр кошумча түрдө акчалай сыйлыктарга ээ болушту.

1-Таблица

Хакатондун жеңүүчүлөрүнүн орундарды бөлүштүрүү

1 место (5000 сом)	2 место (3000 сом)	3 место (2000 сом)
команда: Камардинов Имранали; Муқанов Айсулуу; Шаршеналиева Айели; Акбагышев Нурсултан	команда: Толонов Кутман; Абдукодилов Иброхим	команда: Рысбеков Арген; Шаршембиев Кутман; Сейдибалиев Дастан; Карахметов Расул

Мындай иш-чараларды үзгүлтүксүз өткөрүү билим берүү процессине олуттуу таасир этет. Студенттер үчүн олимпиадаларга жана хакатондорго катышуу билимдерин тереңдетүүгө жана практикалык көндүмдөрүн өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт. Алар теорияны практикада колдонууга, командада иштөөгө, татаал маселелерди тез чечүүгө, өз идеяларын презентациялоого жана долбоорлорун коргоого үйрөнүшөт. Студенттердин өзүнө болгон ишеними жогорулап, демилгечилиги, сынчыл ой жүгүртүүсү жана натыйжа үчүн жоопкерчилиги калыптанат. Мындан тышкары, заманбап IT-индустриясынын талаптарын түшүнүү калыптанып, инновацияларга болгон кызыгуу өсөт жана кесиптик өнүгүүгө болгон мотивация күчөйт.

Өзгөчө мааниге стартап-хакатондордун форматы ээ. Мындай иш-чаралардын алкагында студенттер тарабынан 80ден ашуун стартап-долбоор сунушталып, алардын ар бири окуу процессинде да, реалдуу жашоодо да практикалык колдонууга багытталган. Сунушталган идеялардын көпчүлүгү андан ары өркүндөтүүгө жана кийин коммерциялаштырууга потенциалы бар болуп, бул катышуучуларга рынокко чыгуу жана инвесторлорду тартуу мүмкүнчүлүгүн ачат.

Стартап-хакатондор студенттерге идеядан баштап прототипке чейин продуктту нөлдөн баштап түзүүнүн уникалдуу тажрыйбасын берет, ошондой эле ишкердик ой жүгүртүүнү, долбоорлорду башкаруу көндүмдөрүн, каржылык пландаштырууну жана рынокту талдоо жөндөмүн өнүктүрүүгө шарт түзөт. Мындай иш-чараларга катышуу стартап-экосистеманын кантип иштээрин түшүнүүгө жардам берип, өз долбоорлорун ишке ашырууга даярдыкты калыптандырат.

Белгилей кетүүчү маанилүү жагдай - студенттер бул жетишкендиктерге системалуу даярдык аркылуу жетишет: алар окуу жылынын биринчи семестринде хакатондорго жана олимпиадаларга үзгүлтүксүз катышып, тажрыйба топтоп жана өз көндүмдөрүн акырындап өркүндөтүшөт. Мындай ырааттуу иш-аракет алардын даярдык деңгээлин жана сунушталган долбоорлордун сапатын кыйла жогорулатууга мүмкүндүк берет.

Кошумча стимул катары сертификаттар жана акчалай сыйлыктар түрүндөгү байгелер кызмат кылат. Алар студенттерге материалдык колдоо көрсөтүү менен бирге, маанилүү моралдык шыктандыруу болуп эсептелет жана студенттердин

өз күчүнө болгон ишенимин бекемдеп, аларды андан аркы өнүгүүгө түрткү берет. Келечекте студенттер колледж ичиндеги гана эмес, ошондой эле колледждер аралык жана республикалык деңгээлдеги олимпиадаларга жана хакатондорго катышуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат. Бул алардын кесиптик горизонтторун кеңейтүүгө жана пайдалуу кесиптик байланыштарды түзүүгө өбөлгө түзөт. Мындан тышкары, олимпиадаларга, хакатондорго жана стартап-хакатондорго даярдануу жана катышуу өзүн-өзү уюштуруу, тайм-менеджмент, стресс менен күрөшүү жана эффективдүү коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрөт. Студенттер чектелген убакыт шартында иштөөгө, жаңы тапшырмаларга жана технологияларга ыңгайлашууга, ошондой эле белгисиздик шартында чечим кабыл алууга үйрөнүшөт - бул заманбап адистин негизги компетенциялары болуп саналат.

Окутуучулар үчүн да олимпиадаларды жана хакатондорду уюштурууга жана өткөрүүгө катышуу чоң мааниге ээ. Алардын кесиптик компетенттүүлүгү жогорулайт, заманбап билим берүү технологиялары киргизилет, дисциплиналар аралык кызматташтык күчөйт. Жаш стажёрлор практикалык педагогикалык тажрыйбага ээ болуп, студенттердин долбоордук ишмердүүлүгү менен иштөөнү үйрөнүшөт, ал эми тажрыйбалуу окутуучулар насаатчылык жана башкаруучулук көндүмдөрүн өркүндөтүшөт. Бул окутуунун сапатына жана окуу программаларын жаңылоого оң таасир этет. Өзгөчө мааниге ээ болгон жагдай - жаш окутуучулар үчүн студенттерди олимпиадаларга, хакатондорго жана стартап-хакатондорго даярдоо процесси болуп саналат. Бул алардын кесиптик калыптануусунун күчтүү куралы болуп, предметтик билимдерин тереңдетүүгө гана эмес, ошондой эле студенттердин компетенцияларын окутуунун, өнүктүрүүнүн жана баалоонун заманбап ыкмаларын өздөштүрүүгө мүмкүндүк берет. Төмөндө жаш окутуучулар үчүн негизги таасирлердин системалаштырылышы берилет.

2-Таблица

Жаш окутуучулар үчүн студенттерди олимпиадаларга жана хакатондорго даярдоодогу негизги таасирлердин системалаштырылышы

Өнүгүү багыты	Студенттерди даярдоо эмне берет
Кесиптик өнүгүү	Предметтик билимдерди тереңдетүү жана аларды IT-индустриясынын талаптарына ылайык жаңылоо; заманбап технологияларды, инструменттерди жана программалоо тилдерин өздөштүрүү; практикага багытталган маселелерди чечүү көндүмдөрүн өнүктүрүү; реалдуу кейстерди жана индустриялык талаптарды түшүнүү
Педагогикалык өнүгүү	Насаатчылык жана тьютордук көндүмдөрдү калыптандыруу; студенттерге жекече мамиле жасоо; окуучуларды мотивациялоо жана тартуу жөндөмү; командалык ишти уюштурууда фасилитациялоо көндүмдөрүн өнүктүрүү; кайтарым байланыштын жана баалоонун сапатын жогорулатуу

Өнүгүү багыты	Студенттерди даярдоо эмне берет
Методикалык өнүгүү	Долбоордук жана көйгөйгө негизделген окутууну (PBL) өздөштүрүү; кейстерди, практикалык тапшырмаларды жана даярдоо тректерин иштеп чыгуу; ийкемдүү окутуу ыкмаларын киргизүү; хакатондорду жана олимпиадаларды окуу процессине интеграциялоо; окуу материалдарын жаңылоо
Уюштуруучулук көндүмдөр	Командаларды даярдоону пландаштыруу жана координациялоо тажрыйбасы; убакытты жана ресурстарды башкаруу; кесиптештер жана тышкы эксперттер менен иштөө; иш-чараларды уюштурууга катышуу
Коммуникативдик көндүмдөр	Студенттер жана кесиптештер менен натыйжалуу байланыш түзүү; коом алдында сүйлөө жана презентация жасоо көндүмдөрү; сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү жана конструктивдүү кайтарым байланыш берүү жөндөмү
Аналитикалык ой жүгүртүү	Студенттердин жана долбоорлордун потенциалын баалоо; катышуунун жыйынтыктарын талдоо; даярдоонун күчтүү жана алсыз жактарын аныктоо; билим берүү стратегиясын корректировкалоо
Карьералык өсүү	Кесиптик портфолионун калыптанышы (даярдалган командалар, студенттердин жеңиштери); окутуучунун атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу; кесиптик коомдорго жана конференцияларга катышуу мүмкүнчүлүгү
Инновациялык ишмердүүлүк	Стартап маданиятына жана ишкердик чөйрөгө тартылуу; инновациялык долбоорлорду иштеп чыгууга катышуу; билим берүү процессине жаңы идеяларды киргизүү

Студенттерди олимпиадаларга жана хакатондорго даярдоо процесси окуучуларды өнүктүрүүнүн гана куралы болбостон, ошондой эле окутуучулардын өздөрүнүн кесиптик, педагогикалык жана методикалык өсүшүнүн эң маанилүү фактору болуп саналат, өзгөчө алардын кесиптик карьерасынын алгачкы этаптарында. Жалпысынан колледж деңгээлинде мындай иш-чараларды өткөрүү инновациялык билим берүү чөйрөсүнүн калыптанышына өбөлгө түзөт, окуу жайдын кадыр-баркын жогорулатат жана аны заманбап билим берүү борбору катары бекемдейт. ЭАМ-ИУ колледжи эмгек рыногунун талаптарына жана практикалык ишмердүүлүккө багытталган жогорку деңгээлдеги адистерди даярдап жаткандыгын көрсөтүүдө.

Жыйынтыктар. Жүргүзүлгөн талдоонун негизинде төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга болот: олимпиадаларды, хакатондорду жана стартап-хакатондорду системалуу уюштуруу билим берүү процессине комплекстүү оң таасир тийгизет. Студенттер үчүн мындай окутуу форматтары кесиптик компетенцияларды калыптандыруунун натыйжалуу куралы болуп саналат, анын ичинде практикалык көндүмдөрдү, сынчыл ой жүгүртүүнү, командалык иштөө жөндөмүн жана заманбап IT-индустриясынын талаптарына ыңгайлашууну камтыйт. Стартап-хакатондорго катышуу, анын алкагында 80ден ашуун долбоор

сунушталган, ишкердик ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө өбөлгө түзүп, атаандаштыкка жөндөмдүү жана келечекте коммерциялаштырылуучу чечимдерди түзүүгө даярдыкты калыптандырат.

Студенттердин мындай иш-чараларга ар бир окуу жылынын биринчи семестринде системалуу катышуусу алардын кесиптик өсүшүнүн туруктуу оң динамикасын камсыздай тургандыгы далилденди, даярдык деңгээлин жогорулатат жана өзүнө болгон ишенимди күчөтөт. Кошумча мотивациялоочу фактор катары сертификаттар жана акчалай сыйлыктар түрүндөгү материалдык жана моралдык стимулдар чыгып, студенттердин катышуусун жана кызыгуусун арттырат.

Окутуучулар үчүн олимпиадаларды жана хакатондорду даярдоого жана өткөрүүгө катышуу кесиптик өнүгүүнүн маанилүү фактору болуп саналат. Өзгөчө жаш окутуучулар үчүн бул ишмердүүлүк педагогикалык, методикалык жана уюштуруучулук компетенцияларды калыптандырууга, насаатчылык көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жана инновациялык билим берүү технологияларын киргизүүгө шарт түзөт. Натыйжада окутуунун сапаты жогорулап, окуу программалары жаңыланып, окутуунун практикага багытталгандыгы күчөйт.

Ошентип, олимпиадалык жана хакатондук кыймылды билим берүү процессине интеграциялоо атаандаштыкка жөндөмдүү адистерди даярдоонун жана билим берүү уюмдарынын кадрдык потенциалын өнүктүрүүнүн натыйжалуу куралы болуп саналат.

Адабияттар тизмеси:

1. Абдыкадырова А.Т. Билим берүүнүн трансформациясы шартында студенттердин санариптик компетенцияларын өнүктүрүү // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Вестниги. – 2023. – №2. – 45–52-б.
2. Токтосунов К.Д., Садыкова Н.А. IT-адистерди даярдоодо долбоордук окутууну колдонуу // Билим берүү педагогикасы жана психологиясы. – Бишкек, 2022. – №4. – 78–85-б.
3. Исмаилова Г.С. Хакатондор студенттердин практикалык көндүмдөрүн калыптандыруунун куралы катары // Заманбап шарттардагы билим берүү жана илим. – Алматы, 2021. – №3. – 112–118-б.
4. Каримов Б.Р., Юсупов Ш.М. ЖОЖдордо стартап-билим берүүнү уюштуруудагы инновациялык ыкмалар // Бүгүнкү жогорку билим берүү. – Ташкент, 2024. – №1. – 23–29-б.
5. Смирнов А.В., Кузьмина Е.Н. Развитие soft skills у студентов через участие в олимпиадах и хакатонах // Современное образование. - Москва, 2020. - №6. - С. 64-70.

УДК 377.1:371.13

ЗАМАНБАП БЫКМАЛАР ЖАШ ОКУТУУЧУЛАРДЫ ӨНҮКТҮРҮҮДӨ: ММ-НУ КОЛЛЕДЖИНДЕ НАСААТЧЫЛЫК ЖАНА КВАЛИФИКАЦИЯНЫ ЖОГОРУЛАТУУ

Абдыкадыров Эркинбек Калыкович,
ЭАМ-ИУ Колледжинин Мамлекеттик тил жана тарбия иштери боюнча директордун орун басары,
e-mail: ekalykov001@gmail.com

Анарбекова Гүлүмкан Анарбековна,
ЭАМ-ИУ Колледжинин окуу-методикалык иштери боюнча директордун орун басары,
e-mail: gulumkananarbekova@gmail.com

Аннотация. Бул макалада ЭАМ-ИУ колледжинде жаш окутуучулардын квалификациясын жогорулатуу жана кесиптик адаптациялоо системасы каралат. «Жаш окутуучунун мектеби» педагогикалык компетенцияларды калыптандыруунун жана методикалык коштоонун негизги механизми катары талданат. Иштин негизги багыттары, анын ичинде уюштуруучулук, методикалык, психологиялык-педагогикалык жана контролдук ишмердүүлүк сүрөттөлөт. Насаатчылыкка, квалификацияны жогорулатуу курстарына жана практикага багытталган окутуу формаларына өзгөчө көңүл бурулат, алар жаш адистердин кесиптик калыптануусуна өбөлгө түзөт. Жаш окутуучулар менен системалуу иш алып баруу билим берүүнүн сапатын жогорулатарын, заманбап педагогикалык технологияларды киргизүүгө жардам берерин жана колледждин кадрдык потенциалын бекемдээрин белгилейт.

Негиздөөчү сөздөр: жаш окутуучулар, квалификацияны жогорулатуу, кесиптик адаптация, насаатчылык, методикалык иш, педагогикалык компетенциялар, жаш окутуучунун мектеби.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ МОЛОДЫХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ: НАСТАВНИЧЕСТВО И ПОВЫШЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ В КОЛЛЕДЖЕ ММ-НУ

Абдыкадыров Эркинбек Калыкович,
Замдиректора по Государственному языку и воспитательной работе Колледжа ММ-НУ,
e-mail: ekalykov001@gmail.com

Анарбекова Гүлүмкан Анарбековна,
Замдиректора по учебно-методической работе Колледжа ММ-НУ,
e-mail: gulumkananarbekova@gmail.com

Аннотация. В статье рассматривается система повышения квалификации и профессиональной адаптации молодых преподавателей в колледже ММ-НУ. Анализируется роль «Школы молодого преподавателя» как ключевого механизма методического сопровождения и формирования педагогических компетенций. Описываются основные направления работы, включая организационную, методическую, психолого-педагогическую и контрольную

деятельность. Особое внимание уделяется наставничеству, курсам повышения квалификации и практико-ориентированным формам обучения, способствующим профессиональному становлению молодых специалистов. Отмечается, что системная работа с молодыми преподавателями повышает качество образовательного процесса, способствует внедрению современных педагогических технологий и укрепляет кадровый потенциал колледжа.

Ключевые слова: молодые преподаватели, повышение квалификации, профессиональная адаптация, наставничество, методическая работа, педагогические компетенции, школа молодого преподавателя

**MODERN APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF YOUNG TEACHERS:
MENTORING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT AT MM-NU COLLEGE**

Abdykadyrov Erkinbek Kalykovich,

Deputy Director for State Language and Educational
Work of IM-SU College,

e-mail: ekalykov001@gmail.com

Anarbekova Gulumkan Anarbekovna,

Deputy Director for Academic and Methodological
Work of IM-SU College,

e-mail: gulumkananarbekova@gmail.com

Abstract. This article examines the system of professional development and adaptation of young teachers at IM-SU College. The “School of the Young Teacher” is analyzed as a key mechanism for methodological support and the formation of pedagogical competencies. The main areas of work are described, including organizational, methodological, psychological-pedagogical, and monitoring activities. Special attention is given to mentoring, professional development courses, and practice-oriented forms of training that contribute to the professional growth of young specialists. It is emphasized that systematic work with young teachers improves the quality of the educational process, promotes the introduction of modern pedagogical technologies, and strengthens the human resource potential of the college.

Keywords: young teachers, professional development, professional adaptation, mentoring, methodological work, pedagogical competencies, School of the Young Teacher.

Орто кесиптик билим берүү системасынын азыркы өнүгүү этабы окутуунун мазмуну менен технологияларынын активдүү трансформациясы менен мүнөздөлөт. Бул өзгөрүүлөр санариптештирүү, эмгек рыногунун талаптары жана атаандаштыкка жөндөмдүү адистерди даярдоо зарылчылыгы менен шартталат. Мындай шарттарда педагогикалык кадрлардын сапаты, алардын инновациялык билим берүү ыкмаларын киргизүүгө даярдыгы, ошондой эле тез өзгөрүп жаткан билим берүү чөйрөсүндө натыйжалуу иштей билүү жөндөмү өзгөчө мааниге ээ болууда. Колледждер кесиптик билим берүүнүн маанилүү звеносу катары

студенттерди даярдоо менен катар жаш окутуучуларды тартуу жана өнүктүрүү аркылуу туруктуу кадрдык потенциалды калыптандыруу милдети менен да бетме-бет келишет. Дал ушул жаш адистер жаңы билимдердин, заманбап технологиялардын жана инновациялык ой жүгүртүүнүн алып жүрүүчүлөрү болуп эсептелет. Бирок алардын кесиптик калыптанышы системалуу колдоону жана коштоону талап кылат.

Ушуга байланыштуу жаш окутуучуларды адаптациялоо, насаатчылык (ментордук) жана квалификациясын жогорулатуу боюнча комплекстүү системаны түзүү зарылчылыгы актуалдашууда. Мындай система алардын билим берүү процессине ийгиликтүү интеграцияланышын, педагогикалык чеберчилигинин өнүгүшүн жана кесиптик компетенцияларынын калыптанышын камсыздайт. Бул процессте колледж ичиндеги методикалык иш механизмдери - «Жаш окутуучунун мектеби», насаатчылык жана квалификацияны жогорулатуу курстары өзгөчө роль ойнойт. Бул макала ЭАМ-ИУ колледжинин жаш окутуучулардын кесиптик калыптанышын уюштуруу тажрыйбасын талдоого, насаатчылыктын, методикалык колдоонун жана инновациялык билим берүү практикаларынын окутуунун сапатын жогорулатуудагы ролун ачып берүүгө арналган. Жаш окутуучуларды даярдоо өзгөчө актуалдуулукка ээ болууда. ЭАМ-ИУ колледжинде жаш адистер активдүү эмгектенип жатышат, бул алардын кесиптик адаптациясын жана өнүгүүсүн камсыздоонун натыйжалуу системасын түзүүнү талап кылат.

Жаш окутуучу жогорку окуу жайын аяктагандан кийин толук кандуу калыптанган адис болуп эсептелбейт. Анын алдында адаптацияны, жамаатка сиңишүүнү жана педагогикалык чеберчиликти өнүктүрүүнү камтыган узак калыптануу процесси турат. Практика көрсөткөндөй, жаш адистер өз адистиги боюнча терең билимге ээ болгону менен, көп учурда окутуу методикасы жаатында кыйынчылыктарга туш болушат. Бул негизги көйгөйлөрдүн бири болуп саналат, анткени заманбап окутуучу предметтин мазмунун билүү менен чектелбестен, окуу процессин туура уюштура билүүсү, педагогикалык жана психологиялык ыкмаларды колдонушу, «окутуучу–студент» өз ара аракеттенүүсүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алышы жана жогорку деңгээлдеги педагогикалык чеберчиликти көрсөтө билиши зарыл.

Ушуга байланыштуу жаш окутуучулардын кесиптик, методикалык жана коммуникативдик компетенцияларын өнүктүрүүгө багытталган системалуу колдоо зарыл. Дал ушул функцияны колледжде уюштурулган коштоо системасы аткарат, анын борбордук элементи болуп «Жаш окутуучунун мектеби» эсептелет.

Колледжде «Жаш окутуучунун мектеби» ишке ашырылып келет. Анын негизги максаты - педагогдордун ийгиликтүү кесиптик калыптанышы үчүн

методикалык жана уюштуруучулук шарттарды түзүү. Мектептин ишмердүүлүгү насаатчылык, практика багытындагы окутуу жана үзгүлтүксүз кесиптик өнүгүү принциптерине негизделет. Анын алкагында методикалык семинарлар, мастер-класстар, ачык сабактар, сабактарга өз ара катышуу жана аларды талдоо, ошондой эле жекече консультациялар өткөрүлөт. Жаш окутуучулар окуу процессин пландаштырууга, окуу-методикалык материалдарды иштеп чыгууга, заманбап билим берүү технологияларын колдонууга жана натыйжалуу педагогикалык коммуникацияны калыптандырууга үйрөнүшөт.

Колледжде кошумча түрдө квалификацияны жогорулатуу курстары да иш алып барат. Бул курстар колледждин окутуучуларын гана өнүктүрбөстөн, кеңири аудиторияны - мектеп мугалимдерин жана жогорку окуу жайларынын окутуучуларын да камтыйт. Курстардын алкагында катышуучулар окутуунун инновациялык ыкмаларын, заманбап санариптик жана компьютердик технологияларды, ошондой эле гуманитардык жана IT-дисциплиналарды окутуудагы жаңы ыкмаларды өздөштүрүшөт. Өзгөчө көңүл педагогика, окутуу методикасы жана психология маселелерине бурулуп, бул билим берүү ишмердүүлүгүнө комплекстүү кесиптик мамилени калыптандырууга мүмкүнчүлүк берет. Окутуучулардын кесиптик өнүгүүсүндө колледждин психологунун ишмердүүлүгү да маанилүү орунду ээлейт. Адис инклюзивдүү билим берүү маселелери боюнча колдоо көрсөтүп, өзгөчө билим берүү муктаждыктары бар студенттер менен иштөөнүн натыйжалуу ыкмаларын үйрөтөт. Ошондой эле психолог жекече мамилени талап кылган студенттер менен өз ара аракеттенүүнү туура уюштурууга жардам берет. Мындан тышкары, тайм-менеджмент жана лидерлик сапаттарды өнүктүрүү боюнча окутуучулар жана студенттер үчүн үзгүлтүксүз курстар жана тренингдер өткөрүлүп, жекече консультациялар уюштурулат.

Колледжде окутууда инсанга багытталган мамилени киргизүүгө өзгөчө көңүл бурулат. Бул мамиле ар бир студенттин жеке өзгөчөлүктөрүн, жөндөмдөрүн жана билим алуу муктаждыктарын эске алууну билдирет. Окутуучулар окуу процессин студенттердин потенциалын толук ачууга, алардын мотивациясын жана активдүүлүгүн жогорулатууга багыттап уюштурууну үйрөнүшөт. Мындай шарттарды түзүү жаш окутуучулардын заманбап билим берүү талаптарына ылайык натыйжалуу кесиптик калыптанышына жана өнүгүшүнө өбөлгө түзөт, окутуунун сапатын жогорулатууга жана атаандаштыкка жөндөмдүү адистерди даярдоого көмөктөшөт.

Билим берүү системасын реформалоо шартында жаш окутуучуларды даярдоо жана коштоо маселеси өзгөчө актуалдуу болуп саналат. ЭАМ-ИУ колледжинде жаш адистерди активдүү тартуу байкалууда, бул алардын кесиптик адаптациясы жана өнүгүүсү үчүн натыйжалуу системаны түзүүнү талап кылат.

Жаш окутуучу жогорку окуу жайын аяктагандан кийин толук кандуу калыптанган адис болуп эсептелбейт. Анын алдында адаптацияны, жамаатка сиңишүүнү жана педагогикалык чеберчиликти өнүктүрүүнү камтыган узак калыптануу процесси турат. Колледжде «Жаш окутуучунун мектеби» ишке ашырылууда, анын негизги максаты - педагогдордун ийгиликтүү кесиптик калыптанышы үчүн методикалык жана уюштуруучулук шарттарды түзүү. Жаш окутуучулардын заманбап билим берүү талаптарына ылайык натыйжалуу кесиптик калыптанышы жана өнүгүүсү үчүн шарттарды түзүү.

1-Таблица

Жаш окутуучулар менен иштөөнүн багыттары

Багыты	Иштин мазмуну
Уюштуруучулук	Жамаатка адаптация, кызматтык милдеттерге киргизүү, колледж системасы менен таанышуу
Окуу-методикалык	Сабактарды пландаштыруу, окуу материалдарын иштеп чыгуу, окутуунун заманбап ыкмаларын өздөштүрүү
Психологиялык-педагогикалык	Студенттер менен баарлашуу көндүмдөрүн калыптандыруу, окуу мотивациясын башкаруу
Документтештирүү	Окуу документациясы, журналдар жана отчеттор менен иштөө
Көзөмөл жана мониторинг	Сабактарга катышуу, сабактарды талдоо, кайтарым байланыш жана ишмердүүлүктү оңдоо

ЭАМ-ИУ колледжинде жаш окутуучулар менен иштөөнүн негизги милдеттери алардын ийгиликтүү кесиптик адаптациясын камсыз кылууга жана андан ары өнүгүүсүнө багытталган. Биринчи кезекте жаш адистин педагогикалык жамаатка киришине, ыңгайлуу кесиптик чөйрөнү түзүүгө жана кесиптештер менен натыйжалуу өз ара аракеттенүүнү калыптандырууга өзгөчө көңүл бурулат. Маанилүү багыттардын бири - жаш окутуучулардын кесиптик даярдык деңгээлин аныктоо. Бул алардын күчтүү жактарын аныктоого жана педагогикалык ишмердүүлүктөгү кыйынчылыктарын табууга мүмкүнчүлүк берет. Алынган жыйынтыктардын негизинде окутуу практикасындагы көйгөйлөрдү аныктоо жана жоюу боюнча иштер жүргүзүлөт, бул өз кезегинде окуу процессинин сапатын жогорулатууга өбөлгө түзөт.

Жаш адистердин чыгармачылык потенциалын өнүктүрүүгө, алардын жеке педагогикалык стилин калыптандырууга жана окутууда инновациялык ыкмаларды колдонуу жөндөмүн арттырууга да чоң көңүл бурулат. Ошону менен бирге студенттер менен натыйжалуу өз ара аракеттенүүнү түзүү, алардын жеке өзгөчөлүктөрүн жана билим алуу муктаждыктарын эске алуу көндүмдөрү өнүктүрүлөт. Мындан тышкары, өз алдынча билим алууга жана кесиптик жактан өзүн өркүндөтүүгө туруктуу муктаждыкты калыптандыруу да маанилүү милдет болуп эсептелет. Бул окутуучунун үзгүлтүксүз өнүгүшүнө,

компетенттүүлүгүнүн жогорулашына жана заманбап билим берүү талаптарына ылайык иштөөгө даярдыгын камсыз кылат.

2-Таблица

Квалификацияны жогорулатуу курстарынын түзүмү

Этап	Мазмуну
Адаптациялык	Кесипке киришүү, колледждин талаптары менен таанышуу
Базалык	Окутуу методикасын жана сабактарды пландаштырууну өздөштүрүү
Практикалык	Ачык сабактарды өткөрүү, долбоорлорго катышуу
Аналитикалык	Өзүн-өзү талдоо, жыйынтыктарды баалоо, каталардын үстүндө иштөө
Инновациялык	Санариптик технологияларды жана окутуунун жаңы ыкмаларын киргизүү

Квалификацияны жогорулатуу курстары бири-бири менен байланышкан методикалык жана практикалык иш-аракеттердин комплекстүү системасын камтыйт. Анын түзүмүнө методикалык семинарлар, тажрыйбалуу окутуучулардын мастер-класстары, ачык сабактар, насаатчылык (ментордук), долбоордук жана изилдөө ишмердүүлүгүнө катышуу, ошондой эле педагогикалык кырдаалдарды системалуу талдоо кирет. Мындай ыкма жаш окутуучулардын кесиптик компетенцияларын ар тараптуу өнүктүрүүнү камсыз кылып, алардын билим берүү процессине ийгиликтүү ыңгайлашуусуна өбөлгө түзөт.

Жаш окутуучулардын кесиптик калыптануу системасында насаатчылыктын өзгөчө мааниси бар. Анда тажрыйбалуу педагогдор баштапкы адистерге системалуу методикалык, уюштуруучулук жана психологиялык колдоо көрсөтүшөт. Колледжде насаатчылык ар бир билим берүү багытынын өзгөчөлүгүн эске алган, IT багытын да, гуманитардык дисциплиналарды да камтыган бирдиктүү коштоо модели катары ишке ашырылат. Насаатчылыкты практикалык ишке ашыруу ар бир жаш окутуучуга тажрыйбалуу насаатчыны бекитүү, сабактарга үзгүлтүксүз катышып, кийин талдоо жүргүзүү, окуу процессин жана календардык пландарды биргелешип түзүү, эффективдүү методикаларды көрсөтүү максатында ачык сабактарды өткөрүү, ошондой эле окуу материалдарын жана тапшырмаларды даярдоодо методикалык жардам көрсөтүүнү камтыйт. Мындан тышкары, жаш окутуучулар методикалык бирикмелердин иштерине активдүү тартылып, педагогикалык кырдаалдарды талкуулоого катышат жана олимпиадаларга, хакатондорго жана башка билим берүү иш-чараларына даярдык көрүүдө насаатчылар менен коштолушат.

Насаатчылык жаш адистердин кесиптик калыптануусуна комплекстүү таасир этет. Ал колледждин билим берүү чөйрөсүнө тез ыңгайлашууга, окутуу методикасын жана окуу процессин башкарууну өздөштүрүүгө, сабактарды

пландаштыруу жана түзүү көндүмдөрүн калыптандырууга жардам берет. Насаатчы менен өз ара аракеттенүү процессинде ар түрдүү деңгээлдеги студенттер менен иштөө жөндөмү өнүгөт, педагогикалык ишмердүүлүккө болгон ишеним жогорулайт, типтүү кесиптик каталардын саны азаят. Маанилүү натыйжалардын бири – рефлексия жана өзүн-өзү талдоо көндүмдөрүнүн калыптанышы, ошондой эле кесиптик өсүүгө туруктуу мотивациянын пайда болушу.

IT багытындагы жаш окутуучулар үчүн насаатчылык практикага багытталган мүнөзгө ээ. Насаатчылар аларга заманбап программалоо тилдерин жана технологияларын өздөштүрүүгө, долбоордук окутууну киргизүүгө, студенттердин реалдуу IT-долбоорлор менен иштөөсүн уюштурууга жана хакатондорго, стартап иш-чараларына командаларды даярдоого жардам беришет. Долбоорлор үчүн техникалык тапшырмаларды жана баалоо критерийлерин иштеп чыгууга, версияларды башкаруу системалары, иштеп чыгуу чөйрөлөрү жана фреймворктер сыяктуу заманбап куралдарды колдонууга, ошондой эле жасалма интеллект технологияларын билим берүү процессине интеграциялоого өзгөчө көңүл бурулат. Натыйжада окутуучу студенттердин практикалык ишмердүүлүгүн натыйжалуу уюштуруу жана алардын жогорку деңгээлде даярдалышын камсыз кылуу жөндөмүнө ээ болот.

Гуманитардык багытта насаатчылык педагогикалык чеберчиликти, коммуникациялык жана методикалык компетенцияларды өнүктүрүүгө багытталган. Насаатчылар дисциплиналарды окутуунун эффективдүү методикаларын иштеп чыгууга, студенттерде критикалык ой жүгүртүүнү калыптандырууга, интерактивдүү окутуу формаларын – дискуссия, дебат, кейс-методдорду колдонууга жардам беришет. Ошондой эле студенттердин презентация жана эл алдында сүйлөө көндүмдөрүн өнүктүрүүгө, санариптик билим берүү ресурстарын киргизүүгө жана окуу процессине катышууну жогорулатууга чоң көңүл бурулат. Маанилүү багыттардын бири – гуманитардык профилдеги олимпиадаларга студенттерди даярдоо болуп саналат.

Ошентип, колледжде насаатчылык жаш окутуучулардын кесиптик өнүгүүсүнүн негизги функциясын аткарат. Ал педагогикалык тажрыйбаны системалуу өткөрүп берүүнү, туруктуу кесиптик компетенцияларды калыптандырууну, заманбап билим берүү технологияларын киргизүүнү жана окутуунун сапатын жогорулатууну камсыз кылат. Жалпысынан насаатчылык колледждин бирдиктүү билим берүү чөйрөсүн бекемдөөгө жана окуу процессинин натыйжалуулугун жогорулатууга өбөлгө түзөт.

Насаатчылык жөн гана адаптациялоочу курал болбостон, билим берүүнүн жалпы сапатын жогорулатуудагы маанилүү механизм болуп саналат жана

муундар ортосундагы педагогикалык тажрыйбанын уланмалуулугун камсыз кылат.

3-Таблица

Жаш окутуучуларга насаатчылыкты уюштуруу

Этап / багыт	Иштин мазмуну	Насаатчынын ишмердүүлүгү	Жаш окутуучунун ишмердүүлүгү	Отчеттуулук
Диагностикалык этап	Кесиптик даярдык деңгээлин аныктоо жана кыйынчылыктарды аныктоо	Диагностика жүргүзөт, сабактарды байкайт, даярдык деңгээлин талдайт	Диагностикадан өтөт, өз ишмердүүлүгү боюнча маалымат берет	Диагностикалык карта, баштапкы талдоо
Насаатчылыкты пландаштыруу	Жеке коштоо планын иштеп чыгуу	Насаатчылык планын түзөт, максаттарды жана милдеттерди аныктайт	Жеке өнүгүү планын макулдашат	Жеке насаатчылык планы
Практикалык иш	Окуу процессин коштоо	Сабактарга катышат, кеңеш берет, сабактарды көрсөтөт, материалдарды түзүүгө жардам берет	Сабак өтөт, сунуштарды ишке ашырат, тапшырмаларды иштеп чыгат	Сабактарга катышуу журналы, методикалык материалдар
Методикалык колдоо	Педагогикалык жана методикалык компетенцияларды өнүктүрүү	Окутуу методикасын үйрөтөт, сабак даярдоого жардам берет	Методикалык сунуштарды колдонуп, семинарларга катышат	Сабак иштелмелери, дидактикалык материалдар
Талдоо жана түзөтүү	Натыйжаларды баалоо жана ишмердүүлүктү оңдоо	Сабактарды талдайт, сунуштарды берет	Сабактарды өз алдынча талдайт, ишти оңдойт	Сабактарды өзүн-өзү талдоо боюнча отчет
Жыйынтыктоо этабы	Насаатчылыктын жыйынтыгын чыгаруу	Жыйынтык баа берет, корутунду жазат	Кесиптик өсүү боюнча жыйынтык отчет даярдайт	Насаатчынын жана жаш окутуучунун жыйынтык отчету

Колледждеги жаш окутуучуларга насаатчылык системасы кесиптик коштоо боюнча этап-этабы менен жүргүзүлгөн процесс болуп саналат. Ал баштапкы адистердин педагогикалык компетенцияларын адаптациялоого жана өнүктүрүүгө багытталган. Диагностикалык этапта насаатчы жаш окутуучунун даярдык деңгээлин аныктап, анын күчтүү жана алсыз жактарын, ошондой эле педагогикалык ишмердүүлүктөгү негизги кыйынчылыктарын аныктайт. Жаш окутуучу зарыл маалыматтарды берип, өзүнүн компетенцияларын алгачкы баалоого катышат. Насаатчылыкты пландаштыруу этабында кесиптик өнүгүүнүн жеке планы иштелип чыгат. Анда максаттар, милдеттер, иш

формалары жана күтүлгөн натыйжалар белгиленет. Бул документ насаатчы менен жаш окутуучунун ортосунда макулдашылат.

Практикалык этапта негизги иш жүргүзүлөт: насаатчы сабактарга катышып, методикалык жардам көрсөтөт, ачык сабактарды уюштурат, окуу материалдарын даярдоодо кеңеш берет. Жаш окутуучу алынган сунуштарды иш жүзүндө колдонуп, өзүнүн педагогикалык көндүмдөрүн өнүктүрөт. Методикалык колдоо сабактарды даярдоодо, тапшырмаларды иштеп чыгууда, заманбап педагогикалык технологияларды колдонууда жана семинарларга, методикалык иш-чараларга катышууда системалуу жардам көрсөтүүнү камтыйт.

Талдоо жана түзөтүү этабында насаатчы менен жаш окутуучу биргелешип өткөн сабактарды талдап, кетирилген каталарды аныктап, аларды жоюу жолдорун белгилешет. Бул жерде жаш окутуучунун өзүн-өзү талдоосу өзгөчө мааниге ээ. Жыйынтыктоо этабында насаатчылыктын натыйжалары чыгарылат. Насаатчы жаш окутуучунун кесиптик өсүшү боюнча жыйынтык отчет түзөт, ал эми окутуучу өзүнүн өнүгүүсү, жетишкендиктери жана келечектеги өркүндөтүү багыттары боюнча отчет даярдайт. Ошентип, насаатчылык жаш окутуучулардын системалуу кесиптик калыптануусун камсыз кылып, билим берүүнүн сапатын жогорулатууга жана колледждин кадрдык потенциалын бекемдөөгө өбөлгө түзөт.

Жыйынтык. Колледжде жаш окутуучуларга насаатчылык жана квалификацияны жогорулатуу системасы педагогикалык жамааттын кесиптик өнүгүүсүнүн маанилүү бөлүгү болуп саналат. Ал баштапкы адистердин ийгиликтүү адаптацияланышын, алардын методикалык, педагогикалык жана коммуникативдик компетенцияларынын калыптанышын камсыз кылат, ошондой эле жалпы билим берүү процессинин сапатын жогорулатууга өбөлгө түзөт. Ошону менен бирге бул система билим берүү уюмунун туруктуу өнүгүүсүнүн куралы катары кеңири функцияны аткарат. Насаатчылык, «Жаш окутуучунун мектеби», квалификацияны жогорулатуу курстары, методикалык колдоо жана практикага багытталган ишмердүүлүктү камтыган комплекстүү ыкма заманбап билим берүү чакырыктары шартында иштөөгө даяр педагогдорду калыптандырууга мүмкүндүк берет.

Инновациялык билим берүү технологияларын, санариптик куралдарды жана инсанга багытталган ыкманы интеграциялоонун өзгөчө мааниси бар, бул окутуучунун натыйжалуулугун жана студенттердин кызыгуусун жогорулатат. Натыйжада жаш окутуучулар кесиптик чөйрөгө ийгиликтүү ыңгайлашып гана тим болбостон, билим берүү өзгөрүүлөрүнүн активдүү катышуучуларына айланышат. Кадрлар менен системалуу иш алып баруу колледждин кадрдык резервин түзүүгө, педагогикалык кесиптин беделин жогорулатууга, ошондой эле

окутуучулардын үзгүлтүксүз кесиптик өсүшү, өзүн-өзү өнүктүрүү жана өзүн-өзү ишке ашыруусу үчүн шарттарды түзүүгө өбөлгө түзөт.

Адабияттар тизмеси:

1. Токтосунов К.Д. Педагогикалык кадрларды даярдоодо заманбап методикалык ыкмалар // Вестник образования Кыргызстана. -Бишкек, 2023. - №2. - 34-41-б.
2. Нурматова А.С. Жаш мугалимдердин кесиптик адаптациясы жана өнүгүүсү // Наука, образование и инновации. - Бишкек, 2022. - №3. – 55-62-б.
3. Абдрахманова Г.М. Наставничество как инструмент развития педагогических кадров // Педагогика высшей школы. - Алматы, 2024. - №1. – 28-35-б.
4. Исмаилова Д.Т. Повышение квалификации преподавателей в условиях цифровой трансформации образования // Образование и наука. - Ташкент, 2021. - №4. - 70 -76-б.
5. Садыкова Н.А., Жумабеков Т.С. Профессиональное развитие молодых преподавателей в системе технического образования // Вестник современных исследований. - Бишкек, 2025. - №2. - 41-48-б.
6. Кузнецова Е.В., Смирнов А.В. Система сопровождения молодых преподавателей в условиях колледжа // Современное образование СНГ. – Москва, 2020. - №5. – 63-70-б.

УДК 37.013:004.8

ВЛИЯНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС В СИСТЕМЕ СРЕДНЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Алиев Куван Бакбергенович,
преподаватель,исследователь Международного
Мета -Научного Колледжа,
e-mail: kuvan2015@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются ключевые аспекты внедрения технологий искусственного интеллекта (ИИ) в образовательный процесс системы среднего профессионального образования. Анализируются направления применения ИИ, его влияние на качество подготовки специалистов, трансформация педагогической деятельности, а также преимущества и риски цифровизации образовательной среды. Делается вывод о необходимости комплексного подхода к интеграции ИИ в образовательные программы СПО.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровизация образования, СПО, образовательный процесс, адаптивное обучение, образовательные технологии.

ЖАСАЛМА ИНТЕЛЛЕКТТИН ОРТО КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАСЫНДАГЫ ОКУТУУ ПРОЦЕССИНЕ ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Алиев Куван Бакбергенович,
Эл аралык Мета-Илим Колледжинин окутуучусу,
изилдөөчүсү,
e-mail: kuvan2015@mail.ru

Аннотация. Бул макалада орто кесиптик билим берүү системасында жасалма интеллект (ЖИ) технологияларын билим берүү процессине киргизүүнүн негизги аспектиери каралат. ЖИнин колдонуу багыттары, адистерди даярдоонун сапатына тийгизген таасири, педагогикалык ишмердүүлүктүн трансформациясы, ошондой эле билим берүү чөйрөсүн санариптештирүүнүн артыкчылыктары жана тобокелдиктери талданат. Жыйынтык катары ЖИни билим берүү программаларына интеграциялоодо комплекстүү мамиленин зарылдыгы белгиленет.

Негиздөөчү сөздөр: жасалма интеллект, билим берүүнү санариптештирүү, орто кесиптик билим берүү, окутуу процесси, адаптивдүү окутуу, билим берүү технологиялары.

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE SYSTEM OF SECONDARY VOCATIONAL EDUCATION

Aliyev Kuvan Bakbergenovich,
Lecturer, Researcher at the International Meta-
Scientific College
e-mail: kuvan2015@mail.ru

Abstract. This article examines the key aspects of implementing artificial intelligence (AI) technologies in the educational process of secondary vocational education. It analyzes the areas of AI application, its impact on the quality of specialist training, the transformation of pedagogical activity, as well as the advantages and risks of digitalizing the educational environment. The conclusion emphasizes the need for a comprehensive approach to integrating AI into vocational education programs.

Keywords: artificial intelligence, digitalization of education, secondary vocational education, educational process, adaptive learning, educational technologies.

В условиях цифровой трансформации общества система образования претерпевает значительные изменения, связанные с внедрением современных информационно-коммуникационных технологий. Одним из наиболее значимых факторов трансформации является искусственный интеллект (ИИ), который активно используется в образовательной среде для повышения эффективности обучения. Система среднего профессионального образования (СПО) ориентирована на подготовку специалистов, обладающих практическими компетенциями, что требует применения инновационных подходов к обучению. В этой связи внедрение ИИ становится важным инструментом модернизации образовательного процесса. Современные исследования подтверждают, что ИИ способен существенно повысить качество образовательного процесса за счет персонализации обучения, автоматизации оценки знаний и анализа образовательных данных. Сущность и роль искусственного интеллекта в образовании проявляются в его способности трансформировать традиционные подходы к обучению и управлению образовательным процессом. Искусственный интеллект представляет собой совокупность технологий и алгоритмов, обеспечивающих выполнение задач, ранее требовавших участия человека, таких как обучение, анализ информации, прогнозирование и принятие решений. В системе среднего профессионального образования его применение приобретает особую значимость, поскольку позволяет учитывать разнообразие образовательных траекторий обучающихся и ориентироваться на практико-ориентированную подготовку специалистов.

ИИ в образовательной среде выполняет ряд ключевых функций. Во-первых, он обеспечивает глубокий анализ образовательных данных, включая успеваемость, поведенческие характеристики и уровень вовлеченности студентов, что позволяет выявлять закономерности и прогнозировать результаты обучения. Во-вторых, технологии искусственного интеллекта способствуют адаптации

учебного контента под индивидуальные особенности обучающихся, формируя персонализированные образовательные маршруты и повышая эффективность усвоения материала. В-третьих, ИИ автоматизирует процессы контроля знаний, включая проверку тестов, заданий и даже элементов творческих работ, что снижает нагрузку на преподавателей и повышает объективность оценки. Кроме того, он оказывает значительную поддержку педагогической деятельности, предоставляя инструменты для разработки учебных материалов, мониторинга прогресса и принятия управленческих решений.

Влияние искусственного интеллекта на образовательный процесс в системе среднего профессионального образования выражается в повышении качества подготовки специалистов, оптимизации учебного времени и усилении практической направленности обучения. Использование ИИ позволяет создавать более гибкую, адаптивную и технологически насыщенную образовательную среду, способствующую развитию профессиональных компетенций, цифровой грамотности и самостоятельности обучающихся. Таким образом, интеграция искусственного интеллекта становится важным фактором модернизации образовательного процесса и отвечает современным требованиям рынка труда и общества в целом. Ниже в таблице (Таблица 1) представлено структурированное описание основных направлений применения искусственного интеллекта в системе среднего профессионального образования, а также их ключевые характеристики и влияние на образовательный процесс.

Таблица 1

Направление применения ИИ	Содержание	Влияние на образовательный процесс
Персонализация обучения	Адаптация образовательного процесса под индивидуальные особенности обучающихся; анализ уровня знаний и темпа усвоения; формирование индивидуальных образовательных траекторий	Повышение мотивации студентов, улучшение качества усвоения материала, развитие самостоятельности
Автоматизация контроля и оценки знаний	Автоматическая проверка тестов, письменных и практических заданий с использованием интеллектуальных систем	Объективность оценки, снижение нагрузки на преподавателей, ускорение процесса проверки
Поддержка педагогической деятельности	Использование ИИ для разработки учебных материалов, анализа успеваемости и прогнозирования результатов обучения	Повышение эффективности работы преподавателя, возможность сосредоточиться на методической и воспитательной деятельности
Развитие цифровых образовательных платформ	Внедрение ИИ в системы дистанционного обучения, создание интерактивных образовательных сред	Расширение доступа к образованию, повышение интерактивности обучения,

Направление применения ИИ	Содержание	Влияние на образовательный процесс
		развитие цифровых компетенций студентов

Представленные в таблице направления демонстрируют комплексный характер внедрения искусственного интеллекта в систему СПО. Персонализация обучения позволяет учитывать индивидуальные различия студентов, что особенно важно в условиях разноуровневой подготовки. Автоматизация контроля и оценки знаний способствует повышению прозрачности и объективности образовательных результатов. Поддержка педагогической деятельности снижает рутинную нагрузку на преподавателя и открывает возможности для более глубокого взаимодействия со студентами. В свою очередь, развитие цифровых образовательных платформ обеспечивает доступность образования и формирует современную цифровую образовательную среду, отвечающую требованиям времени. Влияние искусственного интеллекта на участников образовательного процесса в системе среднего профессионального образования носит комплексный и многоуровневый характер. К основным участникам образовательного процесса относятся обучающиеся (студенты), преподаватели, а также администрация образовательных организаций. Каждый из этих субъектов по-разному взаимодействует с технологиями искусственного интеллекта и получает определённые преимущества от их внедрения.

Для обучающихся ИИ открывает возможности персонализированного обучения, позволяя учитывать индивидуальные особенности, уровень подготовки и темп освоения материала. Это способствует более глубокому пониманию учебного содержания, развитию самостоятельности и формированию цифровых компетенций. Преподаватели, в свою очередь, получают инструменты для автоматизации рутинных задач, анализа успеваемости и повышения эффективности образовательной деятельности, что позволяет им сосредоточиться на педагогическом сопровождении и развитии обучающихся. Администрация образовательных учреждений может использовать ИИ для управления образовательным процессом, мониторинга качества образования и принятия обоснованных управленческих решений.

Преимущества использования искусственного интеллекта в учебном процессе заключаются в повышении качества образования за счёт индивидуализации обучения, оптимизации учебного времени и внедрения современных образовательных технологий. ИИ способствует объективности оценки знаний, расширяет доступ к образовательным ресурсам и обеспечивает гибкость образовательных траекторий. Кроме того, он формирует условия для развития

инновационной образовательной среды, соответствующей требованиям цифровой экономики и современного рынка труда.

Ниже в таблице (Таблица 2) представлено обобщённое описание влияния искусственного интеллекта на основных участников образовательного процесса в системе среднего профессионального образования, а также выделены ключевые преимущества и возможные риски его применения.

Таблица 2

Аспект	Содержание влияния	Последствия для образовательного процесса
Влияние на обучающихся	Развитие самостоятельности; формирование цифровых компетенций; повышение мотивации к обучению; риск снижения критического мышления при чрезмерной зависимости от технологий	Улучшение результатов обучения, повышение вовлечённости; необходимость развития критического и аналитического мышления
Влияние на преподавателей	Трансформация роли: наставник, консультант, модератор; необходимость повышения цифровой компетентности и освоения ИИ-инструментов	Повышение эффективности преподавания; изменение педагогических подходов; рост требований к профессиональной подготовке
Преимущества использования ИИ	Повышение качества образования; индивидуализация обучения; оптимизация образовательного процесса; расширение доступа к ресурсам	Формирование современной образовательной среды; повышение конкурентоспособности выпускников
Риски использования ИИ	Возможная зависимость от технологий; снижение уровня критического мышления; необходимость технической инфраструктуры и подготовки кадров	Требуется баланс между технологиями и традиционным обучением; необходимость методического сопровождения внедрения ИИ

Представленные в таблице данные позволяют комплексно оценить влияние искусственного интеллекта на образовательный процесс в системе СПО. В первую очередь, воздействие ИИ на обучающихся проявляется в расширении их возможностей для самостоятельного освоения знаний. Благодаря интеллектуальным системам студенты получают доступ к персонализированным материалам, могут регулировать темп обучения и более активно вовлекаются в образовательный процесс. Это способствует формированию устойчивой учебной мотивации и развитию навыков самообразования. Однако вместе с этим возникает риск чрезмерной зависимости от цифровых инструментов, что может негативно сказаться на развитии критического мышления, способности к

анализу информации и принятию самостоятельных решений без опоры на технологии. Влияние ИИ на преподавателей носит трансформационный характер. Традиционная роль источника знаний постепенно уступает место роли наставника и организатора образовательной среды. Преподаватель становится проводником между обучающимся и информацией, помогая ориентироваться в образовательных ресурсах и формируя у студентов навыки осознанного обучения. В то же время внедрение ИИ требует от педагогов постоянного повышения квалификации, освоения новых цифровых инструментов и готовности к изменениям в профессиональной деятельности. Это усиливает требования к системе подготовки и переподготовки педагогических кадров.

Преимущества использования искусственного интеллекта в системе СПО очевидны и связаны с повышением эффективности образовательного процесса. Индивидуализация обучения позволяет учитывать особенности каждого студента, а автоматизация ряда процессов снижает нагрузку на преподавателей и повышает объективность оценки. Кроме того, ИИ расширяет доступ к образовательным ресурсам, что особенно актуально в условиях цифровизации и развития дистанционных форм обучения. Вместе с тем, внедрение ИИ сопровождается определёнными рисками. Помимо уже упомянутой зависимости от технологий, важным аспектом является необходимость обеспечения соответствующей технической инфраструктуры и подготовки специалистов, способных эффективно использовать данные технологии. Также требуется разработка методических подходов, обеспечивающих гармоничное сочетание традиционных и инновационных методов обучения. Таким образом, успешное внедрение искусственного интеллекта в образовательный процесс возможно только при условии сбалансированного и научно обоснованного подхода.

Современные исследования подчёркивают необходимость соблюдения баланса между технологическими и педагогическими компонентами образовательного процесса. В научной литературе отмечается, что эффективность внедрения искусственного интеллекта напрямую зависит не только от уровня технологической оснащённости, но и от педагогически обоснованного использования данных инструментов. Так, в работе Сатыбалдиевой Р.А. и соавторов подчёркивается, что «искусственный интеллект оказывает комплексное влияние на качество образования и уровень жизни, формируя новые подходы к обучению и управлению знаниями» [1]. Алейникова Д.В. отмечает, что «применение ИИ в образовательном процессе способствует повышению качества образовательного продукта, однако требует методической адаптации» [2]. По мнению Гулямова С.С. и соавторов, «интеграция ИИ в образование открывает возможности для персонализации обучения и повышения эффективности усвоения знаний» [3]. Кушеккалиев А.Н. и коллеги

подчёркивают, что «образование в условиях развития искусственного интеллекта требует обновления содержания и форм обучения» [4]. Арынбаев Э. указывает, что «использование ИИ в преподавании информатики способствует формированию практических навыков и алгоритмического мышления» [5]. Зарипов К.Я. отмечает, что «искусственный интеллект в обучении иностранным языкам открывает новые возможности для интерактивного и адаптивного обучения, но требует учёта педагогических рисков» [6]. Таким образом, исследования подтверждают, что дальнейшее развитие ИИ в системе СПО требует междисциплинарного взаимодействия педагогов, IT-специалистов и методистов.

В условиях цифровизации образования и активного внедрения инновационных технологий особую актуальность приобретает использование искусственного интеллекта в преподавании различных учебных дисциплин. Наиболее наглядно его потенциал проявляется в таких областях, как преподавание иностранных языков и IT-дисциплин, где ИИ не только повышает эффективность обучения, но и существенно трансформирует его содержание и методы. Рассмотрение особенностей применения ИИ в данных областях позволяет выявить как универсальные возможности технологий, так и их предметно-специфические характеристики.

Ниже в таблице представлено сравнительное описание применения искусственного интеллекта в преподавании иностранных языков и IT-дисциплин, а также их влияние на образовательный процесс.

Таблица 3

Область применения	Основные возможности ИИ	Влияние на обучающихся	Особенности
Преподавание иностранных языков	Создание интерактивной языковой среды; использование технологий распознавания речи; адаптация заданий под уровень обучающихся; мгновенная обратная связь	Развитие коммуникативной компетенции; повышение мотивации; индивидуализация обучения	Сохраняется важная роль преподавателя как носителя культурного и языкового контекста
Преподавание IT-дисциплин	Обучение программированию с помощью интеллектуальных систем; автоматизированная проверка кода; моделирование профессиональных задач; изучение алгоритмов ИИ и работы с данными	Формирование профессиональных компетенций; развитие аналитического мышления; подготовка к требованиям рынка труда	ИИ выступает одновременно как инструмент обучения и объект изучения

Данная таблица демонстрирует, что применение искусственного интеллекта в различных образовательных областях имеет как общие черты (индивидуализация

обучения, повышение его эффективности, адаптация под уровень обучающихся), так и специфические особенности, обусловленные содержанием дисциплин. В частности, в преподавании иностранных языков ИИ ориентирован преимущественно на развитие коммуникативной компетенции, формирование навыков говорения, аудирования и межкультурного взаимодействия за счёт интерактивных технологий и языковой практики. В то же время в преподавании ИТ-дисциплин искусственный интеллект направлен на формирование профессиональных и технических компетенций, развитие алгоритмического и аналитического мышления, а также освоение современных технологий обработки данных и программирования. Таким образом, различия в применении ИИ определяются целями обучения: в языковом образовании акцент делается на коммуникацию и гибкость, тогда как в ИТ-дисциплинах - на практические навыки, точность и решение профессиональных задач

Заключение. Искусственный интеллект оказывает комплексное и трансформирующее влияние на образовательный процесс в системе среднего профессионального образования. Его внедрение способствует не только повышению качества подготовки специалистов, но и переосмыслению самой образовательной модели - переходу от традиционной передачи знаний к персонализированному, адаптивному и практико-ориентированному обучению, ориентированному на потребности современного рынка труда.

Анализ направлений применения ИИ, а также его влияния на обучающихся и преподавателей показывает, что данные технологии становятся важным инструментом повышения эффективности образовательного процесса. Они обеспечивают индивидуализацию обучения, автоматизацию контроля знаний, расширение доступа к образовательным ресурсам и развитие цифровых компетенций. При этом рассмотрение использования ИИ в преподавании иностранных языков и ИТ-дисциплин подтверждает его универсальность и одновременно предметную специфику: в языковом образовании акцент делается на развитие коммуникативных навыков и межкультурной компетенции, тогда как в ИТ-дисциплинах - на формирование профессиональных, аналитических и технологических умений. Вместе с тем эффективная интеграция искусственного интеллекта требует системного и сбалансированного подхода. Ключевыми условиями его успешного применения являются повышение цифровой компетентности педагогов, обновление содержания образовательных программ, развитие современной инфраструктуры и соблюдение этических норм использования технологий. Особое значение приобретает сохранение баланса между инновационными технологическими решениями и педагогическими принципами, направленными на развитие критического мышления, самостоятельности и ответственности обучающихся.

Таким образом, искусственный интеллект выступает одним из ключевых факторов модернизации системы СПО, обеспечивая подготовку конкурентоспособных, мобильных и технологически грамотных специалистов, способных эффективно адаптироваться к условиям цифровой экономики и быстро меняющегося профессионального пространства.

Список литературы:

1. Сатыбалдиева Р. А., Халилов А. А., Халилов У. А. Искусственный интеллект в образовании и науке, его влияние на качество жизни // Евразийский журнал здравоохранения. 2025. № 3(3). С. 177–183.
2. Алейникова Д. В. Искусственный интеллект в преподавании и учении: к вопросу о качестве образовательного продукта // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Образование и педагогические науки. 2023. № 4. С. 16–20.
3. Гулямов С. С., Шермухамедов А. Т., Шермухамедов Б. А. Применение искусственного интеллекта в образовании // Qo‘Qon Universiteti Xabarnomasi. 2023. № 9. С. 228–232.
4. Кушеккалиев А. Н., Искалиева А. У., Имангалиева Б. С. Образование и искусственный интеллект // Вестник университета Ясави. 2025.
5. Арынбаев Э. Место искусственного интеллекта в преподавании информатики // Вестник Ошского государственного университета. 2024. № 2(5).
6. Зарипов К. Я. Искусственный интеллект в преподавании иностранных языков: вызовы и возможности // Ilg'or Pedagog. 2025.
7. Zawacki-Richter O., Marin V. I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence in higher education // International Journal of Educational Technology in Higher Education. 2019. Vol. 16.
8. Adiguzel T., Kaya M. H., Cansu F. K. Revolutionizing education with AI: Exploring the transformative potential of ChatGPT // Contemporary Educational Technology. 2023. Vol. 15, no. 3.
9. Williamson B. The social life of AI in education // International Journal of Artificial Intelligence in Education. 2024.

УДК 377:371.26

РОЛЬ ОЛИМПИАДНОГО ДВИЖЕНИЯ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ И СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА ММ-НУ

Сопуева Нуржан Джунусовна,
и.о. доцента, проректор по науке,
Международного Мета-Научного Университета,
г. Бишкек, e-mail: nsopueva@yahoo.com

Айылчиева Бурулсун Кудусовна,
старший преподаватель КГД
Международного Мета-Научного Университета,
г. Бишкек, e-mail: burulsunmetas@gmail.com

Исмаилов Кадырбек Нурланович
преподаватель КИТ
Международного Мета-Научного Университета,
г. Бишкек, e-mail: abdulkodyr09@gmail.com

Аннотация. В статье рассматривается роль олимпиадного движения в повышении качества образования в системе среднего профессионального образования. На примере колледжа ММ-НУ анализируется практика организации и проведения предметных олимпиад по гуманитарным и информационно-технологическим дисциплинам, а также хакатонов и стартап-хакатонов. Раскрываются основные функции олимпиад в образовательном процессе, их влияние на учебную мотивацию, развитие профессиональных и личностных компетенций обучающихся. Особое внимание уделяется организационным аспектам проведения олимпиад и их значению для совершенствования педагогической деятельности преподавателей. Делается вывод о том, что систематическое проведение олимпиад способствует улучшению качества знаний, повышению интереса к учебным дисциплинам, формированию уверенности студентов в своих силах и подготовке конкурентоспособных специалистов.

Ключевые слова: среднее профессиональное образование, СПО, олимпиады, олимпиадное движение, качество образования, IT-дисциплины, гуманитарные дисциплины, хакатон, учебная мотивация, профессиональные компетенции

ОЛИМПИАДАЛЫК КЫЙМЫЛДЫН ЭАМ-ИУ КОЛЛЕДЖИНИН ОКУТУУЧУЛАРЫНЫН ЖАНА СТУДЕНТТЕРИНИН БИЛИМ БЕРҮҮНҮН САПАТЫН ЖАНА КЕСИПТИК ДАЯРДЫГЫН ЖОГОРУЛАТУУДАГЫ РОЛУ

Сопуева Нуржан Джунусовна,
Эл аралык Мета-Илим Университетинин
доценттин м.а., илим боюнча проректору,
Бишкек ш., e-mail: nsopueva@yahoo.com

Айылчиева Бурулсун Кудусовна,
Эл аралык Мета-Илим Университетинин
ГДКсынын Ага окутуучусу,

Бишкекш, e-mail: burulsunmetas@gmail.com

Исмаилов Кадырбек Нурланович

Эл аралык Мета-Илим Университетинин

ИТКсынын окутуучусу,

Бишкек ш., e-mail: abdulkodyr09@gmail.com

Аннотация. Бул макалада орто кесиптик билим берүү системасында олимпиадалык кыймылдын билим сапатын жогорулатуудагы ролу каралат. Эл аралык Мета-Илим Университеттин колледжинин негизинде гуманитардык жана маалыматтык-технологиялык дисциплиналар боюнча предметтик олимпиадаларды, ошондой эле хакатондорду жана стартап-хакатондорду уюштуруу жана өткөрүү тажрыйбасы анализденет. Олимпиадалардын билим берүү процессиндеги негизги функциялары, окуучулардын окууга мотивациясына, кесиптик жана жеке компетенциялардын өнүгүүсүнө тийгизген таасири ачылат. Өзгөчө көңүл олимпиадаларды уюштуруу аспектилерине жана алардын мугалимдердин педагогикалык ишмердүүлүгүн өркүндөтүүдөгү маанисине бурулат. Жыйынтык катары, олимпиадаларды системалуу өткөрүү билим сапатын жакшыртууга, окуу предметтерине кызыгуу жогорулатууга, студенттердин өзүнө болгон ишенимин бекемдөөгө жана атаандаштыкка жөндөмдүү адистерди даярдоого жардам берери белгиленет.

Негиздөөчү сөздөр: орто кесиптик билим берүү, ОКБ, олимпиадалар, олимпиадалык кыймыл, билим сапаты, IT-дисциплиналар, гуманитардык дисциплиналар, хакатон, окууга мотивация, кесиптик компетенциялар.

THE ROLE OF THE OLYMPIAD MOVEMENT IN ENHANCING THE QUALITY OF EDUCATION AND PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS AND STUDENTS AT THE INTERNATIONAL META-SCIENCE UNIVERSITY COLLEGE

Sopueva Nurzhan Dzhunusovna,

Acting Associate Professor, Vice-Rector for Science,

International Meta-Science University,

Bishkek, e-mail: nsopueva@yahoo.com

Aiylicheva Burulsun Kudasovna,

Senior Lecturer of Humanity Department of

International Meta-Scientific University,

Bishkek, e-mail: burulsunmetas@gmail.com

Ismailov Kadyrbek Nurlanovich,

Lecturer of IT Department of

International Meta-Science University,

Bishkek, e-mail: abdulkodyr09@gmail.com

Abstract. This article examines the role of the Olympiad movement in improving the quality of education within the secondary vocational education system. Using the example of International Meta-Science University College, the practice of organizing and conducting subject-specific Olympiads in humanitarian and information technology disciplines, as well as hackathons and startup hackathons, is analyzed. The

main functions of Olympiads in the educational process, their impact on students' learning motivation, and the development of professional and personal competencies are highlighted. Special attention is given to organizational aspects of conducting Olympiads and their significance in enhancing teachers' pedagogical activities. It is concluded that systematic implementation of Olympiads contributes to improving knowledge quality, increasing interest in academic subjects, building students' self-confidence, and preparing competitive specialists.

Keywords: secondary vocational education, SVE, Olympiads, Olympiad movement, education quality, IT disciplines, humanitarian disciplines, hackathon, learning motivation, professional competencies.

В настоящее время система среднего профессионального образования (СПО) играет ключевую роль в подготовке квалифицированных специалистов, востребованных на рынке труда. В современных условиях особое значение приобретает поиск эффективных педагогических инструментов, способствующих повышению качества образования. Одним из таких инструментов является организация и проведение предметных и профессиональных олимпиад. Так, в колледже ММ-НУ активно реализуется олимпиадное движение: проводятся предметные олимпиады по гуманитарным дисциплинам, а также по IT дисциплинам. Олимпиады и хакатоны способствуют развитию у студентов критического мышления, цифровых компетенций и коммуникативных навыков, а также повышают интерес к изучаемым дисциплинам и формируют устойчивую мотивацию к профессиональному росту.

Системный подход к организации олимпиадной деятельности, включающий этапы подготовки, проведения и анализа результатов, рассматривается исследователями как важный элемент современной образовательной практики. По мнению А. П. Гулова и П. И. Касаткина, олимпиадное движение следует рассматривать как целостную педагогическую систему, способствующую развитию профессиональных и личностных компетенций обучающихся [2]. Это позволяет не только повысить качество образовательного процесса, но и сформировать у студентов устойчивую мотивацию к обучению и профессиональному развитию [2].

Олимпиады представляют собой форму интеллектуального соревнования, направленного на выявление и развитие способностей обучающихся. В системе СПО они выполняют сразу несколько функций: образовательную, мотивационную, диагностическую и социальную. Участие в олимпиадах позволяет студентам углубить знания по дисциплинам, развить логическое мышление, сформировать навыки самостоятельной работы, анализа информации и принятия обоснованных решений в нестандартных ситуациях.

Олимпиадная деятельность также способствует формированию таких важных компетенций, как стрессоустойчивость, умение работать в условиях ограниченного времени, навыки командного взаимодействия (особенно в форматах хакатонов) и публичной защиты своих идей. Это делает процесс обучения более динамичным и практико-ориентированным.

Особое значение имеет системность проведения подобных мероприятий. Так, в колледже ММ-НУ олимпиадная деятельность носит регулярный характер:

- ежемесячно проводились IT-олимпиады;
- организовывались хакатоны и стартап-хакатоны, направленные на развитие проектного мышления и предпринимательских навыков;
- по гуманитарным дисциплинам проводились внутренние олимпиады среди студентов различных групп, в том числе по Истории Кыргызстана, английскому и кыргызскому языкам.

Такая практика позволяет охватить широкий круг обучающихся, выявить их сильные стороны и создать условия для всестороннего развития личности.

Ниже представлена условная линейная диаграмма активности проведения мероприятий в течение учебного года:

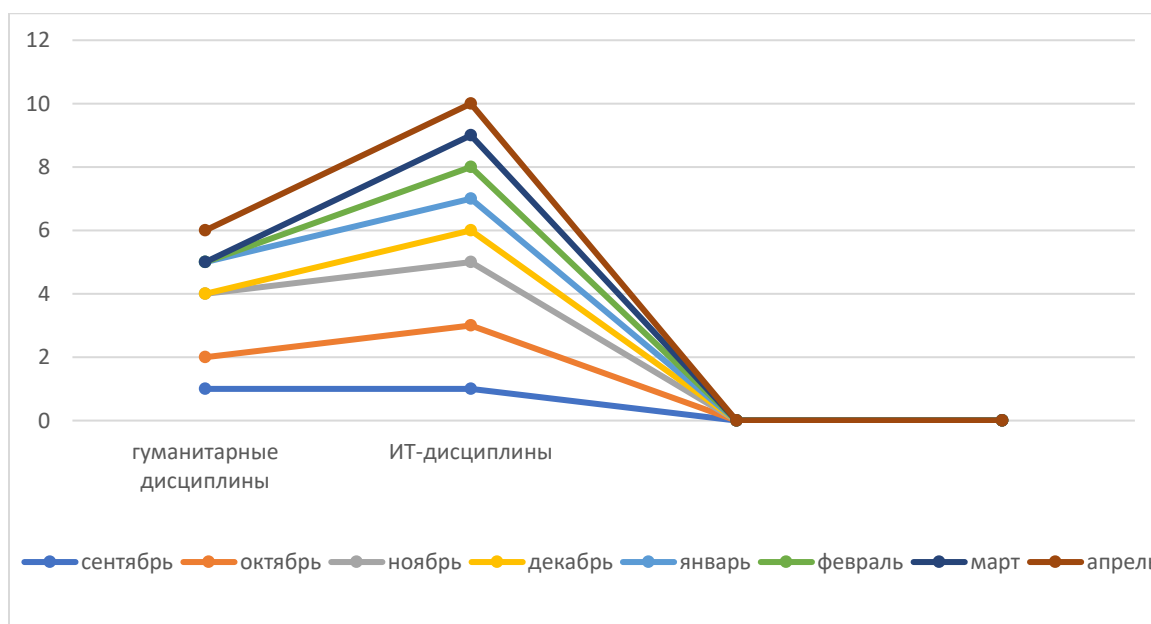

Рис. 1.

Примечание: пик активности приходится на середину учебного года, когда проводятся комплексные мероприятия — хакатоны и стартап-хакатоны.

Кроме того, олимпиадное движение стимулирует интерес к выбранной профессии. Практико-ориентированные задания, часто используемые в профессиональных олимпиадах и IT-соревнованиях, максимально приближают учебный процесс к реальным условиям будущей трудовой деятельности. Студенты получают возможность не только проверить свои знания, но и

применить их на практике, что значительно повышает качество подготовки и уровень профессиональной компетентности.

Особое значение имеет участие студентов в олимпиадах по информационным технологиям. Как подчеркивают Р. Р. Басыров и Г. Н. Ахметзянова, такие олимпиады способствуют развитию алгоритмического мышления, практических навыков программирования и формированию цифровых компетенций, востребованных в современной экономике [3]. В свою очередь, И. В. Роберт и А. А. Кузнецов отмечают, что использование ИТ в образовательном процессе и подготовке к олимпиадам позволяет существенно повысить эффективность обучения и уровень профессиональной подготовки студентов [4].

Организация олимпиад способствует повышению качества образования в системе СПО по нескольким ключевым направлениям.

Во-первых, существенно возрастает уровень учебной мотивации студентов. Конкурентная среда, элементы соревновательности и возможность проявить себя побуждают обучающихся к более глубокому и осознанному изучению учебного материала. Студенты начинают проявлять инициативу, выходят за рамки учебной программы и стремятся к самосовершенствованию.

Во-вторых, совершенствуется педагогическая деятельность преподавателей. Подготовка к олимпиадам требует внедрения современных образовательных технологий, применения практико-ориентированных заданий, кейс-методов, а также разработки заданий повышенной сложности. Это стимулирует преподавателей к постоянному профессиональному росту и повышению качества преподавания как по гуманитарным, так и по ИТ-дисциплинам.

В-третьих, олимпиадное движение позволяет своевременно выявлять одарённых и мотивированных студентов. Для таких обучающихся можно выстраивать индивидуальные образовательные траектории, привлекать их к участию в конкурсах более высокого уровня, научно-исследовательской деятельности и проектной работе.

Не менее значимую роль играют олимпиады по гуманитарным дисциплинам. Согласно исследованиям Н. И. Сазоновой и О. Н. Мухина, участие в гуманитарных олимпиадах способствует развитию функциональной грамотности, аналитических способностей и коммуникативных навыков обучающихся [5]. Т.А.Кропотова также указывает, что подготовка к олимпиадам по истории и другим гуманитарным предметам развивает критическое мышление и умение анализировать социальные процессы, что является важным компонентом профессиональной подготовки студентов СПО [6].

Особенно важно отметить, что систематическое проведение олимпиад положительно влияет на общее качество образования как в гуманитарных, так и

в IT-дисциплинах. Это выражается в росте успеваемости, повышении уровня практических навыков и развитии ключевых компетенций.

Ниже представлена условная линейная диаграмма, отражающая рост качества образования:

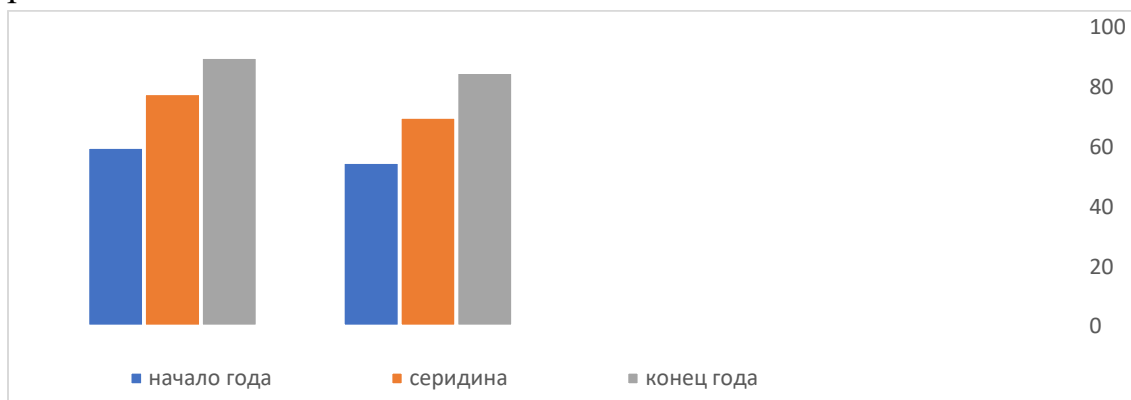

Рис. 2

Диаграмма демонстрирует положительную динамику: в течение учебного года наблюдается устойчивый рост качества образования по обоим направлениям, при этом IT-дисциплины показывают более интенсивное развитие за счёт регулярных практических мероприятий (олимпиады, хакатоны), а гуманитарные дисциплины обеспечивают стабильное и последовательное улучшение результатов обучения.

Таблица 1

Динамика качества образования

Период обучения	Гуманитарные дисциплины (%)	IT-дисциплины (%)
Начало года	55	60
Середина года	70	78
Конец года	85	90

Из представленной таблицы и диаграммы видно, что качество образования по обоим направлениям имеет устойчивую положительную динамику. При этом:

- **IT-дисциплины** демонстрируют более быстрый рост, что связано с регулярным проведением практико-ориентированных мероприятий (олимпиады, хакатоны, стартап-хакатоны).
- **Гуманитарные дисциплины** показывают стабильное и последовательное улучшение, что обусловлено системной работой и регулярными внутренними олимпиадами.

Таким образом, олимпиадная деятельность оказывает комплексное положительное влияние на образовательный процесс, повышая его эффективность и результативность.

Организационные аспекты проведения олимпиад играют немаловажную роль. Эффективность олимпиад во многом зависит от качества их организации. Важно обеспечить прозрачность и объективность оценки, разработать чёткие критерии, учитывающие как теоретические знания, так и практические навыки. Не менее значимым является создание благоприятной психологической атмосферы, способствующей раскрытию потенциала участников, снижению уровня стресса и формированию уверенности в собственных силах.

В колледже ММ-НУ особое внимание уделяется специфике организации олимпиад по различным направлениям подготовки, в частности по IT и гуманитарным дисциплинам. При проведении олимпиад по информационным технологиям акцент делается на практическую направленность заданий. Студентам предлагаются кейсы, максимально приближенные к реальным профессиональным задачам:

- разработка программных решений,
- создание веб-приложений,
- работа с базами данных,
- решение алгоритмических задач,
- участие в хакатонах и стартап-хакатонах.

Таблица 2

Особенности организации олимпиад по дисциплинам

Дисциплина	Особенности заданий	Техническая и организационная подготовка	Формат и дополнительные элементы
IT-дисциплины	Практическая направленность: <ul style="list-style-type: none"> • Разработка программных решений • Создание веб-приложений • Работа с базами данных • Решение алгоритмических задач • Участие в хакатонах 	Оснащение компьютерных классов, использование специализированного ПО, онлайн-платформ, систем автоматической проверки	Командная работа (особенно в хакатонах), умение презентовать проект, ежемесячный формат для непрерывного развития и отслеживания прогресса
Гуманитарные дисциплины	Развитие аналитического и критического мышления, коммуникативных навыков, эрудиции: <ul style="list-style-type: none"> • Анализ исторических источников и событий • Написание эссе и развернутых ответов • Тестовые задания • Перевод текстов и аудирование (языковые дисциплины) • Устные выступления и дебаты 	Проведение внутриколледжных олимпиад среди учебных групп, организация здоровой конкуренции	Оценка не только знаний, но и способности аргументировать и логично излагать мысли, создание мотивации к участию и вовлеченности студентов

Организация таких мероприятий требует технической подготовки: оснащения компьютерных классов, использования специализированного программного обеспечения, онлайн-платформ и систем автоматической проверки заданий. Также важным элементом является командная работа, особенно в рамках хакатонов, где оцениваются не только технические навыки, но и умение презентовать проект.

Ежемесячный формат проведения IT-олимпиад в колледже позволяет выстроить непрерывную систему развития цифровых компетенций студентов и отслеживать их прогресс.

Олимпиады по гуманитарным дисциплинам (история Кыргызстана, английский и кыргызский языки) ориентированы на развитие аналитического и критического мышления, коммуникативных навыков и общей эрудиции студентов.

Задания включают:

- анализ исторических источников и событий,
- написание эссе и развернутых ответов,
- выполнение тестовых заданий,
- перевод текстов и аудирование (для языковых дисциплин),
- устные выступления и дебаты.

Внутриколледжные олимпиады проводятся среди различных учебных групп, что создает здоровую конкурентную среду и способствует вовлечению большего числа студентов. Важным элементом является оценка не только знаний, но и способности аргументировать свою точку зрения и логично излагать мысли.

Организация предметных олимпиад в системе среднего профессионального образования является значимым инструментом не только для развития обучающихся, но и для профессионального роста преподавателей. Подготовка и проведение олимпиад требует от педагогов углубления предметных знаний, совершенствования методического мастерства, освоения современных образовательных технологий и разработки практико-ориентированных заданий. Это способствует повышению уровня их профессиональной подготовки, развитию креативности и внедрению инновационных подходов в учебный процесс.

Каждый этап организации олимпиады несёт образовательную ценность как для преподавателей, так и для студентов. Преподаватели учатся эффективно планировать учебную деятельность, разрабатывать задания разного уровня сложности, объективно оценивать результаты и анализировать достижения обучающихся. В свою очередь, студенты приобретают навыки самостоятельной работы, критического мышления, решения практических задач, а также развивают ответственность, инициативность и умение работать в команде.

Этапы организации олимпиад

Этап	Содержание	Особенности для колледжа
1. Подготовительный этап	Разработка заданий, информирование студентов, формирование команд, подготовка технической базы	Учитывается профиль дисциплин: -ИТ - практические кейсы и проекты - Гуманитарные - аналитические и творческие задания
2. Основной этап	Проведение олимпиад, выполнение заданий участниками	Форматы: - Индивидуальные и командные соревнования -Защита проектов (ИТ) -Письменные и устные испытания (гуманитарные дисциплины)
3. Аналитический этап	Подведение итогов, оценка результатов, определение победителей	Особый акцент на разборе заданий для понимания ошибок и повышения уровня подготовки студентов
4. Обратная связь и развитие	Предоставление рекомендаций, сопровождение участников	Лучшие студенты привлекаются к: - Более крупным конкурсам - Проектной и исследовательской деятельности

Таким образом, грамотно выстроенная система организации олимпиад с учётом специфики ИТ и гуманитарных дисциплин в колледже ММ-НУ обеспечивает не только объективную оценку знаний, но и способствует комплексному развитию профессиональных и личностных компетенций студентов.

Заключение. Организация и проведение олимпиад являются важным инструментом повышения качества образования в системе СПО. Практика показывает, что систематическое проведение олимпиад в колледже ММ-НУ оказывает комплексное положительное влияние на образовательный процесс и его результаты, наблюдается улучшение качества образования в целом: повышается уровень успеваемости студентов, возрастает глубина усвоения учебного материала, формируются устойчивые междисциплинарные связи. Это особенно заметно как в ИТ-дисциплинах, где усиливается практическая подготовка, так и в гуманитарных дисциплинах, где развивается аналитическое и критическое мышление.

Важным результатом является повышение учебной дисциплины и ответственности студентов. Регулярное участие в олимпиадах, хакатонах и конкурсах формирует у обучающихся навыки самоорганизации, планирования времени и целенаправленной подготовки. Студенты начинают более осознанно относиться к учебному процессу и демонстрируют стабильный рост академических результатов. Кроме того, значительно возрастает интерес к

учебным предметам. Олимпиадные задания, отличающиеся нестандартностью и практической направленностью, делают процесс обучения более увлекательным. По данным исследований, олимпиадное движение способствует развитию познавательного интереса, творческих способностей и профессиональной ориентации обучающихся [1; 2].

Не менее важным является формирование у студентов уверенности в своих силах. Участие и особенно успешное выступление в олимпиадах повышает самооценку, развивает лидерские качества и мотивирует к дальнейшему профессиональному росту. Студенты начинают активно участвовать в более крупных конкурсах, научных проектах и исследовательской деятельности.

Также олимпиадная деятельность способствует развитию профессиональных и универсальных компетенций:

- в IT-направлении - это практические навыки программирования, работы с технологиями, проектного мышления;
- в гуманитарных дисциплинах - коммуникативные навыки, умение аргументировать, анализировать информацию и выражать собственную позицию.

Важно отметить, что олимпиадное движение оказывает влияние и на преподавателей: повышается уровень их методической подготовки, внедряются современные образовательные технологии, усиливается ориентация на результат. Исследования показывают значительный рост профессиональных компетенций педагогов при внедрении олимпиадных форм работы.

В целом, олимпиадное движение выступает эффективным инструментом повышения качества образования, обеспечивая развитие интеллектуального потенциала студентов и их готовность к профессиональной деятельности в условиях цифровой трансформации общества [3; 5].

Таким образом, в колледже ММ-НУ олимпиадная деятельность становится не просто формой внеучебной работы, а эффективным инструментом повышения качества образования, развития личности студентов и подготовки конкурентоспособных специалистов, отвечающих требованиям современного рынка труда.

Список литературы:

1. Кулагина Ю. А., Молостцова К. В. Олимпиадное движение в системе среднего профессионального образования // Международный научно-исследовательский журнал. 2020. № 12 (102). С. 45–48.
2. Гулов А. П., Касаткин П. И. Олимпиадное движение в отечественной системе образования // Вестник Томского государственного педагогического университета. 2024. № 5. С. 120–126.

3. Басыров Р. Р., Ахметзянова Г. Н. Олимпиады по информатике как средство формирования профессиональных компетенций студентов СПО // Профессиональное образование в России и за рубежом. 2022. № 3 (47). С. 78–83.
4. Кузнецов А. А., Роберт И. В. Информационные технологии в образовании и подготовка студентов к олимпиадам по ИТ // Информатика и образование. 2021. № 6. С. 3–10.
5. Сазонова Н. И., Мухин О. Н. Олимпиада как средство формирования функциональной грамотности обучающихся по гуманитарным дисциплинам // Педагогическое образование в России. 2023. № 2. С. 56–62.
6. Кропотова Т. А. Подготовка обучающихся к олимпиадам по истории как фактор развития аналитического мышления // Современные проблемы науки и образования. 2022. № 4. С. 112–118.
7. Иванов С. П., Петрова Л. В. Развитие олимпиадного движения как фактор повышения качества подготовки студентов СПО // Профессиональное образование. 2021. № 8. С. 34–39.
8. Смирнова Е. А. Олимпиадная деятельность как средство формирования мотивации обучающихся // Вестник образования. 2020. № 10. С. 67–72.
9. Николаев Д. В., Орлова Н. С. Использование цифровых технологий в подготовке к олимпиадам // Инновации в образовании. 2023. № 1. С. 88–94.
10. Федоров А. М. Организация олимпиадной подготовки студентов в условиях цифровой образовательной среды // Образование и наука. 2024. № 3. С. 101–108.

УДК 37.015.3:378

ОРГАНИЗАЦИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКИ ОБУЧАЮЩИХСЯ В СИСТЕМЕ ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО И ИНКЛЮЗИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Чикетаева Радмила Токтобековна,
преподаватель-психолог ММ-НУ,
e-mail: radadem72@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается практический опыт работы профессионального психолога колледжа, направленный на сопровождение образовательного процесса и развитие личности обучающихся. Раскрываются основные направления деятельности специалиста: организация клубов целеполагания и арт-терапии, преподавание психологии, разработка методики работы с инклюзивными студентами, консультирование обучающихся, а также взаимодействие с родителями. Особое внимание уделяется вопросам психолого-педагогической поддержки преподавателей при работе со студентами с особыми образовательными потребностями. Показано, что системная деятельность психолога способствует формированию благоприятной образовательной среды и повышению качества обучения.

Ключевые слова: психолог в колледже, инклюзивное образование, арт-терапия, целеполагание, психологическое сопровождение, профессиональное образование, педагогическая поддержка, студенты, преподаватели

ЖЕКЕ БАГЫТТАЛГАН ЖАНА ИНКЛЮЗИВДҮҮ БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАСЫНДА БИЛИМ АЛУУЧУЛАРГА ПСИХОЛОГИЯЛЫК КОЛДООНУ УЮШТУРУУ

Чикетаева Радмила Токтобековна,
ЭАМ-ИУтин колледжинин окутуучу-психологу,
e-mail: radadem72@mail.ru

Аннотация. Макалада колледжин кесипкөй психологунун билим берүү процессин коштоп жүрүүгө жана билим алуучулардын инсандык өнүгүүсүнө багытталган практикалык иш тажрыйбасы каралат. Адистин ишмердүүлүгүнүн негизги багыттары ачып көрсөтүлөт: максат коюу жана арт-терапия клубдарын уюштуруу, психология сабагын окутуу, инклюзивдүү студенттер менен иштөө методикасын иштеп чыгуу, билим алуучуларга консультация берүү, ошондой эле ата-энелер менен өз ара аракеттенүү. Өзгөчө көңүл өзгөчө билим берүү муктаждыктары бар студенттер менен иштөөдө окутуучуларга психологиялык-педагогикалык колдоо көрсөтүү маселелерине бурулат. Психологдун системалуу ишмердүүлүгү жагымдуу билим берүү чөйрөсүн калыптандырууга жана окутуунун сапатын жогорулатууга өбөлгө түзөрү көрсөтүлгөн.

Негиздөөчү сөздөр: колледждеги психолог, инклюзивдүү билим берүү, арт-терапия, максат коюу, психологиялык коштоо, кесиптик билим берүү, педагогикалык колдоо, студенттер, окутуучулар

ORGANIZATION OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR STUDENTS IN A SYSTEM OF PERSONALIZED AND INCLUSIVE EDUCATION

Chiketaeva Radmila Toktobekovna,
Teacher-Psychologist at IM-SU College,
e-mail: radadem72@mail.ru

Abstract. The article examines the practical experience of a professional college psychologist aimed at supporting the educational process and fostering students' personal development. The main areas of the specialist's activity are revealed: organizing goal-setting and art therapy clubs, teaching psychology, developing methods for working with inclusive students, providing counseling to students, and interacting with parents. Special attention is paid to psychological and pedagogical support for teachers working with students with special educational needs. It is shown that the systematic work of a psychologist contributes to the creation of a favorable educational environment and improves the quality of education.

Keywords: college psychologist, inclusive education, art therapy, goal setting, psychological support, vocational education, pedagogical support, students, teachers

Современная система профессионального образования предъявляет повышенные требования к психологическому сопровождению образовательного процесса, поскольку образовательная среда становится более сложной, динамичной и ориентированной на индивидуальные образовательные траектории студентов. В условиях инклюзивного образования, увеличения учебной и эмоциональной нагрузки, а также необходимости формирования не только профессиональных, но и личностных компетенций обучающихся, существенно возрастает роль психологической службы в колледже.

Особую значимость приобретает деятельность профессионального психолога, который обеспечивает не только консультативную помощь, но и комплексное сопровождение образовательного процесса. Психолог участвует в создании благоприятного психологического климата в учебных группах, способствует адаптации первокурсников, поддерживает студентов в период профессионального и личностного становления, а также помогает преодолевать учебные, эмоциональные и межличностные трудности. Его работа направлена на развитие стрессоустойчивости, мотивации к обучению и формирование навыков эффективной коммуникации у обучающихся.

Кроме того, современный психолог выступает как активный субъект образовательной среды, взаимодействующий не только со студентами, но и с преподавателями и администрацией колледжа. Он оказывает методическую и консультативную поддержку педагогам, особенно при работе с инклюзивными студентами, помогает выстраивать индивидуальный подход к обучению и профилактику эмоционального выгорания преподавателей. Также значительное

внимание уделяется взаимодействию с родителями обучающихся, особенно в случаях, требующих особого сопровождения и индивидуального подхода к развитию студентов.

Важной частью работы является систематическое проведение консультаций, которые осуществляются регулярно - два раза в месяц в формате плановых встреч, а также дополнительно по мере необходимости в индивидуальном порядке. На этих консультациях рассматриваются вопросы учебной адаптации, личностного развития, межличностных отношений и профессионального самоопределения студентов. В этой связи, деятельность психолога носит комплексный и системный характер, охватывая все уровни образовательного процесса. Это позволяет создавать благоприятную образовательную среду, способствующую успешной социализации студентов и повышению качества профессионального образования.

Для успешной работы со студентами в колледже был открыт клуб арт-терапии, в рамках которого проводятся тренинги по различным направлениям: целеполагание, тайм-менеджмент, развитие коммуникативных навыков и другие. Деятельность клуба направлена на всестороннюю психологическую поддержку обучающихся, развитие их личностного потенциала и повышение эффективности учебного процесса. Важной частью работы является систематическое проведение консультаций, которые осуществляются регулярно - два раза в месяц в формате плановых встреч, а также дополнительно по мере необходимости в индивидуальном порядке. На этих консультациях рассматриваются вопросы учебной адаптации, личностного развития, межличностных отношений и профессионального самоопределения студентов.

В этой связи деятельность психолога носит комплексный и системный характер, охватывая все уровни образовательного процесса. Это позволяет создавать благоприятную образовательную среду, способствующую успешной социализации студентов и повышению качества профессионального образования. В рамках клуба арт-терапии проводятся тренинги, практические занятия и групповые обсуждения, в ходе которых студенты:

- учатся формулировать краткосрочные и долгосрочные цели;
- осваивают техники планирования;
- развивают мотивацию к обучению и профессиональному росту.

Работа клуба способствует повышению осознанности студентов и формированию у них ответственности за собственное будущее. Клуб арт-терапии как средство психологической поддержки является важным направлением деятельности психолога в колледже. Он выступает эффективным инструментом эмоциональной разгрузки, самовыражения и личностного развития студентов. Данная форма работы особенно значима в условиях

инклюзивного и личностно-ориентированного обучения, так как позволяет учитывать индивидуальные особенности, возможности и потребности каждого обучающегося. На занятиях клуба используются разнообразные методы арт-терапии, направленные на развитие эмоциональной сферы и снижение внутреннего напряжения:

- рисуночная терапия;
- коллажирование;
- элементы музыкотерапии;
- работа с символами и метафорами;
- творческие групповые задания.

Арт-терапевтические технологии позволяют студентам безопасно выразить свои чувства и переживания, особенно в ситуациях, когда вербальная коммуникация затруднена. Это имеет особое значение для обучающихся с особыми образовательными потребностями, так как через творческую деятельность они получают возможность раскрывать свой внутренний потенциал, развивать уверенность в себе и повышать уровень социальной адаптации.

В условиях инклюзивного образования арт-терапия способствует созданию равных возможностей для участия всех студентов в образовательном процессе независимо от их психофизических особенностей. Занятия строятся с учетом индивидуального темпа работы, уровня подготовки и эмоционального состояния участников, что соответствует принципам личностно-ориентированного подхода. Кроме того, участие в клубе способствует развитию креативного мышления, формированию навыков саморегуляции, снижению уровня тревожности и повышению эмоциональной устойчивости. Особое внимание уделяется формированию позитивного «Я-образа» студентов, развитию навыков взаимодействия в группе и укреплению уверенности в собственных возможностях. Особенно значима такая работа для студентов, испытывающих трудности в адаптации или находящихся в стрессовых ситуациях. Таким образом, клуб арт-терапии является важным компонентом системы психологического сопровождения, обеспечивая не только эмоциональную поддержку, но и активное личностное развитие обучающихся, включая студентов с особыми образовательными потребностями. Арт-терапия позволяет студентам:

- снизить уровень тревожности;
- развить креативное мышление;
- выразить эмоции в безопасной форме.

Современная система профессионального образования ориентирована на обеспечение равных возможностей для всех обучающихся, что особенно

актуально в условиях развития инклюзивного образования. В этой связи деятельность психологической службы колледжа приобретает комплексный и системный характер, объединяя различные направления работы, направленные на поддержку студентов, преподавателей и родителей. Взаимосвязанность данных направлений позволяет выстраивать целостную модель психолого-педагогического сопровождения, способствующую успешной адаптации, обучению и социализации студентов.

Важным компонентом данной системы является разработка и внедрение методики работы с инклюзивными студентами. Данная методика основывается на принципах доступности, вариативности и индивидуализации обучения и включает адаптацию учебных материалов с учётом особых образовательных потребностей обучающихся, использование дифференцированного подхода, а также применение специальных педагогических и психологических методов. При этом значимую роль играет постоянный анализ эффективности применяемых подходов, что позволяет своевременно вносить необходимые коррективы. Таким образом, методика направлена не только на создание равных образовательных возможностей, но и на формирование благоприятной инклюзивной среды.

Логическим продолжением данной работы выступает консультативная помощь преподавателям, поскольку именно они являются непосредственными участниками образовательного процесса. Психолог оказывает системную поддержку, включающую рекомендации по построению и адаптации занятий, выбору эффективных методов обучения и форм взаимодействия со студентами с особыми образовательными потребностями. Кроме того, проводятся методические семинары и тренинги, способствующие развитию профессиональных компетенций преподавателей. В результате повышается их готовность к работе в инклюзивной среде, что, в свою очередь, положительно сказывается на качестве обучения.

Наряду с этим особое значение имеет индивидуальное консультирование студентов, которое позволяет учитывать уникальные особенности каждого обучающегося. В ходе консультаций рассматриваются вопросы учебных трудностей, межличностных отношений, эмоциональных состояний и профессионального самоопределения. Дополнительно ведётся работа по развитию навыков саморегуляции и повышению психологической устойчивости. Такой индивидуальный подход обеспечивает своевременное выявление проблем и способствует более эффективному их решению, что усиливает общий эффект реализуемых психолого-педагогических мероприятий.

В свою очередь, эффективное сопровождение студентов невозможно без тесного взаимодействия с их родителями, что определяет ещё одно важное

направление деятельности психолога. Работа с родителями включает проведение консультаций, информирование о психологических особенностях развития детей и предоставление рекомендаций по их поддержке. Помимо этого, организуются совместные мероприятия, направленные на укрепление сотрудничества между колледжем и семьёй. Таким образом, формируется единое образовательное пространство «колледж – семья», в рамках которого обеспечивается согласованность действий всех участников образовательного процесса и создаются условия для полноценного развития личности студента.

В продолжение комплексной психолого-педагогической работы, направленной на сопровождение всех участников образовательного процесса, важным направлением деятельности психолога выступает его участие в учебной деятельности колледжа. Такое включение позволяет не только оказывать консультативную и коррекционную помощь, но и непосредственно влиять на формирование профессиональных и личностных компетенций студентов, обеспечивая преемственность теории и практики.

Психолог также осуществляет преподавательскую деятельность, ведя дисциплину «Психология» для студентов колледжа, включая обучающихся по педагогической специальности «Иностранный язык». В рамках курса последовательно рассматриваются основы общей и возрастной психологии, закономерности развития личности, а также психология общения и педагогического взаимодействия. Содержание дисциплины ориентировано на формирование у студентов целостного представления о психологических особенностях человека в образовательной среде.

Особое внимание в процессе обучения уделяется развитию у будущих педагогов практических навыков работы с детьми, формированию эмпатии, педагогической наблюдательности и способности учитывать индивидуальные особенности обучающихся. Дополнительно используются интерактивные методы обучения, такие как анализ педагогических ситуаций, ролевые игры и групповые обсуждения, что способствует более глубокому усвоению материала и развитию профессионального мышления. В результате данное направление деятельности усиливает общую систему психолого-педагогического сопровождения и способствует подготовке компетентных специалистов.

Заключение. Таким образом, деятельность профессионального психолога в колледже носит комплексный, многоплановый и системный характер, охватывающий различные уровни образовательного процесса и все категории его участников. Организация клубной работы (арт-терапии), преподавательская деятельность, методическое сопровождение педагогов, индивидуальное и групповое консультирование студентов, а также постоянное взаимодействие с

родителями формируют целостную систему психологической поддержки в образовательной организации.

Такой подход позволяет не ограничиваться решением отдельных проблемных ситуаций, а выстраивать непрерывную модель сопровождения, направленную на профилактику трудностей, развитие личностного потенциала обучающихся и повышение их учебной мотивации. Особое значение имеет работа с инклюзивными студентами, для которых создаются условия равного доступа к образованию, психологической поддержке и социальной адаптации. В данном контексте психолог выступает связующим звеном между студентами, преподавателями и родителями, обеспечивая согласованность их взаимодействия и единство образовательных требований.

Системная работа психолога способствует формированию благоприятного психологического климата в колледже, снижению уровня тревожности и конфликтности в студенческой среде, а также развитию навыков саморегуляции и эмоциональной устойчивости у обучающихся. Благодаря регулярной консультативной практике и внедрению развивающих форм работы создаются условия для успешной адаптации студентов к образовательному процессу и будущей профессиональной деятельности.

Кроме того, значительное внимание уделяется развитию личностных и профессиональных компетенций студентов, включая коммуникативные навыки, способность к самопознанию, ответственность и самостоятельность в принятии решений. Это особенно важно в рамках личностно-ориентированного подхода, предполагающего учет индивидуальных особенностей каждого обучающегося и создание условий для максимального раскрытия его потенциала.

Список литературы:

1. Посохова Светлана Тимофеевна Психология инклюзии: диалог детей с разными возможностями здоровья. - СПб. 2020.
2. Малых Сергей Борисович, Тихомирова Татьяна Ивановна (ред.). Психология образования: современный вектор развития. - Екатеринбург: УрФУ, 2020.
3. Асильдерова М.М. (ред.). Педагогика и психология в современном мире: проблемы и инновации. - М.: Директ-Медиа, 2021.
4. Собкин Владимир Самуилович Психология актёра: начало профессионального пути. - М., 2021.
5. Горбатов Дмитрий Сергеевич Общепсихологический практикум. - М.: Юрайт, 2025.
6. Гани Светлана Вячеславовна, Константинова Наталья Ивановна Психолого-педагогическое сопровождение общего, специального и инклюзивного образования. - Тула, 2025.

УДК: 796.8:39

ДҮЙНӨЛҮК КӨЧМӨНДӨР ОЮНДАРЫНДА КҮРӨШТҮН ОРДУ

Таштаналиев Р.Т.

Б.Т.Турусбеков атындагы Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясы,
Бишкек ш., Кыргыз Республикасы,
E-mail: rahimbekt@mail.ru

Калыбаев К. А.,

Б.Т.Турусбеков атындагы Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясы,
Бишкек ш. Кыргыз Республикасы
E-mail: kalybaev9191@mail.ru

Аннотация. Бул макалада Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарындагы күрөштүн орду, анын тарыхый келип чыгышы, маданий жана тарбиялык мааниси талдоого алынат. Күрөш көчмөн элдердин жашоо образы, руханий баалуулуктары жана улуттук өзгөчөлүктөрү менен тыгыз байланышта экени көрсөтүлөт. Ошондой эле Дүйнөлүк көчмөндөр оюндары аркылуу күрөштүн эл аралык деңгээлде өнүгүшү жана жарияланышы илимий негизде каралат.

Негиздөөчү сөздөр: дүйнөлүк көчмөндөр оюндары, күрөш, көчмөн цивилизация, улуттук спорт, маданий мурас.

РОЛЬ БОРЬБЫ ВО ВСЕМИРНЫХ ИГРАХ КОЧЕВНИКОВ

Таштаналиев Р. Т.,

Кыргызская государственная академия физической культуры и спорта им. Б.Т. Турусбекова,
г. Бишкек Кыргызская Республика,
E-mail: rahimbekt@mail.ru

Калыбаев К.А.,

Кыргызская государственная академия физической культуры им. Б.Т. Турусбекова
г. Бишкек Кыргызская Республика
e-mail: kalybaev9191@mail.ru

Аннотация. В статье анализируется состояние видов борьбы во Всемирных играх кочевников как важного спортивного и культурного феномена. Рассматриваются исторические предпосылки формирования борьбы в кочевой цивилизации, а также ее воспитательное и социальное значение. Особое внимание уделяется роли Всемирных игр кочевников в популяризации национальных видов борьбы на международном уровне и в сохранении нематериального культурного наследия кочевых народов. Сделан вывод о значимости борьбы как средства укрепления национальной идентичности и межкультурного взаимодействия.

Ключевые слова: Всемирные игры кочевников, борьба, кочевая цивилизация, национальные виды спорта, культурное наследие.

THE ROLE OF WRESTLING IN THE WORLD NOMAD GAMES

Tashtanaliev Rakhimbek Tashtanalievich,

B.T. Turusbekov Kyrgyz State Academy

of Physical Culture and Sports,

Bishkek, Kyrgyz Republic,

e-mail: rahimbekt@mail.ru

Kalybaev K. A.,

B.T. Turusbekova Kyrgyz State Academy

of Physical Culture and Sports,

Bishkek, Kyrgyz Republic

e-mail: kalybaev9191@mail.ru

Abstract. The article analyzes the role of wrestling in the World Nomad Games as an important sporting and cultural phenomenon. The historical background of wrestling within nomadic civilization, as well as its educational and social significance, are examined. Particular attention is paid to the role of the World Nomad Games in promoting traditional forms of wrestling at the international level and in preserving the intangible cultural heritage of nomadic peoples. The study concludes that wrestling plays a significant role in strengthening national identity and fostering intercultural dialogue.

Keywords: World Nomad Games, wrestling, nomadic civilization, traditional sports, cultural heritage.

Азыркы мезгилде улуттук спорт түрлөрүн сактоо жана өнүктүрүү глобалдык мааниге ээ болуп жатат. Глобалдашуу шартында элдердин өздүгүн жоготпой сактап калуусунда салттуу спорт оюндар өзгөчө роль ойнойт. Көчмөн элдер үчүн мындай спорттун эң маанилүүсү - күрөш болуп саналат.

Дүйнөлүк көчмөндөр оюндары көчмөн цивилизацияга таандык элдердин маданиятын, тарыхын жана улуттук спорт түрлөрүн дүйнөгө таанытуу максатын көздөйт. Бул оюндардын программасында күрөш негизги орунду ээлеп, көчмөн элдердин физикалык жана руханий күчүн айкын чагылдырат.

Көчмөн элдердин жашоо шарты табият менен тыгыз байланышта болгон. Мал чарбачылыгына негизделген экономика, тынымсыз көчүп-конуу жана өзүн коргоо зарылдыгы адамдын дене даярдыгын жогору деңгээлде талап кылган. Ушундай шартта күрөш жоокердик тарбиянын жана дене чындоонун негизги каражаты катары өнүккөн. Күрөш калыптанууда диний жана маданий элементтер да чоң роль ойногон. Элдик майрамдарда, тоо же жайыт чогулуштарында өткөрүлгөн мелдештерде балбандар өз күчүн жана эрдигин көрсөтүп, коомдук уюмдун бир бөлүгү катары бааланган. Бул спорт түрү коомдун тарбиялык жана моралдык багыттарын күчөтүүчү фактор катары да кызмат кылган.

Тарыхый булактарда жана элдик оозеки чыгармачылыкта күрөш баатырдык, эрдик жана намыс менен байланыштырылып сүрөттөлөт. Көчмөн коомдо балбандар эл тарабынан урматталып, социалдык статусу жогору болгон.

Мисалы, кыргыз эпосторунда жана жомокторунда күрөш баатырлардын чыныгы баасын жана эрдик сапатын көрсөтөт. Күрөш аркылуу коом балдардын физикалык өнүгүүсүн гана эмес, патриоттук жана моралдык тарбиясын да камсыз кылган. Бул баалуулуктар бүгүнкү күндө да улуттук спортту өнүктүрүүдө негизги принцип болуп эсептелет.

Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарында күрөш эң популярдуу жана кеңири камтылган спорт түрү болуп эсептелет. Мелдештерде кыргыз күрөшү, казак күрөшү, өзбек күрөшү, монгол күрөшү, якут хапсагайы сыяктуу улуттук күрөш түрлөрү көрсөтүлөт. Күрөш мелдештери спорттук атаандаштык гана эмес, улуттук маданиятты сактоочу платформа катары да маанилүү. Ар бир катышкан мамлекет өзүнүн салттуу кийимдерин, ритуалдык жүрүм-турумун жана күрөштүн өзгөчөлүктөрүн көрсөтүп, эл аралык маданий диалогду түзөт. Бул спорттун жардамы менен көчмөн цивилизациялардын тарыхый жана маданий мурасы келечек муундарга жеткирилет.

Күрөштүн тарбиялык жана руханий мааниси. Күрөш жаш муундарды физикалык жактан гана эмес, моралдык жактан да тарбиялайт. Ал сабырдуулукка, адилеттүүлүккө, атаандашты сыйлоого жана өзүн-өзү көзөмөлдөөгө үйрөтөт. Бул сапаттар көчмөн элдердин салттуу тарбия системасынын негизин түзгөн. Мындан тышкары, күрөш улуттук аң-сезимди бекемдеп, тарыхый мураска болгон сый-урматты арттырат. Дүйнөлүк көчмөндөр оюндары аркылуу бул баалуулуктар эл аралык деңгээлде жайылтылууда.

Күрөш улуттук маданий коддун бир бөлүгү катары элдин руханий дүйнөсүнө таасир тийгизет. Ар бир мелдеште колдонулган эрежелер жана салттар тарыхый өнүгүүнүн жана маданий мурастардын негизинде калыптанган. Бул спорт түрү улуттук спорттук жана маданий баалуулуктарды сактоо менен бирге келечек муунга өткөрүп берүүчү механизм катары кызмат кылат.

Ошондой эле, күрөш коомдук биримдикти бекемдөөгө өбөлгө түзөт. Мелдештерде ата-энелер, мугалимдер жана коомдук лидерлер балдардын ийгиликке жетүүсүнө колдоо көрсөтөт, бул коомдук тарбиянын интеграцияланган системасын түзөт.

Мындан сырткары, күрөш эл аралык аренада Кыргызстанды таанытуу жана көчмөн цивилизациясынын салттарын пропагандалоо мүмкүнчүлүгүн берет. Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарында кыргыз күрөшү элдин тарыхын, салттарын жана руханий баалуулуктарын дүйнөлүк коомчулукка көрсөтөт.

Акыркы жылдары Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарынын алкагында күрөшкө болгон кызыгуу өсүүдө. Бул улуттук спорттун эл аралык спорттук система менен интеграцияланышына өбөлгө түзүүдө. Күрөштү илимий негизде изилдөө, эрежелерин стандартташтыруу жана машыктыруу системасын өнүктүрүү анын келечектеги маанилүү багыттары болуп саналат. Мындан тышкары, күрөш мелдештери жаш спортчулардын техникалык жана тактикалык көндүмдөрүн өркүндөтүүгө шарт түзөт. Ар бир атаандаштыктагы ийгилик спортчулардын

өзүнө ишеними, чыдамкайлыгы жана стратегиялык ой жүгүртүүсүн арттырат, бул алардын жалпы социалдык жана психологиялык өнүгүүсүнө таасир этет.

Ошондой эле, күрөш эл аралык спорттук коомчулукта кыргыз маданиятын жана көчмөн цивилизациясынын салттарын таанытууга кызмат кылат. Мелдештер аркылуу башка өлкөлөрдүн спортчулары жана аудиториясы кыргыз күрөшүнүн өзгөчөлүктөрү, эрежелери жана философиясы менен таанышышат, бул маданий дипломатиянын эффективдүү куралы болуп эсептелет. Акырында, күрөштү өнүктүрүү үчүн мамлекеттик жана коомдук деңгээлде стратегиялык программаларды түзүү зарыл. Бул программалар улуттук спортту сактоо жана популяризациялоо менен катар, жаш муундарды дене жана руханий жактан тарбиялоо, улуттук аң-сезимди калыптандыруу максаттарын көздөшү керек.

Жыйынтык. Жыйынтыгында, күрөш Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарында негизги спорттук жана маданий феномен катары чыгат. Ал көчмөн цивилизациянын тарыхын, руханий дүйнөсүн жана улуттук баалуулуктарын чагылдырган маанилүү мурас болуп саналат. Күрөштү сактоо жана өнүктүрүү көчмөн элдердин маданий өздүгүн сактоонун маанилүү шарты катары каралышы керек. Мындан тышкары, күрөш жаш муундарды тарбиялоодо үзгүлтүксүз педагогикалык жана социалдык инструмент катары кызмат кылат. Бул спорттун философиясы жана эрежелери балдарга чыдамкайлыкты, адилеттүүлүктү жана өзүн-өзү көзөмөлдөөнү үйрөтөт, ошондой эле командалык жана коомдук баалуулуктарга жоопкерчиликти калыптандырат.

Ошондой эле, күрөш эл аралык аренада көчмөн цивилизациясынын маданий диалогундагы көпүрө катары кызмат кылат. Мелдештер аркылуу башка өлкөлөрдүн аудиториясы кыргыз күрөшүнүн өзгөчөлүктөрү менен таанышып, улуттук спорттун уникалдуу философиясын баалап, анын маданий жана социалдык маанисин таанып-билет. Акыркысы, мамлекеттик деңгээлде күрөштү өнүктүрүү жана жайылтуу программалары улуттук спорттун келечегин камсыздоодо маанилүү стратегиялык курал болуп эсептелет. Бул аркылуу көчмөн элдердин салттуу спорттун сактоо менен катар, жаш муундардын дене жана руханий өнүгүүсүн камсыздоо жана улуттук иденттүүлүктү бекемдөө максаттары ишке ашырылат.

Адабияттар тизмеси:

1. Көчмөндөр оюндары: тарыхы жана азыркы өнүгүүсү. – Бишкек, 2018.
2. Кыргыз улуттук спорт оюндары. – Бишкек, 2016.
3. Көчмөн цивилизациянын маданий мурасы. – Алматы, 2019.
4. Джумабаев А. Дүйнөлүк көчмөндөр оюндары: спорт жана маданият боюнча аналитикалык изилдөө. – Ош: Илим, 2021.

5. Осмоналиев Т. Кырчын спортунун улуттук өзгөчөлүктөрү жана XXI кылымдагы өнүгүү // Спорт жана коом. – Бишкек, 2022. – №1. – С. 34–42.
6. Турсуналиев Б. Күрөш: теория, практика жана заманбап тренддер. – Бишкек: Билим, 2020.
7. МаксUTOва Г. Улуттук спорттук оюндардын педагогикалык потенциалы. – Бишкек: Таалим, 2023.
8. Назаров А. Спорт жана глобалдашуу: улуттук спорттун эл аралык интеграциясы. – Бишкек: Илим, 2024.
9. Абдыкадыров Э. Көчмөн спортунун символикасы жана коомдук мааниси в XXI кылым. – Алматы: Казна, 2022.

УДК 378.014:316.3(575.2)

КАЧЕСТВО И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Валиева Айсулуу Камильевна,
Аспирантка Института философии
им. академика А.А. Алтмышбаева
Национальной Академии Наук
Кыргызской Республики,
г. Бишкек, e-mail: aisuluu.valieva@gmail.com

Аннотация. В статье анализируются актуальные проблемы качества социально-гуманитарных дисциплин в системе высшего образования и определяются перспективы их развития в условиях модернизации образовательной политики и цифровизации общества. Особое внимание уделяется совершенствованию содержания образовательных программ, внедрению компетентного подхода и повышению эффективности образовательного процесса. Рассматриваются современные механизмы обеспечения и оценки качества образования, а также роль социально-гуманитарных дисциплин в формировании профессиональных и общекультурных компетенций обучающихся.

Ключевые слова: качество высшего образования, социально-гуманитарные дисциплины, образовательная политика, цифровизация образования, компетентный подход, образовательные программы, оценка качества образования.

ЖОГОРКУ БИЛИМ БЕРҮҮДӨ СОЦИАЛДЫК-ГУМАНИТАРДЫК ДИСЦИПЛИНАЛАРДЫН САПАТЫ ЖАНА ӨНҮГҮҮ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Валиева Айсулуу Камильевна,
А. А. Алтмышбаев атындагы
Философия институтунун аспиранты
Кыргыз Республикасынын
Улуттук илимдер академиясы,
Бишкек ш., e-mail: aisuluu.valieva@gmail.com

Аннотация. Макалада жогорку билим берүү системасында социалдык-гуманитардык дисциплиналардын сапатынын актуалдуу маселелери талданып, билим берүү саясатынын модернизацияланышы жана коомдун санариптешүүсү шартында алардын өнүгүү перспективалары аныкталат. Өзгөчө көңүл билим берүү программаларынын мазмунун өркүндөтүүгө, компетенттүүлүккө негизделген ыкманы киргизүүгө жана билим берүү процессинин натыйжалуулугун жогорулатууга бурулат. Билим берүүнүн сапатын камсыздоо жана баалоонун заманбап механизмдери, ошондой эле социалдык-гуманитардык

дисциплиналардын билим алуучулардын кесиптик жана жалпы маданий компетенцияларын калыптандыруудагы ролу каралат.

Негиздөөчү сөздөр: жогорку билим берүүнүн сапаты, социалдык-гуманитардык дисциплиналар, билим берүү саясаты, билим берүүнүн санариптешүүсү, компетенттүүлүккө негизделген ыкма, билим берүү программалары, билим берүүнүн сапатын баалоо.

QUALITY AND PROSPECTS DEVELOPMENT OF SOCIAL AND HUMANITY DISCIPLINES IN HIGHER EDUCATION

Valieva Aisuluu Kamilevna,

Postgraduate student of Institute of Philosophy
named after Academician A. A. Altmysbaev
of the National Academy of Sciences of the
Kyrgyz Republic, Bishkek c.,
e-mail: aisuluu.valieva@gmail.com

Abstract. The article analyzes current issues related to the quality of social and humanitarian disciplines in higher education and identifies prospects for their development in the context of modernization of educational policy and digital transformation of society. Special attention is paid to improving the content of educational programs, implementing a competency-based approach, and enhancing the effectiveness of the educational process. The study also examines modern mechanisms for quality assurance and assessment in education, as well as the role of social and humanitarian disciplines in shaping students' professional and general cultural competencies.

Keywords: quality of higher education, social and humanitarian disciplines, educational policy, digitalization of education, competency-based approach, educational programs, quality assessment in education.

Современный этап развития системы высшего образования Кыргызской Республики характеризуется глубокими трансформациями, связанными с реформированием содержания образовательных программ, внедрением международных стандартов качества и усилением интеграции в глобальное образовательное пространство. В этих условиях существенно возрастает роль социально-гуманитарных наук, которые выступают важным фактором формирования гражданской ответственности, критического мышления и культурной идентичности личности [1].

В связи с этим качество гуманитарного образования приобретает значение стратегического ресурса устойчивого развития общества. Именно социально-гуманитарные дисциплины обеспечивают формирование мировоззренческих установок и ценностных ориентаций будущих специалистов, во многом определяя их социальную и профессиональную адаптацию [2]. При этом

проблема качества образования рассматривается в научной литературе как комплексная характеристика образовательной деятельности, включающая соответствие результатов обучения государственным стандартам и общественным ожиданиям [3].

Переход к компетентностной модели обучения, закреплённой в государственных образовательных стандартах Кыргызской Республики, ориентирует образовательный процесс на формирование универсальных и профессиональных компетенций [4]. В гуманитарной сфере особую значимость приобретают коммуникативные, аналитические и этические компетенции, которые обеспечивают способность будущих специалистов к эффективному взаимодействию в обществе и профессиональной среде. В то же время современные исследователи подчёркивают необходимость обновления содержания гуманитарных дисциплин с учётом процессов глобализации и цифровизации, что требует пересмотра традиционных подходов к обучению [5].

Нормативно-правовая база обеспечения качества высшего образования в Кыргызской Республике основывается на Законе «Об образовании» [1], а также на государственных образовательных стандартах высшего профессионального образования [4]. В рамках аккредитационных процедур осуществляется комплексная оценка ключевых параметров образовательной деятельности, включая кадровый состав, учебно-методическое обеспечение, научную активность, материально-техническую базу и внутренние системы гарантии качества.

Однако практика показывает, что даже при формальном соответствии установленным стандартам не всегда достигается реальное повышение качества гуманитарной подготовки [6]. Это обусловлено рядом факторов, в том числе недостаточной актуализацией содержания дисциплин и ограничением их роли в образовательных программах. Так, в большинстве высших учебных заведений гуманитарный блок представлен такими дисциплинами, как философия, история, социология, политология, культурология и психология. Вместе с тем наблюдается тенденция к сокращению аудиторной нагрузки по данным предметам, особенно в технических и экономических направлениях подготовки [7].

В этой связи особую актуальность приобретает обновление содержания гуманитарных курсов с учётом современных общественных процессов, национальной идеологии и региональной специфики. Только при условии содержательной модернизации и повышения практической значимости гуманитарного образования возможно обеспечить подготовку конкурентоспособных специалистов, способных эффективно действовать в условиях динамично меняющегося мира.

Анализ представленности дисциплин и проблем

№	Дисциплина	Уровень представленности	Основные проблемы
1	Философия	Высокий	Устаревшие учебные программы
2	История	Высокий	Недостаточная актуализация
3	Социология	Средний	Ограниченное количество часов
4	Политология	Средний	Слабая практическая направленность
5	Культурология	Низкий	Снижение интереса студентов

Таблица отражает текущее состояние представленности социально-гуманитарных дисциплин в образовательных программах вузов Кыргызской Республики и позволяет выявить ключевые содержательные и методические проблемы их преподавания. Из представленных данных видно, что такие базовые дисциплины, как философия и история, сохраняют устойчиво высокую степень представленности в учебных планах. Однако их содержание во многом носит традиционный характер и требует обновления с учётом современных общественных и научных трансформаций. Это свидетельствует о наличии разрыва между формальным присутствием дисциплины и её актуальностью.

Социология и политология занимают промежуточное положение: при среднем уровне представленности наблюдаются ограничения по количеству учебных часов и недостаточная практико-ориентированность курсов. Это снижает их потенциал в формировании аналитических и прикладных компетенций студентов. Наиболее уязвимой областью является культурология, характеризующаяся низкой представленностью и снижением интереса со стороны обучающихся. Это может быть связано как с недостаточной интеграцией дисциплины в современные образовательные и профессиональные контексты, так и с отсутствием инновационных методов преподавания.

Таким образом, таблица демонстрирует структурный дисбаланс между степенью представленности дисциплин и качеством их содержания, что указывает на необходимость модернизации гуманитарного блока в системе высшего образования.

Качество гуманитарного образования в значительной степени определяется уровнем подготовки профессорско-преподавательского состава, который выступает ключевым субъектом образовательного процесса. В современных условиях в данной сфере наблюдается ряд системных проблем, среди которых выделяются старение научных кадров, недостаточная публикационная

активность в международных научных базах данных, а также ограниченные возможности академической мобильности преподавателей [8]. Эти факторы в совокупности сдерживают развитие научного потенциала и снижают эффективность преподавания социально-гуманитарных дисциплин.

Вместе с тем процессы цифровизации образования открывают новые перспективы для модернизации гуманитарного обучения. Использование онлайн-курсов, электронных библиотек и цифровых архивов способствует расширению доступа к знаниям и повышению качества образовательного процесса. Однако эффективное внедрение цифровых технологий требует соответствующего повышения квалификации преподавателей, их готовности к использованию современных образовательных инструментов и методов [9].

Проведённый анализ состояния гуманитарного образования позволяет выделить ряд ключевых проблем, оказывающих влияние на его качество. К ним относятся недостаточное финансирование научных исследований, формальный характер внедрения компетентностного подхода, прагматизация образования, сопровождающаяся снижением интереса к гуманитарным дисциплинам, а также недостаточная интеграция научной и учебной деятельности [10]. Указанные проблемы свидетельствуют о необходимости системных изменений в организации образовательного процесса и научной работы.

В этой связи особую актуальность приобретают меры, направленные на повышение качества социально-гуманитарного образования. К числу приоритетных направлений относятся обновление содержания образовательных программ с учётом современных требований, активизация научно-исследовательской деятельности студентов, развитие международного сотрудничества и расширение академической мобильности. Не менее важным является внедрение интерактивных и цифровых технологий обучения, а также стимулирование публикационной активности преподавателей.

Комплексная реализация данных направлений позволит не только повысить качество подготовки специалистов, но и обеспечить конкурентоспособность гуманитарного образования в Кыргызской Республике в условиях глобальных образовательных трансформаций.

Таблица 2

Направления совершенствования и предлагаемые меры

Направление	Меры
Образовательные программы	обновление содержания
Наука	интеграция НИР
Кадры	повышение квалификации
Международное сотрудничество	академическая мобильность
Цифровизация	внедрение EdTech

Заключение. Таким образом, качество социально-гуманитарных наук является важнейшим фактором формирования интеллектуального потенциала страны. В условиях трансформации образовательной системы необходимо обеспечить баланс между профессиональной и гуманитарной подготовкой специалистов. Повышение качества требует системного подхода, включающего совершенствование нормативной базы, развитие кадрового потенциала, цифровизацию образовательной среды и интеграцию науки и образования.

Важным направлением дальнейшего развития является усиление междисциплинарных связей социально-гуманитарных дисциплин с другими областями знаний. Это позволит формировать у обучающихся критическое мышление, коммуникативные навыки и способность к адаптации в быстро меняющихся социально-экономических условиях. Кроме того, актуализируется необходимость внедрения инновационных образовательных технологий, ориентированных на активное участие студентов в учебном процессе и развитие их самостоятельности.

Особое значение приобретает повышение квалификации профессорско-преподавательского состава, а также развитие академической мобильности и международного сотрудничества. Обмен опытом с зарубежными образовательными учреждениями способствует внедрению передовых практик и повышению конкурентоспособности национальной системы высшего образования. В перспективе эффективное развитие социально-гуманитарных дисциплин будет способствовать не только повышению качества подготовки специалистов, но и укреплению гражданского общества, формированию ценностных ориентиров молодежи и устойчивому развитию страны в целом.

Список литературы:

1. Закон Кыргызской Республики «Об образовании». – Бишкек, 2023.
2. Концепция развития образования в Кыргызской Республике на 2021–2030 годы. – Бишкек, 2021.
3. Субанбекова М.Т. Проблемы качества высшего образования в условиях модернизации // Вестник КРСУ. – 2022. – № 4. – С. 45–49.
4. Государственные образовательные стандарты высшего профессионального образования Кыргызской Республики. – Бишкек, 2022.
5. Нусупов Ч.Т. Роль гуманитарных наук в формировании компетенций студентов // Высшее образование сегодня. – 2020. – № 7. – С. 15–19.
6. Бугазов А.Х. Современные проблемы гуманитарного образования // Педагогика. – 2023. – № 5. – С. 32–38.
7. Маслякова А.А. Трансформация содержания гуманитарных дисциплин // Образование и наука. – 2021. – № 3. – С. 61–67.

8. Кравченко Б.Д. Университет и общество: проблемы развития. – Бишкек, 2021.
9. Энкеева З.М. Цифровизация высшего образования: вызовы и перспективы. – Бишкек, 2022.
10. Бейшенова А.С. Компетентностный подход в высшей школе Кыргызской Республики // Научные исследования в образовании. – 2023. – № 2. – С. 74–79.
11. Абдыкадырова Г.К. Развитие высшего образования в условиях глобализации. – Бишкек: Илим, 2020.
12. Осмонов Т.К. Современные тенденции реформирования системы образования в Кыргызской Республике // Вестник образования. – 2021. – № 6. – С. 22–27.
13. Жолдошев С.А. Инновационные технологии в образовательном процессе высшей школы. – Бишкек, 2022.
14. Токтогулова Н.Б. Социально-гуманитарные дисциплины в системе подготовки специалистов // Педагогическое образование и наука. – 2023. – № 1. – С. 55–60.

УДК 796.8:378.147

ЭРКИН ЖАНА ГРЕК-РИМ АДИСТИГИНДЕГИ 2-КУРС СТУДЕНТТЕРДИН МОРФО-ФУНКЦИОНАЛДЫК ДАЯРДЫКТАРЫН БААЛОО

Арстанбеков С.А.,

Б.Т. Турусбеков атындагы кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясынын, күрөш кафедрасы, e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Ибрагимова Т.Г.,

Б.Т. Турусбеков атындагы кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясынын, мамлекеттик тил боюнча проректор, e-mail: ibragimova.tursunai99@gmail.com

Шекербек Р.,

Б.Т. Турусбеков атындагы кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясынын, футбол кафедрасы, e-mail: refsahar@mail.ru

Анотация. Бул макалада Б.Т. Турусбеков атындагы кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясынын, күрөш кафедрасынын эркин, грек-рим күрөшү менен машыккан 2-курс студенттердин морфофункционалдык даярдык деңгээли изилденип, антропометриялык, функционалдык көрсөткүчтөрүн негизинде бааланган. Алардын дене түзүлүшү, жүрөк-кан тамыр системасынын абалы жана дем алуу мүмкүнчүлүгү боюнча алынган маалыматтар талданып, спорттук ийгиликтерге тийгизген таасири берилди. Илимий макалада 2-курс студенттердин морфофункционалдык абалы эксперименттик тестирилөө ыкмасы аркылуу изилденди. Тестирилөөдө антропометриялык жана физиологиялык параметрлер (дене түзүлүшү, жүрөк-кан басымы, өпкө сыйымдуулугу, демди кармоо жөндөмү) чогултулуп, алынган жыйынтыктарга талдоо жүргүзүлдү. Машыгууну илимий негиздөөдө жана машыгуу программасын оптималдаштырууда маанилүүлүгү жогору.

Негиздөөчү сөздөр: эркин, грек-рим күрөшү, морфофункционалдык абал, антропометрия, функционалдык даярдык, студент-спортчу.

ОЦЕНКА МОРФОФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ СТУДЕНТОВ 2 КУРСА, СПЕЦИАЛИЗИРУЮЩИХСЯ В ВОЛЬНОЙ И ГРЕКО-РИМСКОЙ БОРЬБЕ

Арстанбеков С.А.,

Кыргызская государственная академия физической культуры и спорта им. Б.Т. Турусбекова, кафедра борьбы, e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Ибрагимова Т.Г.,

Кыргызская государственная академия физической

культуры и спорта им. Б.Т. Турусбекова, проректор
по государственному языку,
e-mail: ibragimova.tursunai99@gmail.com

Шекербек Р.,

Кыргызская государственная академия физической
культуры и спорта им. Б.Т. Турусбекова, кафедра
футбола, e-mail: refsahar@mail.ru

Аннотация. В данной статье исследуется уровень морфофункциональной подготовленности студентов 2 курса, занимающихся вольной и греко-римской борьбой кафедры борьбы Кыргызской государственной академии физической культуры и спорта имени Б.Т. Турусбекова. Оценка проведена на основе антропометрических и функциональных показателей. Проанализированы данные о телосложении, состоянии сердечно-сосудистой системы и функциональных возможностях дыхательной системы, а также показано их влияние на спортивные результаты. В научной статье морфофункциональное состояние студентов 2 курса изучалось с использованием метода экспериментального тестирования. В ходе тестирования были собраны антропометрические и физиологические параметры (телосложение, артериальное давление, жизненная ёмкость лёгких, способность задержки дыхания), и проведён анализ полученных результатов. Исследование имеет высокую значимость для научного обоснования тренировочного процесса и оптимизации тренировочных программ.

Ключевые слова: вольная борьба, греко-римская борьба, морфофункциональное состояние, антропометрия, функциональная подготовленность, студент-спортмен.

ASSESSMENT OF MORPHOFUNCTIONAL FITNESS OF SECOND-YEAR STUDENTS SPECIALIZING IN FREESTYLE AND GRECO-ROMAN WRESTLING

Arstanbekov S.A.,

B.T. Turusbekov Kyrgyz State Academy of Physical Culture and Sports, Department of Wrestling,
e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Ibragimova T.G.,

B.T. Turusbekov Kyrgyz State Academy of Physical Culture and Sports, Vice-Rector for the State Language, e-mail: ibragimova.tursunai99@gmail.com

Shekerbekov R.,

B.T. Turusbekov Kyrgyz State Academy of Physical Culture and Sports, Department of Football,
e-mail: refsahar@mail.ru

Abstract. This article examines the level of morph functional fitness of second-year students engaged in freestyle and Greco-Roman wrestling at the Department of Wrestling of the Kyrgyz State Academy of Physical Culture and Sports named after

B.T. Turusbekov. The assessment was carried out based on anthropometric and functional indicators. Data on body composition, the condition of the cardiovascular system, and respiratory capabilities were analyzed, and their impact on athletic performance was determined. In this scientific study, the morph functional state of second-year students was investigated using an experimental testing method. During the testing process, anthropometric and physiological parameters (body composition, blood pressure, lung capacity, and breath-holding ability) were collected and analyzed. The results are of great importance for the scientific substantiation of the training process and the optimization of training programs.

Keywords: freestyle wrestling, Greco-Roman wrestling, morph functional state, anthropometry, functional fitness, student-athlete.

Б.Т.Турусбеков атындагы кыргыз мамлекетик дене тарбия жана спорт академиясынын күрөш кафедрасы эркин жана грек-рим күрөш түрлөрү боюнча адистерди даярдап келет. Спорттун олимпиадалык түрү болуп, жогорку деңгээлдеги техникалык, тактикалык жана физикалык даярдыкты талап кылат [1,3]. Учурда бул спорт түрлөрү боюнча практикалык тарабы бир топ өнүккөндүгү менен теориялык тарабы аксап келүүдө. Бул себептен биз 2-курста окуп жаткан спортчу студенттердин морфофункционалдык абалын баалоодон, талдоодон баштадык. Жаш спортчулар, айрыкча жогорку окуу жайлардын студенттери үчүн бул даярдыкты туура баалоо жана көзөмөлдөө аларды натыйжалуу машыктыруунун негизги бөлүгү болуп саналат [4]. Эркин, грек-рим күрөшү жогорку деңгээлдеги күчтү, чыдамкайлыкты жана функциялык туруктуулукту талап кылган спорттун олимпиадалык түрү [2]. Жаш спортчулардын, өзгөчө 2-курс студенттеринин, морфофункционалдык абалын баалоо машыгуу процессинин так жана илимий негизделишин шарттайт [5,7]. Бул максатта атайын эксперименттик тестирлөө өткөрүлүп, алынган жыйынтыктар анализденди. Морфофункционалдык абал - бул спортчунун организмнин дене түзүлүшү (антропометриялык көрсөткүчтөр) менен физиологиялык системаларынын (жүрөк, өпкө, кан айлануу ж.б.) иштөө абалынын жыйындысы [8].

Максаты: Грек-рим , эркин күрөшү менен машыккан 2-курс студенттердин морфофункционалдык даярдык деңгээлин баалоо жана анализдөө.

Милдеттери: Антропометриялык көрсөткүчтөрдү аныктоо (бою, салмагы, дене индекси, көкүрөк айланы). Жүрөк-кан тамыр системасынын иштөөсүн текшерүү (жүрөк кагышы, кан басымы). Өпкө функцияларын баалоо (жардам берүүчү дык токтотуу тесттери, дем алуу терендиги). Жыйынтыктарды анализдеп, физикалык даярдык менен байланышын чыгаруу.

Изилдөөнүн объектиси катары спорт факультетинин 2-курсунда окуган, машыгуу менен активдүү алектенген 18–20 жаштагы 20 грек-рим күрөшчү студент тандалып алынган. Изилдөөнүн жүрүшүндө алардын физикалык жана функционалдык көрсөткүчтөрүн комплекстүү баалоо максатында бир катар ыкмалар колдонулган.

Атап айтканда, антропометриялык методдор аркылуу студенттердин бой узундугу, дене салмагы, дене массасынын индекси (ВМІ) жана көкүрөк айланасы аныкталган. Мындан тышкары, организмдин функционалдык абалын баалоо үчүн артериялык кан басымы (систоликалык жана диастоликалык көрсөткүчтөрү) өлчөнүп, жүрөк кагышы дем алууга чейин жана андан кийин эсептелген. Ошондой эле дем алуу системасынын мүмкүнчүлүктөрүн баалоо максатында Штанге жана Генчи тесттери (демди кармоо) жүргүзүлүп, өпкөнүн жашоо сыйымдуулугу спирометрдин жардамы менен өлчөнгөн.

Б.Т.Турусбеков атындагы кыргыз мамлекетик дене тарбия жана спорт академиясынын күрөш кафедрасы эркин күрөшү менен машыккан студенттердин 2025-жылдын октябрь айынан декабрь айынын аягына чейинки мөөнөттөгү морфофункционалдык көрсөткүчтөрү төмөнкү торчодо берилди. Торчодо баштапкы жана экинчи кабыл алынган тесттердин жыйынтыктары, өнүгүүсү, өзгөрүү берилди.

1-Таблица

Эркин күрөшү менен машыккан студенттердин көрсөткүчтөрү

Көрсөткүч	Баштапкы тест (октябрь)	Экинчи тест (декабрь)	Өзгөрүү (%)
Бой (см)	175 ± 3.5	175 ± 3.5	0%
Салмак (кг)	73.5 ± 4.1	75.1 ± 3.9	+2.2%
ВМІ	24.0	24.5	+2.1%
Пульс (тынычта)	68 уд/мин	62 уд/мин	-8.8%
Кан басымы (мм.с.б.)	118/75	120/77	нормалдуу
Өпкө сыйымдуулугу (литр)	4.6 ± 0.3	5.1 ± 0.2	+10.9%
Штанге тести (сек)	43 сек	54 сек	+25.5%
Генчи тести (сек)	32 сек	41 сек	+28.1%
Гарвард тестинин индекси	62	71	+14.5%

Б.Т.Турусбеков атындагы кыргыз мамлекетик дене тарбия жана спорт академиясынын күрөш кафедрасы эркин күрөшү менен машыккан студенттердин физикалык, морфофункционалдык көрсөткүчтөрүн биринчи

жана экинчи жолу өлчөөдө айырмачылыктар аныкталды. Жогорудагы жыйынтыктар көрсөтүп тургандай, студенттердин көпчүлүк бөлүгү физиологиялык жана морфологиялык көрсөткүчтөрү оң өсүш динамикасын көрсөттү. 3 ай ичинде үзгүлтүксүз машыгуунун негизинде:

-Өпкөнүн жашоо сыйымдуулугун жогорулатты (өкмө сыйымдуулугу +0.6 л);

-Жүрөктүн жыйрылуу жыштыгы (пульс төмөндөгөн -6);

-Функционалдык чыдамкайлыкты жакшыртты (Гарвард степ тестинин индекси жогорулады+9);

-Демди кармоо жөндөмү жогорулады (Штанге жана Генчи).

Студент күрөшчүлөрдүн орточо бой көрсөткүчү 175 см түзүп, салмактык катышы нормага ылайык табылды. Салмак көрсөткүчтөрү 74 кг барабар. Дененин массасынын индекси бир аз өскөн, бирок салмактын өскөнү бул менен байланыштуу. Жүрөктүн жыйрылуу жыштыгы тынч абалда биринчи өлчөөдө орточо 68 согуну көрсөтсө ал эми экинчи өлчөөдө 62 согууга барабар болгон, ортодогу айырмачылык 6 согуу. Өпкө сыйымдуулугу тестирилөөдө кээ бир спортчулар толук демин чыгарып үйлөгөн жоктой сезилди, себеби биринчи жолу өлчөөгө катышкандыктан көнүмүш эместигинде. Ошентсе дагы өсүү жогорулоо байкалды. Штанге тестин кабыл алууда 9 секундага жогорулоо аныкталып Генчи тести 9 секунддук көрсөткүчтү берди. Гарвард тестин аткарууда 45 см бийиктиктеги тепкичке толук чыгып түшүүлөрү методикага ылайык аткарылды. Грвард степ тестин индекси боюнча жакшыруу аныкталды.

Антропометриялык көрсөткүчтөр (орточо):

Бой: 175 ± 0.5 см

Салмак: 74 ± 3.4 кг

ВМІ: 24.0 (норма чегинде), Дененин массасынын индекси бир аз өскөн, бирок салмактын өскөнү бул менен байланыштуу.

Көкүрөк айланы: 96 ± 1.1 см

Функционалдык абал:

Жүрөк кагышы (дем алганга чейинки): 65 ± 5 уд/мин

Кан басымы: 122/76 мм.с.б. (норма)

Демди кармоо (Штанге): 44 сек

Генчи тести: 30 сек

Өпкө сыйымдуулугу: 5.0 ± 0.8 литр

Б.Т.Турусбеков атындагы кыргыз мамлекетик дене тарбия жана спорт академиясынын күрөш кафедрасы грек-рим күрөшү менен машыккан студенттердин 2025-жылдын октябрь айынан декабрь айынын аягына чейинки мөөнөттөгү морфофункционалдык көрсөткүчтөрү төмөнкү торчодо берилди.

Торчодо баштапкы жана экинчи кабыл алынган тесттердин жыйынтыктары, өнүгүүсү, өзгөрүү берилди.

2-Таблица

Грек-рим күрөшү менен машыккан студенттердин көрсөткүчтөрү

Көрсөткүч	Баштапкы тест (сент.)	Кайра тест (дек.)	Өзгөрүү (%)
Бой (см)	178 ± 4.5	178 ± 2.5	0%
Салмак (кг)	76.8 ± 4.1	77.4 ± 2.9	+3.2%
ВМІ	25.0	26	+3.1%
Пульс (тынычта)	66 уд/мин	64 уд/мин	-9%
Кан басымы (мм.с.б.)	120/78	124/77	нормалдуу
Өпкө сыйымдуулугу (литр)	5.6 ± 0.3	6.3 ± 0.2	+11.9%
Штанге тести (сек)	40 сек	54 сек	+28.5%
Генчи тести (сек)	38 сек	44 сек	+29.6%
Гарвард тестинин индекси	66	75	+16.5%

Жогорудагы жыйынтыктар көрсөтүп тургандай, студенттердин көпчүлүк физиологиялык жана морфологиялык көрсөткүчтөрү оң динамика көрсөттү. 3 ай ичинде үзгүлтүксүз машыгуу:

- Дем алуу сыйымдуулугун жогорулатты (өкмө сыйымдуулугу +0.5 л);
- Жүрөктүн иштөө темпин оптималдаштырды (пульс төмөндөгөн);
- Функционалдык чыдамкайлыкты жакшыртты (Гарвард тестинин индекси жогорулады);
- Демди кармоо жөндөмү жогорулады (Штанге жана Генчи).

Антропометриялык көрсөткүчтөр (орточо):

Бой: 175 ± 4.5 см

Салмак: 74 ± 3.8 кг

ВМІ: 24.2 (норма чегинде) Дененин массасынын индекси бир аз өскөн, бирок салмактын өскөнү бул менен байланыштуу.

Көкүрөк айланы: 94 ± 2.1 см

Функционалдык абал:

Жүрөк кагышы (дем алганга чейинки): 65 ± 5 уд/мин

Кан басымы: 120/75 мм.с.б. (норма)

Демди кармоо (Штанге): 48 сек

Генчи тести: 32 сек

Өпкө сыйымдуулугу: 4.8 ± 0.3 литр

Жыйынтыктоо. Студенттердин морфофункционалдык абалы орточо денгээлде. Дене түзүлүшү (бой-салмак), жүрөк жана дем алуу системасы нормалдуу, спорттук аракеттерге ылайык экенин көрсөттү. Демди кармоо жана өпкөнүн жашоо сыйымдуулугу боюнча көрсөткүчтөр машыгуу тажрыйбасына жараша айырмаланат. Канчалык спортчунун спорттук тажрыйбасы көп болгондугу көрсөткүчтөрдүн жогорулашын далилденди. 2-курс күрөшчүлөрүнүн морфофункционалдык абалы жалпысынан курактык нормага дал келет, бирок функционалдык резервдерди көбөйтүү зарыл. Бул алардын спорттук туруктуулугун жана мелдеш учурунда жогорку натыйжа көрсөтүү жөндөмүн жогорулатат. Изилдөөнүн негизинде төмөнкүдөй сунуштарды бере алабыз: 1. Машыгуу программасына дем алуу көнүгүүлөрүн кошуу (спецификалык респиратордук тренинг). 2. Функционалдык тесттерди 3 айда бир жолу кайталап туруу. 3. Индивидуалдуу машыгуу пландарын морфофункционалдык анализге таянып түзүү.

Адабияттар тизмеси:

1. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. – Киев: Олимпийская литература, 2015.
2. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. – М.: Физкультура и спорт, 2010.
3. Кузнецов В.В., Колесников В.А. Подготовка борцов вольного и греко-римского стиля. – М.: Физкультура и спорт, 2016.
4. Волков В.М. Функциональная подготовка спортсменов. – М.: Физкультура и спорт, 2012.
5. Исмагилов М.Г. Морфофункциональные показатели в системе спортивного отбора. – Казань, 2017.
6. Bompa T., Buzzichelli C. Periodization: Theory and Methodology of Training. – Champaign, IL: Human Kinetics, 2019.
7. Wilmore J.H., Costill D.L., Kenney W.L. Physiology of Sport and Exercise. – Human Kinetics, 2018.
8. Franchini E., Brito C.J., Artioli G.G. Physiological responses and adaptations in wrestling. – Journal of Strength and Conditioning Research, 2012.

УДК: 796.011.2

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ПЛАВАНИЯ В КЫРГЫЗСТАНЕ

Койчуева Г. О.,

Кыргызская государственная академия
физической культуры и спорта (КГАФКС)
имени Б.Т. Турусбекова,
г. Бишкек, E-mail: koychuevag@gmail.com

Каюкова Р.А.,

КГАФКС, г.Бишкек, kayukova@gmail.com,

Швайберова Т. С.,

КГАФКС, г.Бишкек, shvaiberova.t@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются основные этапы становления и развития спортивного плавания в Кыргызской Республике. Проанализированы ключевые исторические периоды, вклад ведущих тренеров и спортсменов в формирование национальной школы плавания, а также современное состояние и актуальные проблемы развития данного вида спорта. Особое внимание уделяется роли спортивной инфраструктуры, системе подготовки спортивных кадров и участию кыргызстанских пловцов в международных соревнованиях. Материалы исследования обладают теоретической и практической значимостью для специалистов в области физической культуры и спорта.

Ключевые слова: плавание, история спорта, Кыргызстан, спортивная подготовка, тренеры, спортсмены.

КЫРГЫЗСТАНДА СҮЗҮҮНҮН КАЛЫПТАНЫШЫ ЖАНА ӨНҮГҮШҮ

Койчуева Г. О.,

Б.Т. Турусбеков атындагы

Кыргыз мамлекеттик дене тарбия

жана спорт академиясы (КМДТСА),

Бишкек ш., e-mail: koychuevag@gmail.com

Каюкова Р.А.,

КМДТСА, г.Бишкек, e-mail: kayukova@gmail.com,

Швайберова Т. С.,

КМДТСА, г.Бишкек, shvaiberova.t@gmail.com

Аннотация. Бул макалада Кыргыз Республикасында спорттук сүзүүнүн калыптанышы жана өнүгүү этаптары каралат. Сүзүүнүн тарыхый өнүгүүсүнүн негизги мезгилдери, улуттук сүзүү мектебинин калыптанышына салым кошкон алдыңкы машыктыруучулардын жана спортчулардын ишмердүүлүгү, ошондой эле азыркы учурдагы абалы жана негизги көйгөйлөрү талданат. Спорттук инфраструктуранын ролуна, спортчуларды жана машыктыруучуларды даярдоо системасына, кыргызстандык сүзүүчүлөрдүн эл аралык мелдештерге катышуусуна өзгөчө көңүл бурулат. Изилдөөнүн жыйынтыктары дене тарбия

жана спорт тармагындагы адистер үчүн теориялык жана практикалык мааниге ээ.

Негиздөөчү сөздөр: сүзүү, спорт тарыхы, Кыргыз Республикасы, спорттук даярдык, машыктыруучулар, спортчулар

FORMATION AND DEVELOPMENT OF SWIMMING IN KYRGYZSTAN

Koychueva G.O.,

B.T. Turusbekov Kyrgyz State Academy
of Physical Culture and Sports (KSAPCS),
Bishke c., e-mail: koychuevag@gmail.com

Kayukova R.A.,

KSAPCS, Bishkek c., Kyrgyz Republic,
e-mail: kayukova@gmail.com

Shvaiberova T.S.,

KSAPCS, Bishkek c., Kyrgyz Republic,
e-mail: shvaiberova.t@gmail.com

Abstract. The article analyzes the main stages of formation and development of competitive swimming in the Kyrgyz Republic. Key historical periods, the contribution of leading coaches and athletes to the formation of the national swimming school, as well as the current state and challenges of swimming development are examined. Special attention is paid to sports infrastructure, the system of training athletes and coaches, and the participation of Kyrgyz swimmers in international competitions. The results of the study have theoretical and practical significance for specialists in the field of physical culture and sports.

Keywords: swimming, sports history, Kyrgyz Republic, sports training, coaches, athletes.

Плавание является одним из базовых и социально значимых видов спорта, оказывающих комплексное влияние на физическое развитие, состояние здоровья и функциональные возможности человека [1]. По классификации МОК (согласно принципу «одна федерация - один вид спорта») плавание как вид спорта включает в себя: собственно, плавание, водное поло, прыжки в воду и синхронное плавание [5]. В системе физического воспитания плавание занимает особое место благодаря своей прикладной, оздоровительной и профилактической направленности. Изучение истории становления и развития спортивного плавания в Кыргызской Республике представляет научный интерес в контексте сохранения национальных спортивных традиций и определения перспектив дальнейшего развития данного вида спорта [2]. Цель и задачи исследования.

Целью настоящего исследования является анализ процесса становления и развития спортивного плавания в Кыргызской Республике. В рамках работы поставлены задачи по выявлению основных этапов развития данного вида спорта

в стране, определению вклада ведущих тренеров и спортсменов в его становление и популяризацию, а также характеристике современного состояния и актуальных проблем развития плавания.

Методологическую основу исследования составили методы анализа и обобщения научно-методической литературы, историко-логический анализ, а также систематизация архивных и информационных источников, что позволило комплексно рассмотреть эволюцию спортивного плавания и выявить ключевые тенденции его развития.

Первые соревнования по плаванию относятся к рубежу XV—XVI веков (так, в 1515 году прошли состязания пловцов в Венеции) [4]. Первая спортивная организация пловцов возникла в Англии в 1869 году («Ассоциация любителей спортивного плавания Англии»), следом подобные организации появились в Швеции (1882), Германии, Венгрии (1886), Франции (1887), Нидерландах, США (1888), Новой Зеландии (1890), России (1894), Италии, Австрии (1899). Рост популярности спортивного плавания в конце XIX века связан с началом строительства искусственных бассейнов [5].

В 1889 году в Вене прошли крупные международные соревнования с участием спортсменов из нескольких европейских стран; далее они стали проводиться регулярно и носили название «первенство Европы» [3]. В 1896 году плавание вошло в программу первых Олимпийских игр, и с тех пор неизменно входит в олимпийскую программу.

Перед началом Олимпийских игр 1908 года ФИНА разработала и утвердила «Правила ФИНА», включавшие перечень дистанций для проведения соревнований, порядок комплектования и проведения заплывов, порядок регистрации мировых рекордов. Тогда же были зарегистрированы первые мировые рекорды в плавании, самым ранним из них стал результат Золтана Халмаи на дистанции 100 м вольным стилем (1.05,8), показанный 3 декабря 1905 года в Вене. Исторические этапы развития плавания в Кыргызстане. Зарождение спортивного плавания в Кыргызстане относится к 1930-м годам. Важным этапом стал Первый Все кыргызский водный праздник, проведённый в 1936 году, который положил начало развитию плавания как организованного вида спорта. Уже в 1937 году были зарегистрированы первые рекорды республики. В послевоенный период началось активное формирование спортивной инфраструктуры. В 1946 году во Фрунзе был введён в эксплуатацию первый 25-метровый бассейн, что способствовало повышению уровня спортивных достижений. В 1950–1970-е годы кыргызстанские пловцы успешно выступали на всесоюзных соревнованиях, а в 1968 году Ахмед Анарбаев стал первым представителем Кыргызстана, принявшим участие в Олимпийских играх в составе сборной СССР.

Значительный вклад в развитие спортивного плавания в Кыргызской Республике внесли ведущие тренеры, среди которых следует отметить Р. Хамзина, А. Рубенко, Э. Барткевича, А. Зверева, Н. Ганина и других специалистов. Их профессиональная деятельность сыграла ключевую роль в становлении национальной школы плавания, подготовке высококвалифицированных спортсменов, в том числе мастеров спорта СССР и спортсменов международного уровня. Под их руководством сформировалось поколение талантливых пловцов, достойно представлявших страну на международной арене. К числу выдающихся спортсменов Кыргызстана относятся Ахмед Анарбаев, Сергей Ашихмин, Константин Андрюшин, Дмитрий Александров, Василий Данилов, Евгений Петрашов, Юрий Захаров и другие. Их достижения на Олимпийских играх, чемпионатах мира и Азии способствовали повышению авторитета кыргызского спорта и популяризации плавания среди молодежи. Современное состояние плавания

После обретения независимости в 1991 году Федерация плавания Кыргызской Республики была принята в состав Международной федерации плавания (FINA) и Азиатской федерации плавания. Это позволило кыргызстанским спортсменам выступать самостоятельной командой на крупнейших международных соревнованиях, включая Олимпийские игры.

В то же время развитие плавания в республике сдерживается рядом объективных факторов, среди которых основными являются недостаточное количество современных бассейнов, ограниченное финансирование и нехватка условий для массового обучения детей плаванию.

В 1984 году был открыт бассейн в ДСК, запущены бассейны в Оше и Кара-Балте. Анатолию Звереву и Николаю Ганину присвоено звание «Заслуженный тренер Кыргызской ССР». В 1992 году Федерация плавания Кыргызской Республики была принята в Международную федерацию FINA и Азиатскую AASF. В 1993 году Ахмед Анарбаев стал первым президентом Федерации плавания КР. После распада Советского союза спортсмены из Кыргызстана стали выступать самостоятельной командой. Кыргызстанские пловцы добивались чести представлять нашу страну на Олимпийских играх в Атланте, Сиднее, Афинах, Пекине, Лондоне, Рио-де-Жанейро и Токио, а также выступали на этапах Кубка мира, чемпионатах мира и Азии, различных международных турнирах, приносили медали различного достоинства. Полную версию истории плавания от зарождения до наших дней, можно увидеть в журнале федерации «Кыргызскому плаванию - 85 лет»! В эти дни Федерацию плавания КР поздравил почетный президент FINA, который был пожизненно утвержден на генеральной Ассамблее FINA в начале июня 2021 года Жулио Магнионе и президент FINA г

Хусейн Аль Мусаллам. Президент федерации плавания КР. Акматбаев Уланбек Таберикович

Начал свою карьеру в качестве кыргызского дипломата в Европе. Руководил одним из крупнейших иностранных инвестиционных проектов в Кыргызской Республике. Был одним из основателей и первым заместителем председателя Международного делового совета в Кыргызской Республике. Кандидат и доктор наук, автор более 30 книг и публикаций. Организатор встреч юношеских сборных команд Кыргызской Республики и ФРГ по боксу в 1998 г. С 2010 г. руководит Федерацией плавания КР, с 2017 г. член Исполкома НОК КР. Г-н Акматбаев активно участвует в работе FINA и входит в список официальных лиц. По инициативе Акматбаева Федерация плавания КР, развивает программы сотрудничества в ФИНА в области образования тренеров, улучшения подготовки кыргызстанских атлетов за рубежом. Является лауреатом Почетной Грамоты Бишкекского Городского Кенеша за активную работу по развитию спорта и активного образа жизни.

Выдающиеся спортсмены. Анарбаев Ахмед Участник Олимпийских игр в составе сборной СССР (1968 год), экс рекордсмен Европы Мастер спорта Международного класса. Ашихмин Сергей Участник Олимпийских игр 1996 г, 2000 г Мастер спорта международного класса Андриюшин Константин Чемпион и серебряный призер Азии 1998 г. участник Олимпийских игр 1996 г, 2000 г Мастер спорта международного класса Александров Дмитрий Бронзовый призер Чемпионата Азии 2009 г. (среди юниоров) участник Олимпийских игр 2012 г, экс рекордсмен КР. Мастер спорта международного класса Васильев Виталий Участник Олимпийских игр 1996 и 2008 г Мастер спорта международного класса Данилов Василий Серебряный призер Чемпионата Азии 2005г, Чемпион Азии и серебряный призер 2007 г, участник Олимпийских игр 2004 и 2008 г. рекордсмен КР. Заслуженный мастера спорт Петрашов Евгений Награжден золотым олимпийским орденом НОК КР, серебряный призер Чемпионата Азии 1998г., участник Олимпийских игр 1986, 2000, 2004 г. Мастер спорта Международного класса Пряхин Константин Чемпион Азии (дважды) 1998 г, участник Олимпийских игр 1996 г, 2000 г., экс рекордсмен КР Мастера спорта международного класса Захаров Юрий Серебряный призер Чемпионатов Азии 2005г., 2007 г, 2009 г. (дважды), 2011г., участник Олимпийских игр 2004 и 2008 гг. рекордсмен КР Генеральный секретарь Федерации парусного спорта КР Петрашова Тамара Степановна Президент

Главный тренер Федерации плавания. Петрашов Евгений Георгиевич Заслуженные тренер Кыргызской Республики заслуженный мастер спорта Кыргызской Республики Мастер спорта международного класса Букеев Султан Дважды Чемпион Азии 2011 года (среди юниоров) Мастер спорта

международного класса Ярёменко Антон Серебряный и бронзовый призер Чемпионата Азии, рекордсмен КР, лучший половец КР 2014 и 2015 гг. Мастера спорта международного класса Карнаухов Станислав Серебряный и бронзовый призер Чемпионата Азии Мастера спорта международного класса Таланова Дарья Рекордсменка КР, участница Олимпийских игр 2014, 2016 гг. серебряный призер (трижды) Чемпионата Азии 2015 г. Одним словом, фамилия Пряхиных продолжает звучать. Мы смогли отыскать известного пловца в бассейне, и он любезно согласился ответить на несколько вопросов.

- В 2015 году отечественная команда мастеров успешно выступила на чемпионате мира среди ветеранов, расскажите, пожалуйста, о данных соревнованиях?

- От нашей страны на старт вышли шесть человек, четыре из них выступали от клуба «Манас» (Кара-Балта), Ахмед Анарбаев выступал индивидуально, а я представлял KARVEN спорт клуб. На протяжении многих лет я тренируюсь и выступаю именно от этого клуба. Чемпионом я не стал, но своим результатом остался доволен. Участие - это уже очень хорошо! Наш прославленный кыргызстанец Ахмед Анарбаев привез золотую награду, став чемпионом мира в возрастной группе 65-69 лет.

Закключение. Предложенное исследование впервые комплексно анализирует историю развития плавания именно в условиях Кыргызской Республики, выделяя ключевые вехи и значимые достижения национальной школы плавания. Впервые систематизирован вклад отечественных тренеров и спортсменов в международную спортивную арену, а также выявлены современные проблемы и перспективы развития этого вида спорта в условиях постсоветского пространства. Спортивное плавание в Кыргызстане прошло сложный, но значимый путь развития - от первых водных праздников до участия спортсменов в Олимпийских играх и чемпионатах мира. Несмотря на существующие проблемы, данный вид спорта обладает высоким потенциалом. Развитие спортивной инфраструктуры, поддержка тренерских кадров и системная работа с молодёжью являются ключевыми условиями дальнейшего прогресса плавания в Кыргызской Республике. Новая волна кыргызского плавания 10 октября 2015.

Представители олимпийских видов спорта (за исключением, быть может, единоборств) радуют болельщиков нечасто. Многие виды в упадке, а остальные живут лишь за счет фанатов своего дела. К ним относится и Федерация плавания КР. Смена поколений позади, подросли классные атлеты. Недавно они выиграли восемь медалей на чемпионате Азии в Таиланде. О том, чего стоил успех, и с какими трудностями пловцам приходится сталкиваться повседневно, ИА «24.kg» рассказали тренеры Евгений Петрашов и Юрий Захаров.

Главный тренер сборной КР Евгений Петрашов в расцвете сил. Всю жизнь посвятил плаванию и продолжает получать от работы удовольствие. Участник трех Олимпиад - 1996, 2000 и 2004 годов. Возглавил команду в 2004-м и до 2007-го, пока не закончил выступать, был «играющим» тренером. Затем полностью сосредоточился на подготовке молодежи. Один из его воспитанников – Юрий Захаров – ныне наставник юношеской сборной. Вначале, говорит, не горел желанием тренировать, но потом втянулся.

Список литературы:

1. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. – М.: Советский спорт, 2008.
2. Макаренко Л.П. Техника спортивного плавания. – М.: ФиС, 2010.
3. Официальные материалы Федерации плавания Кыргызской Республики.
4. FINA Swimming Rules. – Lausanne, 2017–2021.
5. https://24.kg/sport/20589_novaya_volna_kyrgyzskogo_plavaniya/
6. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. – Киев: Олимпийская литература, 2015.
7. Озолин Н.Г. Настольная книга тренера. – М.: АСТ, 2012.
8. Булгакова Н.Ж. Плавание: учебник для вузов. – М.: Академия, 2014.
9. Курамшин Ю.Ф. Теория и методика физической культуры. – М.: Советский спорт, 2010.

УДК 796:37.017.4

**КЫРГЫЗДАРДЫН УЛУТТУК ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫК
БААЛУУЛУКТАРЫН ДЕНЕ ТАРБИЯ САБАГЫНДА ОКУТУЛУШУ**

Садырова З.Т.,

Б.Т. Турусбеков атындагы Кыргыз мамлекеттик
дене тарбия жана спорт академиясы, Бишкек,
Кыргыз Республикасы (КМДТСА),
e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Арстанбеков С.А.,

КМДТСА, e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Жолдошбеков У.,

КМДТСА, e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Жакыпов Н.А.

КМДТСА, e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Аннотация. Макалада кыргыз элинин улуттук этнопедагогикалык баалуулуктарын жалпы билим берүүчү мектептердин дене тарбия сабактарында колдонуу маселеси каралат. Изилдөөдө этнопедагогикалык ыкмалардын жана кыргыз улуттук кыймылдуу оюндардын орто мектеп курагындагы окуучулардын физикалык өнүгүүсүнө, кыймыл сапаттарынын калыптанышына жана социалдык-адептик сапаттарынын өрчүшүнө тийгизген таасири талданат. Улуттук оюндардын даярдоочу, негизги жана жыйынтыктоочу бөлүктөрдө колдонулушунун педагогикалык жана физиологиялык негиздери ачып көрсөтүлөт. Этнопедагогикалык каражаттардын колдонулушу окуучулардын ден соолугун чыңдоого, кыймыл активдүүлүгүн жогорулатууга, ошондой эле патриоттук, адамгерчиликтүү жана коллективдүүлүк сапаттарды тарбиялоого өбөлгө түзөрү негизделет.

Негиздөөчү сөздөр: этнопедагогика, улуттук кыймылдуу оюндар, дене тарбия, физикалык өнүгүү, орто мектеп курагы, кыргыз элинин баалуулуктары.

**ПРЕПОДАВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКИХ
ЦЕННОСТЕЙ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА НА УРОКАХ ФИЗИЧЕСКОЙ
КУЛЬТУРЫ**

Садырова З.Т.,

Б.Т. Турусбеков атындагы Кыргыз мамлекеттик
дене тарбия жана спорт академиясы, Бишкек,
Кыргыз Республикасы (КМДТСА),
e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Арстанбеков С.А.,

КМДТСА, e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Жолдошбеков У.,

КМДТСА, e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Жакыпов Н.А.

КМДТСА, e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы использования национальных этнопедагогических ценностей кыргызского народа в процессе преподавания

физической культуры в общеобразовательной школе. Анализируется влияние этнопедагогических методов и национальных подвижных игр на физическое развитие, формирование двигательных качеств и социально-нравственных характеристик учащихся среднего школьного возраста. Раскрываются педагогические и физиологические основы применения национальных игр в подготовительной, основной и заключительной частях урока физической культуры. Обосновывается, что использование этнопедагогических средств способствует укреплению здоровья школьников, повышению двигательной активности, а также воспитанию патриотизма, коллективизма и гуманистических качеств личности.

Ключевые слова: этнопедагогика, национальные подвижные игры, физическое воспитание, физическое развитие, средний школьный возраст, кыргызские традиции.

INTEGRATION OF THE NATIONAL ETHNOPEDAGOGICAL VALUES OF THE KYRGYZ PEOPLE INTO PHYSICAL EDUCATION LESSONS

Sadyrova Z.T.

B.T. Turusbekov Kyrgyz State Academy of Physical Culture and Sports (KSAPCS), Bishkek, Kyrgyz Republic, e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Arstanbekov S.A.

KSAPCS, e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Joldoshbekov U.

KSAPCS, e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Zhakypov N.A.

KSAPCS, e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Abstract. The article examines the use of the national ethnopedagogical values of the Kyrgyz people in physical education classes at general secondary schools. The study analyzes the influence of ethnopedagogical methods and traditional Kyrgyz active games on the physical development, formation of motor skills, and social and moral qualities of middle school students. Pedagogical and physiological foundations of using national games in the preparatory, main, and final parts of physical education lessons are revealed. It is substantiated that the application of ethnopedagogical tools contributes to strengthening students' health, increasing physical activity, and fostering patriotism, collectivism, and humanistic values.

Keywords: ethnopedagogy, national active games, physical education, physical development, middle school age, Kyrgyz cultural values.

Заманбап билим берүү шартында окуучулардын физикалык өнүгүүсүн камсыз кылуу менен катар, алардын руханий-адептик баалуулуктарын калыптандыруу актуалдуу маселе болуп саналат [3]. Бул багытта этнопедагогика - элдин тарыхый тажрыйбасына, улуттук салт-санаасына жана маданий мурастарына

таянган тарбиялык система катары өзгөчө мааниге ээ [2]. Кыргыз элинин этнопедагогикалык баалуулуктары - тарбиялоонун, жаш муунду калыптандыруунун кылымдардан бери калыптанып келген улуттук тажрыйбасы. Аларды дене тарбия сабагында колдонуу окуучулардын руханий жана физикалык өнүгүүсүн бирдей камсыздайт. Кыргыз элинин улуттук кыймылдуу оюндары дене тарбия процессинде физикалык сапаттарды өнүктүрүү менен бирге, социалдык активдүүлүктү, өз ара жардамдашуу, жоопкерчилик жана патриоттук сезимдерди тарбиялоодо натыйжалуу каражат болуп эсептелет [1].

Алынган жыйынтыктар. Физикалык өнүгүү жана этнопедагогиканын теориялык негиздери. Физикалык өнүгүү организмдин морфологиялык жана функционалдык көрсөткүчтөрүнүн жыйындысы катары каралат. Балдардын жаш өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен улуттук оюндарды колдонуу физиологиялык системалардын гармониялуу өнүгүшүнө шарт түзөт.

Кыргыз улуттук кыймылдуу оюндардын педагогикалык мүмкүнчүлүктөрү. Улуттук оюндар күч, ылдамдык, чыдамкайлык, ийкемдүүлүк жана ыкчамдык сыяктуу негизги физикалык сапаттарды өнүктүрөт. Ошол эле учурда алар балдардын коллективде иштөө, өз ара сый-урмат жана жоопкерчилик сезимдерин бекемдейт.

Сабакта колдонуу ыкмалары. Теориялык бөлүк: Сабактын башында улуттук оюндардын тарыхы, алардын тарбиялык мааниси түшүндүрүлөт. Практикалык бөлүк: Оюндарды эрежелерине ылайык өткөрүү менен дене сапаттарын (күч, чыдамкайлык, ылдамдык) өнүктүрүү. Улуттук оюндарды дене тарбия сабагында колдонуу. Оюндарды сабактын даярдоочу, негизги жана жыйынтыктоочу бөлүктөрүндө максатка ылайык колдонуу дене тарбия сабагынын эффективдүүлүгүн жогорулатат. Тарбиялык багыт: Сабак учурунда адептүүлүк, атаандашына урмат көрсөтүү, адилеттүүлүк принциптери бекемделет. Изилдөөнүн жүрүшүндө кыргыз улуттук кыймылдуу оюндарын системалуу колдонуу оң натыйжаларды бергендиги аныкталды. Натыйжалары: Окуучулардын улуттук аң-сезими жогорулайт. Салт-санаага кызыгуусу артат. Дене даярдыгы чыңдалат. Патриоттук сезим калыптанат.

1- Таблица

Оюндардын сабактын бөлүктөрүнө жана физикалык сапатына жараша бөлүнүшү

№	УЛУТТУК КЫЙМЫЛДУУ ОЮНДАРДЫН ТИЗМЕСИ ОЮНДАРДЫН АТАЛЫШЫ	Дене тарбия сабагынын бөлүктөрү			Физикалык сапаттардын түрлөрү боюнча				
		Даярд оочу	Негиз ги	Жыйы нтык тоочу	Күч	Чыда мкай луулу кка	Ылда мдык	Ийи лчээ кти к	Ык чам дык

1	Ала күчүк		+		+		+	+	+
2	Ашбы же ташбы		+					+	
3	Ак терек көк терек		+		+		+		+
4	Атгамай	+		+	+	+			
5	Аркан тартыш	+	+	+	+	+	+		+
6	Балыкчы		+				+	+	
7	Күн жана түн	+		+		+			
8	Орто топ	+	+		+	+	+	+	+
9	Качмай топ		+		+				+
10	Учту учту		+	+			+		+
11	Кызыл байрак		+			+		+	
12	Карышкыр жана койлор		+		+	+	+	+	
13	Жан бермей же тирилтмей		+				+	+	
14	Таяк менен узундукка секирүү		+	+	+	+			
15	Үн чыгармай			+					
16	Коон үзмөй	+	+		+	+		+	
17	Коюма карышкыр тийди	+	+				+		+
18	Так орун		+	+				+	
19	Жоолук таштамай	+	+		+	+	+		+
20	Каз өрдөк		+		+	+	+		+
21	Көз таңмай		+						+
22	Колго түшмөй	+	+	+	+	+		+	
23	Чабалекей	+		+					+
24	Жоон эңиш		+						
25	Ормпой тебүү		+		+	+			
26	Карышкыр кой (волки и овцы)		+		+		+		+
27	Ашкабак чапмай		+						
28	Коон бышты, дарбыз бышты		+						+
29	Урмай топ	+	+						

30	Шакек жашырмай, шакек			+					
31	Тым-тым	+		+		+		+	
32	Ак сандык - көк сандык	+	+	+				+	+
33	Жоолук таштамай, тап орун	+	+						
34	Эшек корумай		+		+			+	+
35	Ыр кесе			+					
36	Сууну төкпөй алып келүү		+						
37	Эшек секиртмей		+						
38	Коңгуроо кайда	+		+					
39	Коён секириш	+	+		+	+			

Кыргыз улуттук кыймыл оюндарын ойноодо натыйжалуу жыйынтыктарга жеткендигибиз билинди. Эмнеге дегенде? Орто мектеп курагындагы өспүрүмдөрдүн организmine пайдалуу оң таасирин тийгизгенин билдик. Анткени физикалык сапаттардын калыптанышына жана кээ бир сапаттардын өнүгүүшүнө түрткү болоору аныкталды. Аны менен бирге достук, топтук мамилеге, адам керчиликтүүлүк, сыйчыл, жардамдашуу сыяктуу сапаттарын жакшыртууга чоң өбөлгө түзөөрү талашсыз. Мектеп окуучуларынын кыймыл оюндарын кызыгуу менен ойногондуктарын себеби ар ким өздөрүнүн ролдорунда иш алпарышат жана максаттуу багытталган кыймылдардын негизинде оюн курулат. Дене тарбия сабагынын даярдоочу бөлүгүнүн максатына ылайыктуу оюндар деп биз: аттамай, аркан тартыш, күн жана түн, орто топ, коон үзмөй, ак сандык көк сандык, жоолук таштамай тап орун, коңгуроо кайда, коён секириш, тым тым, урмай топ, чабалекей, колго түшмөй, коюма карышкыр тийди деген оюндарды туура көрдүк. Биздин тизмеге алынган оюндардын көптүгү негизги бөлүмдүн максатына ылайыктуулугун туура көрдүк. Ал эми сабактын жыйынтыктоочу бөлүгүнө шакек жашырмай, тым тым, ак сандык көк сандык, ыр кесе, эшек секиртмей, аттамай, аркан тартыш, күн жана түн, учту учту, таяк менен узундука секирүү, үн чыгармай, так орун, колго түшмөй, чабалекей сыяктуу оюндар камтылган. Кыргыз улуттук кыймылдуу оюндарын дене тарбия сабагынын максатына жана милдетине ылайыктуу түзүүгө аракеттнедик.

2- Таблица

Өлчөөдөгү негизги жана көзөмөл группаларынын физикалык көрсөткүчтөрү

Эркек балдар	Группалар	N	ОРТОЧО көрсөткүчтөр	ss	Орточо ранг	Рангдардын суммасы	Mann-Whitney	p
Ордунан узундука секирүү	Негизги группа	36	160,8056	13,49247	32,19	1159,00	493,000	,413
	Көзөмөл группа	31	164,8387	13,51073	36,10	1119,00		
60м/сек чуркоо	Негизги группа	36	10,9058	,95027	29,50	1062,00	396,000	,042
	Көзөмөл группа	31	11,3761	,81173	39,23	1216,00		
4x9м/сек кайра чуркоо	Негизги группа	36	10,5864	,70122	30,82	1109,50	443,500	,150
	Көзөмөл группа	31	10,8219	,71206	37,69	1168,50		
Трунике максималдуу тартынуу	Негизги группа	36	5,8611	3,09056	36,26	1305,50	476,500	,302
	Көзөмөл группа	31	5,5484	4,55952	31,37	972,50		
30 секунда ичинде пресс жазоо	Негизги группа	36	21,7500	3,50815	32,57	1172,50	506,500	,512
	Көзөмөл группа	31	23,0968	4,19011	35,66	1105,50		
30 секунд ичинде отуруп туруу	Негизги группа	36	30,0000	6,91169	40,35	1452,50	329,500	,004
	Көзөмөл группа	31	25,5484	4,28827	26,63	825,50		
800м/мин аралыка чуркоо	Негизги группа	36	4,1339	,53173	33,35	1200,50	534,500	,767
	Көзөмөл группа	31	4,1523	,59928	34,76	1077,50		

Изилдөөгө алынган негизги жана көзөмөл эки группанын эркек балдардын экинчи өлчөөдөгү физикалык көрсөткүчтөрүнүн салыштырмалуу мүнөздөөдө төмөндөгүдөй аныкталды, ордунан узундукка секирүү боюнча 4,03 мм көзөмөл группа айырмаланган, 60 м аралыкка чуркоо боюнча 0,44 сек негизги группа айырмаланды, кайра чуркоодо жогорку натыйжалуу болуп 0,24 сек негизги группа аныкталды, труникке тартынуу боюнча 0,32 жолу негизги группа көп тартынгандыгы менен айырмаланды көзөмөл группадан, убакытка пресс жазоо боюнча 1,34 жолу негизги группа айырмаланган, 30 сек ичинде отуруп турууда 4,46 жолу негизги группа айырмаланган, орто аралыкка чуркоо боюнча 0,02 сек негизги группа натыйжалуу көрсөткүчү менен айырмаланганы аныкталган. Негизги жана көзөмөл группадaky эркек балдардын экинчи физикалык өлчөөдө айырмачылыктары байкалды бирок, айырмачылыктар анык эместиги билинди.

Этнопедагогиканын негизги баалуулуктары. Ата-энени урматтоою. Улууну сыйлоо, кичүүгө камкор болуу. Эр жүрөктүүлүк жана намыскөйлүк. Биримдик жана достук. Эмгекчилдик жана чыдамкайлык. Бул сапаттар дене тарбия сабагында оюн, машыгуу жана мелдеш аркылуу калыптандырылат.

Корутунду. Кыргыз этнопедагогикалык баалуулуктарын дене тарбия сабагына интеграциялоо - бул жаш муунду улуттук рухта тарбиялоонун натыйжалуу жолу. Ал окуучунун ден соолугун гана чыңдабастан, анын инсандык сапаттарын да өнүктүрөт. Мектеп курагындагы жаш өспүрүмдөр үчүн улуттук кыймылдуу оюндардын оорду чоң деп эсептесек болот. Анткени дене тарбия сабагынын максаты - бул дени сак улут, рационалдуу кыймылдарды колдонуу, жана ошону менен гармониялуу өнүгүүгө шарт түзүү болуп саналат. Жаштар биздин келечегибиз демекчи мектеп курагындагы балдардын ден соолугуна организминен көңүл буруубуз абзель. Негизи адамдын өсүп өнүгүүсү бир топ каршылыктар менен коштолгон өтө татаал процесс болуп саналат. Жаш балдардын өнүгүүсүнө көп деген ички жана тышкы факторлор таасир этет. Мектеп курагында эң чоң таасир берүүчү дене тарбия сабагы жана улуттук кыймылдуу оюндар жөнүндө сөз кылмакчыбыз. Мектептерде дене тарбия сабактары жоопкерчиликтүү көзөмөлдүн жана мугалимдин жетекчилиги менен системалуу уюштурулгандыкта өткөрүлүшү зарыл. Эгер окутуу процесси тийиштүү деңгээлде уюштурулбаса, дене тарбиясынын эң чоң тарбиялоочу жана билим берүүчү мүмкүнчүлүктөрү өзүнөн өзү жүзөгө ашырылбай калат. Кыргыз элинин улуттук этнопедагогикалык баалуулуктарын дене тарбия сабагында колдонуу окуучулардын физикалык өнүгүүсүн жакшыртуу менен бирге, алардын руханий-адептик жана социалдык сапаттарын калыптандырууда маанилүү роль ойнойт. Улуттук кыймылдуу оюндар заманбап билим берүү шартында дене тарбиянын мазмунун байытып, тарбиялык потенциалын кеңейтет.

Адабияттар тизмеси:

1. Аршавский И.А. Физиологические механизмы и закономерности индивидуального развития. – М.: Наука, 1982. – 270 с.
2. Турусбеков Б.Т., Акбанова Г.А. Современное состояние и перспективы возрастной физиологии в условиях Центрального Тянь-Шаня, Памира и Алая // Высокогорные исследования: изменения и перспективы в XXI веке: материалы Междунар. конф. (14–16 октября 1996 г.). – Бишкек, 1996. – 45 с.
3. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 480 с.

УДК 796.83:796.015

ЭРКИН КҮРӨШЧҮЛӨРДҮН ФУНКЦИОНАЛДЫК ЖАНА ФИЗИКАЛЫК ДАЯРДЫК ДЕНГЭЭЛИН БААЛОО

Арстанбеков С.А.,

Б.Т. Турусбеков атындагы Кыргыз мамлекеттик
дене тарбия жана спорт академиясы (КМДТСА)

Бишкек ш., Кыргыз Республикасы

e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Уметалиев Э.Б.,

КМДТСА, Бишкек ш., Кыргыз Республикасы

e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Мамбетова А.Т.

КМДТСА, Бишкек ш., Кыргыз Республикасы

e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Аннотация. Макалада жогорку квалификациядагы эркин күрөшчүлөрдүн мелдешке даярдык процессинде функционалдык жана физикалык даярдык деңгээлин комплекстүү баалоо маселеси каралат. Изилдөөнүн алкагында мелдешке даярдоонун эксперименталдык модели иштелип чыгып, анын натыйжалуулугу педагогикалык эксперимент аркылуу текшерилген. Эксперимент 12 жумага созулуп, көзөмөл жана эксперименталдык топтордун катышуусунда өткөрүлгөн. Алынган жыйынтыктар эксперименталдык топто жалпы жана атайын физикалык даярдыктын көрсөткүчтөрү менен катар техникалык, тактикалык жана психологиялык даярдыктын деңгээлинин олуттуу жогорулаганын көрсөттү. Изилдөөнүн натыйжалары эркин күрөшчүлөрдү даярдоодо комплекстүү жана индивидуалдуу мамиленин натыйжалуу экенин далилдейт.

Негизги сөздөр: эркин күрөш, физикалык даярдык, функционалдык даярдык, мелдешке даярдык, педагогикалык эксперимент.

ОЦЕНКА УРОВНЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ И ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ БОРЦОВ ВОЛЬНОГО СТИЛЯ

Арстанбеков С.А.,

Бишкекская государственная академия физической
культуры и спорта имени Б.Т. Турусбекова

(КГАФКС), e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Уметалиев Э.Б.,

КГАФКС, г. Бишкек, Кыргызская Республика,

e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Мамбетова А.Т.

КГАФКС, г. Бишкек, Кыргызская Республика,

e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается проблема комплексной оценки функциональной и физической подготовленности борцов вольного стиля на этапе подготовки к соревнованиям. Цель исследования заключалась в научном

обосновании и экспериментальной проверке эффективности модели подготовки высококвалифицированных борцов. В исследовании применялись методы педагогического наблюдения, анкетирования и педагогического эксперимента. Эксперимент продолжался 12 недель и включал контрольную и экспериментальную группы. Разработанная модель подготовки охватывала физическую, техническую, тактическую и психологическую составляющие. Результаты исследования показали достоверное улучшение показателей общей и специальной физической подготовленности, а также повышение психологической устойчивости и соревновательной активности спортсменов экспериментальной группы. Полученные данные подтверждают целесообразность использования комплексного и индивидуализированного подхода в системе подготовки борцов вольного стиля.

Ключевые слова: вольная борьба, физическая подготовка, функциональная подготовленность, соревновательная деятельность, педагогический эксперимент.

ASSESSMENT OF THE FUNCTIONAL AND PHYSICAL FITNESS LEVEL OF FREESTYLE WRESTLERS

Arstanbekov S.A.,

B.T. Turusbekov Bishkek State Academy
of Physical Culture and Sports (BSAPCS),
e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Umetaliev E.B.,

BSAPCS, Bishkek, Kyrgyz Republic,
e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Mambetova A.T.,

BSAPCS, Bishkek, Kyrgyz Republic,
e-mail: sportmastervoot@mail.ru

Abstract. The article examines the issue of comprehensive assessment of functional and physical fitness levels of freestyle wrestlers during the pre-competition training phase. The purpose of the study was to scientifically substantiate and experimentally verify the effectiveness of a comprehensive training model for highly qualified wrestlers. The research employed pedagogical observation, questionnaires, and a pedagogical experiment. The experiment lasted 12 weeks and involved control and experimental groups. The developed training model included physical, technical, tactical, and psychological components. The results demonstrated a significant improvement in general and special physical fitness indicators, as well as enhanced psychological stability and competitive activity among athletes in the experimental group. The findings confirm the effectiveness of a comprehensive and individualized approach to training freestyle wrestlers.

Keywords: freestyle wrestling, physical fitness, functional readiness, competitive activity, pedagogical experiment.

Спорт практикасында эркин күрөшчүлөрдүн мелдешке даярдык деңгээлин жогорулатуу маселеси өзгөчө актуалдуу болуп саналат [2,4]. Жогорку спорттук натыйжаларга жетишүү спортчулардын физикалык даярдыгы менен чектелбестен, функционалдык мүмкүнчүлүктөрүнө, техникалык чеберчилигине, тактикалык ой жүгүртүүсүнө жана психологиялык туруктуулугуна түздөн-түз көз каранды [1,3,5]. Эркин күрөш - жогорку күчтүү, ылдамдыкты, чыдамкайлыкты жана функционалдык туруктуулукту талап кылган спорт түрү. Ошондуктан спортчунун даярдык деңгээлин комплекстүү баалоо зарыл. Ушуга байланыштуу мелдешке даярдык процессин илимий негизде баалоо жана оптималдаштыруу зарылчылыгы келип чыгууда. Функционалдык даярдык - организмдин жүрөк-кан тамыр, дем алуу жана булчуң системаларынын иштөө жөндөмү. Физикалык даярдык - спортчунун негизги кыймыл сапаттарынын өнүгүү даражасы.

Изилдөөнүн максаты жогорку квалификациядагы эркин күрөшчүлөрдүн функционалдык жана физикалык даярдык деңгээлин комплекстүү баалоо, ошондой эле мелдешке даярдоонун эффективдүү моделин илимий негиздөө болуп саналат. Бул максатка жетүү үчүн изилдөөнүн объектиси катары эркин күрөшчүлөрдүн мелдешке даярдык процесси тандалып алынды, ал эми предмети функционалдык жана физикалык даярдыкты баалоо ыкмалары болуп эсептелет.

Изилдөө процессинде бир катар илимий-практикалык методдор колдонулду. Атап айтканда, жүрөктүн жыйрылуу жыштыгы (ЖЖЖ) пальпатордук ыкма аркылуу аныкталды. Өлчөөлөр спортчулар тынч абалда жана физикалык жүктөмдөн кийин жүргүзүлүп, организмдин функционалдык абалын баалоого мүмкүндүк берди. Мындан тышкары, булчуң күчүнүн деңгээлин аныктоо максатында беш манжанын динамометриясы колдонулду. Өлчөө процедурасы спортчулар түз турган абалда, колдору капталга эркин жайылган шартта жүргүзүлдү. Оң жана сол колдун манжалары кезектешип текшерилип, ар бир кол боюнча алынган көрсөткүчтөр катталып, андан соң жыйынтыктык баалоо үчүн салыштырылды. Жогоруда көрсөтүлгөн методдор эркин күрөшчүлөрдүн функционалдык мүмкүнчүлүктөрүн жана физикалык даярдыгынын деңгээлин комплекстүү түрдө талдоого шарт түзүп, аларды мелдешке даярдоонун натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган сунуштарды иштеп чыгууга негиз болду. Артериялык басым - Короткованын ыкмасы менен оң колго курактык манжетти (7,5×13см) колдонгон Рива-Рочи аппаратынын жардамы менен өлчөндү. Анык артериялык басым Рива-Рочи аппаратынын көрсөтүүсүнөн алынды. 2 жолу катарынан өлчөп бирдей окшош сан алынды.

Ылдамдык көрсөткүчүн аныктоо: 60 метрге чуркоо. Сыналгандардын жери спорттук аянтчанын чуркоочу жолу. Чуркоо сыналган адамдардын саны экиден

көп эмес, төмөнкү старттан чуркоо менен өткөрүлдү. Жыйынтыктардын каттоосу так 0,1 секундага чейин өлчөгөн секундомер менен белгиленди.

Күч көрсөткүчүн аныктоо: Турникке тартылуу, штанга көтөрүү. Турнике асылып бутту тизеге чейин көтөрүү. Турнике асылган абалда, сыналган буттарын бүгүп тизе муундарына чейин көтөрөт. Эсеп катуу үн менен айтылып турат. Бир убакта көп жолу аткарылат. Чыдамкайлык көрсөткүчүн аныктоо: Узун аралыка чуркоо (балдар-1500м.). Сыналгандардын жери - спорттук аянтчанын жолу. 400 метр аралыка сызыктар белгиленди, чуркоонун саны туралуу маалыматтар берилип турду. Жыйынтыктардын каттоосу так 0,1 секундага чейин өлчөгөн секундомер менен белгиленди.

Шамдагайлык көрсөткүчүн аныктоо: Кайра чуркоо 4x9 м. Сыналгандардын жери – спорттук аянтчанын жолу. Аралыгы 9 метр жарык сызыктар менен белгиленди, чуркоонун саны боюнча катуу айтылып маалымат берилип турду. Жыйынтыктардын каттоосу так 0,1 секундага чейин өлчөгөн секундомер менен белгиленди. Эркин күрөшчүлөр үчүн атайын тесттер:30 секунд ичинде жамбаш ыкмасын аткаруу саны.Кармаш учурундагы активдүүлүк коэффициенти. Бул көрсөткүчтөр атаандаштыкка даярдык деңгээлин аныктайт.

I этап – аналитика-даярдык баскычы. Бул этапта эркин күрөшчүлөрдү даярдоого арналган илимий-методикалык адабияттар талданып, мелдешке даярдоодо колдонулуп жаткан заманбап ыкмалар изилденди. Ошондой эле спортчулардын мелдештик ишмердүүлүгүнө анализ жүргүзүлүп, изилдөөнүн максаты, милдеттери, объектиси жана предмети так аныкталды.

II этап – негиздөөчү (эксперименталдык) этап. Бул этапта жогорку квалификациядагы балбандар үчүн мелдешке даярдоонун эксперименталдык модели иштелип чыгып, практикада колдонулду. Модель төмөнкү даярдык компоненттерин камтыды: физикалык, техникалык, тактикалык жана психологиялык даярдык. Катшыуучулар көзөмөл жана эксперименталдык топторго бөлүнүп, эксперимент 12 жума бою жүргүзүлдү. Эксперименталдык топ жаңы программа боюнча, ал эми көзөмөл тобу салттуу методика менен машыкты.

III этап – аналитика-жыйынтыктоо баскычы. Эксперименттин жыйынтыктары иштелип чыгып, көзөмөл жана эксперименталдык топтордун көрсөткүчтөрү салыштырылды. Алынган маалыматтардын негизинде корутунду иштелип чыкты.

Маалыматтарды чогултуу ыкмалары. Изилдөөдө педагогикалык байкоо, сурамжылоо ошондой эле педагогикалык эксперимент ыкмалары колдонулду. Педагогикалык байкоо. Байкоо машыгуу жана мелдеш процессинде жүргүзүлүп, спортчулардын кыймыл-аракет активдүүлүгү, чарчоо шартында техникалык ыкмаларды аткаруу сапаты, машыктыруучунун тапшырмаларын аткарууга

даярдыгы жана психологиялык туруктуулугу бааланды. Сурамжылоо жана анкеталык суроо. Сурамжылоо экспериментке чейин жана кийин жүргүзүлдү. Жалпы жана атайын физикалык даярдыкты баалоо үчүн стандарттык тесттер колдонулду. Анкеталоо спортчулар жана машыктыруучулар арасында мелдешке даярдыкка таасир этүүчү факторлорду аныктоого багытталды.

Педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары эксперименталдык топто физикалык жана функционалдык даярдыктын көрсөткүчтөрү статистикалык жактан ишенимдүү жогорулаганын көрсөттү. Айрыкча психологиялык туруктуулук, мотивация жана тактикалык ой жүгүртүү деңгээлинин өсүшү байкалды. Бул даярдыктын бардык компоненттерин комплекстүү айкалыштыруу мелдештик натыйжалуулукту жогорулатарын далилдейт.

1-Таблица

Эркин күрөшчүлөрдүн жалпы физикалык даярдыктарынын биринчи жана экинчи тесттин көрсөткүчтөрү

Көрсөткүчтөр	Топ	Биринчи тест (M±SD)	Экинчи тест (M±SD)	Өзгөрүү (%)	p
Турникке тартылуу (жолу)	Көзөмөл	14,2 ± 1,8	15,0 ± 1,6	+5,6	>0,05
	Эксперименталдык	14,5 ± 1,7	17,8 ± 1,5	+22,8	<0,05
Узундукка секирүү (см)	Көзөмөл	238 ± 12	242 ± 11	+1,7	>0,05
	Эксперименталдык	240 ± 10	258 ± 9	+7,5	<0,05
30 м чуркоо (сек.)	Көзөмөл	4,32 ± 0,15	4,28 ± 0,14	-0,9	>0,05
	Эксперименталдык	4,31 ± 0,14	4,10 ± 0,12	-4,9	<0,05
жерден туртунуу (30 сек., жолу)	Көзөмөл	32,4 ± 3,1	34,1 ± 2,8	+5,2	>0,05
	Эксперименталдык	33,0 ± 3,0	38,6 ± 2,5	+16,9	<0,05

Эскертүү: M – орточо мааниси; SD – стандарттык четтөө; p – статистикалык ишенимдүүлүк деңгээли.

2-таблица.

Эркин күрөшчүлөрдүн атайын физикалык даярдык көрсөткүчтөрү

Көрсөткүчтөр	Топ	Биринчи тест (M±SD)	Экинчи тест (M±SD)	Өзгөрүү (%)	p
Жамбаш ыкмасын ыргытуу 1 мүнөттө саны	Көзөмөл	18,6 ± 2,0	19,4 ± 1,8	+4,3	>0,05
	Эксперименталдык	18,8 ± 1,9	23,5 ± 1,7	+25,0	<0,05
Колдун кармоо күчү (10 сек.)	Көзөмөл	42,3 ± 3,5	44,0 ± 3,2	+4,0	>0,05
	Эксперименталдык	42,7 ± 3,4	49,8 ± 3,0	+16,6	<0,05
Кыймылдуу чыдамкайлык (30 сек., жолу)	Көзөмөл	21,5 ± 2,2	22,6 ± 2,0	+5,1	>0,05
	Эксперименталдык	21,8 ± 2,1	27,9 ± 1,9	+27,9	<0,05

Алынган жыйынтыктар эксперименталдык топто биринчи тестке салыштырмалуу экинчи тесттин көрсөткүчтөрү бардык параметрлер боюнча статистикалык жактан ишенимдүү жакшырганын көрсөттү ($p < 0,05$). Көзөмөл тобунда көрсөткүчтөрдүн өсүшү байкалганы менен, ал статистикалык жактан ишенимдүү болгон жок ($p > 0,05$). Өзгөчө атайын физикалык даярдык көрсөткүчтөрүндө (ыргыттардын саны, кармоо күчү, кыймылдуу чыдамкайлык) олуттуу өсүш катталып, эксперименталдык даярдоо моделинин жогорку натыйжалуулугу далилденди. Артериалдык басым - бул адамдагы чоң артериалардагы кан басымы. Артериалдык басым эки көрсөткүчтөргө бөлүнөт: Систолалык (үстүнкү) артериалдык басым - бул жүрөктүн максималдуу жыйрылуу учурундагы кан басымынын деңгээли. Диастолалык (ылдыйкы) артериалдык басымы - бул жүрөктүн максималдуу бошонгону кан басымынын деңгээли. Биздин өлчөөдө систолалык кан басым боюнча негизги группанын эки жолку өлчөөнүн ортосунда айырмачылык 12,75 мм.с.м.мам жакшырганы аныкталды ($P < 0,05$). Көзөмөл группанын биринчи көрсөткүчү экинчи өлчөөдө 4,74 мм.с.м.мам жогорулаганы аныкталды ($P < 0,05$).

60 м аралыкка чуркоо боюнча негизги группанын биринчи өлчөөдөгү көрсөткүчтөрүнө салыштырмалуу экинчи өлчөөдө 1,36 сек жакшыргандыгы (төмөндөгөнү) аныкталды ($P < 0,05$). Көзөмөл группадагы биринчи өлчөөдөгү көрсөткүчтөрүнө караганда 1,7 сек жакшырганлыгы аныкталган ($P < 0,05$). Пресс жазоо боюнча негизги группадагы балдардын экинчи өлчөөдө 3,06 жолу натыйжалуу жогору аткаргандыгы мүнөздүү ($P < 0,05$). Ал эми көзөмөл группанын экинчи өлчөөдө 3,32 жолу жакшырышы байкалды.

Корутунду. Функционалдык жана физикалык даярдыкты комплекстүү баалоо: Машыгуу жүктөмүн туура пландоого. Спортчунун алсыз жана күчтүү жактарын аныктоого. Жаракаттын алдын алууга. Жогорку спорттук жыйынтыкка жетүүгө жардам берет. Жүргүзүлгөн илимий-практикалык изилдөө жогорку квалификациядагы эркин күрөшчүлөрдү даярдоодо комплекстүү жана индивидуалдуу мамилеге негизделген система жогорку натыйжа берерин көрсөттү. Эксперименттик программа спортчулардын физикалык, функционалдык жана психологиялык даярдыгын жакшыртууга шарт түздү. Алынган жыйынтыктар спорттук практикага киргизүүгө жана келечектеги илимий изилдөөлөргө негиз боло алат.

Адабияттар тизмеси:

1. Platonov, V. N. The system of training athletes in Olympic sport. Kiev: Olympic Literature (2015).

2. Kraemer, W. J., & Ratamess, N. A. Fundamentals of resistance training: Progression and exercise prescription. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 36(4), 674–688 (2004).
3. Bridge, C. A. & Franchini, E. (2014). Physical and physiological profiles of taekwondo athletes. *Sports Medicine*, 44(6), 713–733.
4. Slimani, M., Chaabène, H., Miarka, B., & Chamari, K. (2017). The activity profile of elite low-kick kickboxing competition. *International Journal of Sports Physiology and Performance*, 12 (2), 182–189.
5. García-Pallarés, J., & Izquierdo, M. (2011). Strategies to optimize concurrent training of strength and aerobic fitness for rowing and canoeing. *Sports Medicine*, 41(4), 329–343.

СОДЕРЖАНИЕ

1. ЭАМ-ИУ колледжинин студенттеринин жана окутуучуларынын кесиптик компетенцияларын өнүктүрүүгө олимпиадалардын жана хакатондордун таасири. Орозахунов Ж. А., Арыстанов Т. Т., Алмазбек у.Н.	6
2. Заманбап ыкмалар жаш окутуучуларды өнүктүрүүдө: мм-ну колледжинде насаатчылык жана квалификацияны жогорулатуу. Абдыкадыров Э.К., Анарбекова Г. А.	13
3. Влияние искусственного интеллекта на образовательный процесс в системе среднего профессионального образования. Алиев К.Б.	23
4. Роль олимпиадного движения в повышении качества образования и профессиональной подготовки преподавателей и студентов колледжа мм-ну Сопуева Н. Дж., Айылчиева Б. К., Исмаилов К. Н.	32
5. Организация психологической поддержки обучающихся в системе личностно-ориентированного и инклюзивного обучения. Чикетаева Р. Т.	43
6. Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарында күрөштүн орду. Таштаналиев Р.Т., Калыбаев К. А.	50
7. Качество и перспективы развития социально-гуманитарных дисциплин в высшем образовании. Валиева А. К.	55
8. Эркин жана грек-рим адистигиндеги 2-курс студенттердин морфо-функционалдык даярдыктарын баалоо. Арстанбеков С.А., Ибрагимова Т.Г., Шекербек Р.	62
9. Становление и развитие плавания в Кыргызстане. Койчуева Г. О., Каюкова Р.А., Швайберова Т. С.	69
10. Кыргыздардын улуттук этнопедагогикалык баалуулуктарын дене тарбия сабагында окутулушу. Садырова З.Т., Арстанбеков С.А., Жолдошбеков У., Жакыпов Н.А.	76
11. Эркин күрөшчүлөрдүн функционалдык жана физикалык даярдык деңгээлин баалоо. Арстанбеков С.А., Уметалиев Э.Б., Мамбетова А.Т.	82

Подписвно в печать 06.04.2026 г.

Отпечатано в типографии «Басма Пресс».

Тираж: 100 экз.